

Regnat de Martí I: el govern del territori i els bàndols*

Flocel SABATÉ
Universitat de Lleida

Resoldre l'equació rei i govern del territori significa assolir el retrat del país, percebre l'encaix dels poders, és a dir, de qui es presenta com a sobirà de la Corona i dels qui diuen representar la terra, just quan el model d'articulació social sembla esquarterar-se pel clivellat de línies de solidaritat i de fragmentació tan contundents com els bàndols que sacsegen totes les viles i ciutats.

El 18 de juny de 1291 moria a Catalunya Alfons el Liberal. Menys de dos mesos després, el 13 d'agost, son germà, Jaume, arribava a Barcelona des de Sicília, havent cedit el ceptre de l'illa per tal d'assumir el tron de la Corona.¹ El 19 de maig de 1396 es repetia l'escenari: Joan I moria a Catalunya i son germà Martí vindria des de Sicília per assumir el tron. Ara, però, el successor no va arribar fins al 22 de maig de 1397, és a dir, un any després.² Si la marina catalana i les condicions de transport a la Mediterrània occidental no s'havien pas degradat en aquest segle de diferència, ans tot al contrari,³ cal cercar en l'entorn social i polític de la successió les raons per les quals van caldre dotze mesos per fer el que, una centúria abans, es feia en dos. Sens dubte hi pesa «l'impegno a ridurre prima l'isola alla completa obbedienza».⁴ És cert, en aquest sentit, que les tensions a Sicília entre

* La recerca que sustenta el present treball s'ha beneficiat del projecte de recerca «Identidad, memoria e ideología», finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació del Govern espanyol (HAR2009-08598/HIST). Abreviacions emprades: ACA, Arxiu de la Corona d'Aragó; ACAC, Arxiu Comarcal de l'Alt Camp; ACAn, Arxiu Comarcal de l'Anoia; ACAP, Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès; ACBC, Arxiu Comarcal del Baix Camp; ACBE, Arxiu Comarcal del Baix Empordà; ACBEB, Arxiu Comarcal del Baix Ebre; ACBR, Arxiu Comarcal del Berguedà; ACF, Arxiu de la Cúria Fumada de Vic; ACGAX, Arxiu Comarcal de la Garrotxa; ACN, Arxiu Comarcal de la Noguera; ACSG, Arxiu Comarcal de la Segarra; ACUR, Arxiu Comarcal d'Urgell; ACV, Arxiu Capitular de Vic; ACVO, Arxiu Comarcal del Vallès Oriental; ADPO, Archives Départementales des Pyrénées-Orientales; AHCB, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; AHCG, Arxiu Històric de la Ciutat de Girona; AHCM, Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa; AHMTM, Arxiu Històric Municipal de Torroella de Montgrí; AHMV, Arxiu Històric Municipal de Vic; AHPB, Arxiu Històric de Protocols de Barcelona; AHS, Arxiu Històric de Sabadell; AMC, Arxiu Municipal de Camprodon; AML, Arxiu Municipal de Lleida; APCV, Arxiu del Castell de Vilassar; AVV, Arxiu del Veguer de Vic.

1. Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II o el seny català*, Barcelona, Aedos, 1956, p. 103.

2. Rafael TESIS, *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Vicens Vives, 1980, p. 199.

3. Antoni RIERA, «La construcció naval a Catalunya a les vespres dels grans descobriments geogràfics (1350-1450)», *Revista d'Història Medieval* (València), núm. 3 (1992), p. 55-78; Antoni RIERA, «La construcció naval a Catalunya a les vespres dels grans descobriments geogràfics (1350-1450)», a Luisa D'ARIENZO, *Sardegna, Mediterraneo e Atlantico tra Medioevo ed Età Moderna*, vol. 3, Roma, Bulzoni, 1993, p. 107-131.

4. Salvatore FODALE, *Alumni della perdizione. Chiesa e potere in Sicilia durante il Grande Scisma (1372-1416)*, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2008, p. 389.

nobles com els Peralta i els Claramunt (Chiaramonte) contra la coregència dels dos Martins, pare i fill, eren encara destacades,⁵ i que Palerm no es va sotmetre fins al febrer de 1397,⁶ i encara que el perfil social entorn de la represa autoritat reial ja s'anava estabilitzant amb l'ajut d'una nova «nobilitat cívica»,⁷ les espurnes eren prou enceses perquè la pacificació inicial es trenqués el 1398, amb «la seconda grande ribellione dell'aristocrazia siciliana».⁸ De fet, des del primer moment es temia que Martí el Vell no tingués pressa a tornar: el subsidi de quaranta mil florins que li oferien els ambaixadors era bestret per la Diputació del General de la penyora dels béns del difunt Joan I i de la vila de Montblanc,⁹ seu del ducat que senyorejava el secundogènit del Cerimoniós des de 1387,¹⁰ i el seu lliurament estava condicionat al fet que el nou sobirà expressés un compromís en ferm sobre les dates del seu retorn.¹¹ I, en realitat, el viatge de Martí no començà fins al 10 de gener de 1397 i esdevingué un llarg periple, que inclogué una estada d'un mes a Càller,¹² seguida de parades als importants ports estratègics i comercials que compendiaven el que quedava del domini català sobre el regne de Sardenya i Còrsega,¹³ i una llarga estada —del 29 de març al 12 de maig— a la cort avinyonesa,¹⁴ amb el Cisma com a escenari.¹⁵

Val a dir que mentre al regne de Trinària els contundents esforços dels Martini estaven portant cap «al ripristino dell'autorità della corona, alla rivitalizzazione degli uffici centrali, alla ricomposizione di un autonomo spazio demaniale»,¹⁶ a la Corona d'Aragó l'espai reial retrocedia espectacularment i perdia tot atractiu: la pugna entre els membres del Consell Reial i el govern municipal de Barcelona és contundent,¹⁷ i posa en evidència una Corona feble, mancada de jurisdicció i amb un accés escàs a les exaccions. Com recordava el Consell Municipal de València al rei Joan pocs mesos abans de morir, «vos, senyor, no havets i diner de renda ordinària e havets a viure de fiscalies e plor de vostres gents». La situació en el mateix entorn domèstic no és pas més afalagadora:

5. Maria Antonietta Russo, *I Peralta e il Val di Mazara nel XIV e XV secolo: Sistema di potere, strategie familiari e controllo territoriale*, Caltanissetta i Roma, Salvatore Sciascia, 2003, p. 160-167.

6. Patrizia SARDINA, *Palermo e i Chiaromonte: splendore e tramonto di una signoria: Potere nobiliare, ceti dirigenti e società tra XIV e XV secolo*, Caltanissetta i Roma, Salvatore Sciascia, 2003, p. 160.

7. Enrico PISPISA, *Medioevo meridionale*, Messina, Intilla, 1994, p. 428.

8. Pietro CORRAO, «Per una storia del potere feudale nell'area madonita in età aragonesa», a *Potere religioso e potere emporale a Cefalù nel Medioevo: Atti del Convegno Internazionale (Cefalù, 7-8 aprile 1984)*, Cefalù, Centro di Cultura, 1985, p. 88.

9. Maria VILAR BONET, «Empenyorament de joies i objectes del rei Joan I, fet per la reina Maria de Luna (1396)», *Medievalia* (Bellaterra), núm. 8 (1988), p. 330.

10. Francesc de BOFARULL I SANS, «Documentos para escribir una monografía de la Villa de Montblanc», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona), vol. VI (1896), p. 509-515.

11. Rafael TESIS, *Pere el Cerimoniós...*, p. 196.

12. Daniel GIRONA, «Itinerari del Rey en Martí», *Institut d'Estudis Catalans. Anuari* (Barcelona), vol. IV (1911-1912), p. 88-89.

13. Francesco Cesare CASULA, *La Sardenya catalano-aragonesa: Perfil històric*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1985, p. 72-73.

14. Enrico STINCO, *La politica ecclesiastica di Martino I in Sicilia (1392-1409)*, vol. I, *Relazioni tra Stato e Chiesa*, Palerm, Società Siciliana per la Storia Patria, 1920, p. 55-71.

15. Franz EHRLE, «Neue Materialien zur geschichte Peters von Luna (Benedicts XIII)», *Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters* (Friburg de Brisgòvia), vol. VII (1893), p. 18-22.

16. E. Igor MINEO, *Nobilità di Stato: Famiglie e identità aristocratiche nel tardo medioevo. La Sicilia*, Roma, Donzelli, 2001, p. 254.

17. Flocel SABATÉ, «El poder soberano en la Cataluña bajomedieval: definición y ruptura», a François FORONDA, Jean-Philippe GENET i José Manuel NIETO, *Coups d'État à la fin du Moyen Âge? Aux fondements du pouvoir politique en Europe occidentale*, Madrid, Casa de Velázquez, 2005, p. 498-509.

Molts dies són que en vostra casa, senyor, comprador no ha de què pusque a vostra taula provehir e que és pus fort que moltes vegades no y ha vianda sinó per al vostre plat, la qual cosa és vitupegrosa e de gran difamació car los strangers ne parlen hoc e los mercaders e altres qui van fora la vostra senyoria s'entrahen scarn, dients que lo Rey d'Aragó no ha ca menjar.¹⁸

La incapacitat de l'erari reial tan descarnadament descrita evidencia una fiscalitat que deixa la Corona en obligada i permanent negociació amb els estaments, possessors del capital econòmic i de la capacitat jurisdiccional que manca en el sobirà. Un tron amb greus mancances en les dues bases del poder —jurisdicció i exaccions— conforma, certament, un escenari prou galdós per a no venir corrents a ocupar-lo.

1. EL PODER DELS ESTAMENTS

Si el rei no té jurisdicció ni rendes, qui les té? D'antuvi, a Catalunya, el procés de cohesió del país, culminat en el segle XII, col·loca el rei d'Aragó i comte de Barcelona al davant d'un conjunt a partir d'ara anomenat Catalunya, però sense subsumir els drets jurisdiccionals avalats en els segles precedents pels inicials establiments comtals, els afermaments vescomtals o les ocupacions castrals a la frontera.¹⁹ Les dificultats de la Corona en el segle XIII contrasten amb l'envigoriment dels diferents estaments, cosa que consolida les vies particulars malgrat el discurs romanista d'afermament regi,²⁰ tal com sancionen les Corts de 1283 en imposar la plena incapacitat d'intervenció dels oficials regis en dominis baronials, siguin a mans de nobles, barons, eclesiàstics o, també, de burgesos.²¹ L'escenari del segle XIV aferma aquesta situació, en anorrear els intents del rei d'aconseguir una fiscalitat pròpia suficient i abocar-lo, per contra, a dependre, bàsicament, de les cessions jurisdiccionals a carta de gràcia i dels subsidis extraordinaris.²² Amb les seves característiques pròpies, l'evolució no va ser gaire diferent a Aragó a partir del fet que, en encetar-se el segle XIII, el tradicional sistema de tinences va donar pas a uns dominis feudals que competien i es combinaven amb els poders municipals pel que fa al domini regional.²³ L'evolució en el mateix sentit mena al retrat ofert pels fogatges a Aragó en el pas del segle XIV al XV: el 65 % dels focs aragonesos són de senyoriu, deixant-ne un 35 % sota mans reials en els quals pesen, sobretot, les oligarquies municipals.²⁴

18. Josep ROCA, «Memorial de greuges que'ls missatgers de la Ciutat de Valencia presentaren al Rey Johan I d'Aragó», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona), vol. XI (1924), p. 75.

19. Flocel SABATÉ, «Els primers temps: segle XII (1137-1213)», a Ernest BELENGUER, *Història de la Corona d'Aragó*, vol. I, Barcelona, Edicions 62, 2007, p. 41-58.

20. Flocel SABATÉ, «Poder i territori durant el regnat de Jaume I. Catalunya i Aragó», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (dir.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, *El poder reial i les institucions. La política internacional. La família reial i la política successòria. La figura de Jaume I. El món cultural i artístic*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 61-129.

21. José Luis MARTÍN, *Economía y sociedad en los reinos hispánicos de la Baja Edad Media*, vol. I, Barcelona, El Albir, 1983, p. 239-254.

22. Flocel SABATÉ, «Corona de Aragón», a *Historia de España*, vol. VIII, *La época medieval: Administración y gobierno*, Tres Cantos, Istmo, 2003, p. 337-340.

23. Juan Fernando UTRILLA, «De la aristocràcia a la nobleza: hacia la formación de los linajes nobiliarios aragoneses (1076-1276)», a *La nobleza peninsular en la Edad Media*, Àvila, Fundación Sánchez Albornoz, 1999, p. 471-472.

24. José Ángel SESMA, «Instituciones parlamentarias del reino de Aragón en el tránsito a la edad moderna», *Aragón en la Edad Media* (Saragossa), vol. IV (1981), p. 222.

L'expansió de la Corona durant la tretzena centúria pretenia, precisament, acontentar els diferents estaments implicats tot afermant, destacadament, una posició sobirana del monarca mitjançant l'assoliment d'uns nous dominis sobre bases més sòlides.²⁵ Però ben aviat el sobirà hagué de recórrer a cessions que retallaven jurisdiccions i exaccions, com s'evidencia a València,²⁶ en una situació empitjorada al llarg del segle XIV²⁷ i que els crèdits requerits pel rei Martí no fan més que agreujar,²⁸ just quan a les Illes s'aferma l'exclusió que el domini reial pateix en territoris com Eivissa.²⁹

Aquest context de nobles i barons forts i de dirigents de viles i ciutats poderosos coarta, doncs, les capacitats del monarca. Potser no deixa de ser un escenari adient per a un sobirà com Martí, segons evidencia la seva traça política en afermar la pròpia posició, des del començament de la dècada, a través de la negociació amb els abrivats poders baronials i municipals sicilians.³⁰ La feblesa de la Corona al costat occidental del mar li impedirà aplicar solucions tan dràstiques com les executades a Sicília, on precisament el 1392 la puixança reial es visualitza mitjançant la decapitació d'Andrea Chiaromonte.³¹ I, en realitat, difícilment podrà consolidar-hi una veritable modificació a favor de la figura reial perquè aquest canvi, si d'alguna manera s'ha assolit a Sicília, no ha estat per les transformacions institucionals, sinó perquè s'ha aconseguit una mutació sociopolítica, una mutació en la cúpula dirigent,³² a partir de la qual «costruire un consenso diffuso attorno alla persona del re e alla corte», a manera d'estratègia expressament liderada per Martí el Vell.³³ En la Corona d'Aragó cismarina, Martí no podrà pretendre una alteració en aquest sentit, però el mateix entorn fragmentat s'adiu a la seva capacitat de diàleg i al seu desig de prendre decisions després d'escoltar diversos parers i consellers.³⁴ De fet, el pactisme inherent a aquesta situació no sorgeix d'una peculiar idiosincràsia catalana, com encara recollia Vicens Vives,³⁵ sinó de l'adaptació, en l'escenari mateix, del model de poder baixmedieval, fruit de l'equilibri entre grups de pressió cercat a través de formes cada cop més institucionalitzades.³⁶ Per això, atesa la relació de forces entre els estaments i el rei, en el cas de la Corona d'Aragó el govern basat en el pacte, a la darrera dècada del segle XIV, és la mostra més pregona de la incapacitat del monarca, obligat a negociar permanentment amb els qui retenen els veritables pols de

25. Antoni FURIÓ, *Història del País Valencià*, València, Alfons el Magnànim, 1995, p. 50.

26. Enric GUINOT, «Donamus et concedimus vobis». Monarquia i senyorialització del patrimoni reial al País Valencià en temps de Jaume II», a *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 1993): El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, tom I, vol. II, Saragossa, Diputación General de Aragón, Departamento de Educación y Cultura, 1996, p. 221-235.

27. Enric GUINOT, «Un precedent en la recuperació del patrimoni reial al País Valencià: la jurisdicció d'Onda, 1393», *Saitabi* (València), vol. XXVI (1986), p. 138-139.

28. Enric GUINOT, «El patrimoni reial al País Valencià a inicis del segle XV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 22 (1992), p. 632-633.

29. Isidor MACABICH, *Eivissa: Les seves institucions històriques*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1964, p. 74-76.

30. Fabrizio TITONE, *Governments of the «Universitates»: Urban communities of Sicily in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Turnhout, Brepols, 2009, p. 42-48.

31. Vincenzo D'ALESSANDRO, *Politica e società nella Sicilia aragonese*, Palerm, Manfredi, 1963, p. 128-130; Salvatore FODALE, «Chiaromonte (Chiaromonte), Andrea, conte di Modica», a *Dizionario biografico degli Italiani*, vol. XXIV, Roma, Treccani, 1980, p. 520-521.

32. Beatrice PASCIUTA, «Costruzione di una tradizione normativa: il "Privilegium fori" dei cittadini di Palermo e la sua utilizzazione nel secolo XIV», *Rivista di Storia del Diritto Italiano* (Roma), vol. LXVI (1993), p. 293-294.

33. Pietro CORRAO, «Egemonia aristocratica, mobilità sociale e costruzione statale nella Sicilia dei secoli XIV-XV», *Schede Medievali* (Palerm), núm. 14-15 (1988), p. 62-63.

34. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El consell reial durant el regnat de Martí l'Humà», a *XV Congreso de Historia de la Corona...*, tom I, vol. 2, p. 182.

35. Jaume VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Destino, 1982, p. 107-120.

36. John WATTS, *The Making of Politics: Europe, 1300-1500*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, p. 206-207.

poder.³⁷ El rei, ben clamorosament des de Pere el Cerimoniós³⁸ i fins que Alfons el Magnànim troba noves vies de finançament,³⁹ depèn econòmicament dels subsidis atorgats pels estaments de forma generosa, és a dir, sense establir obligacions permanents més enllà de les pactades compensacions.⁴⁰ La mateixa urgència en l'obtenció de numerari aboca a cessions a carta de gràcia que disminueixen dràsticament l'espai jurisdiccional reial: a Catalunya el 1392 només el 13,43 % del territori i el 22,17 % de la població se situen sota domini del monarca; tota la resta es troba sota un fragmentat mosaic jurisdiccional i exactiu.⁴¹

Certament, en aquestes circumstàncies, el rei només pot ser pactista, perquè requerirà pactar amb els qui realment gaudeixen del vigor, els estaments. D'antuvi, el monarca prepara el pacte reforçant la pròpia posició. No sols es tracta de reivindicar i, en la mesura del possible, blindar, mitjançant l'ajut de juristes romanistes, una sèrie de competències de govern a manera d'inherents i exclusives del sobirà, com han anat reiterant els antecessors al llarg del segle XIV,⁴² sinó que es pretén sobretot ostentar la posició que correspon al monarca. Martí assumeix els codis nobiliaris i cavallerescos del seu moment,⁴³ bé que els viu desapassionadament.⁴⁴ En qualsevol cas, no dubta que la seva posició destacada entre els nobles i, poc després, la seva funció com a rei formen part dels dissenys de Déu. Té, doncs, el ple convenciment d'estar ocupant, a la Corona d'Aragó, la cúspide de la societat per voluntat divina, raó per la qual ha de viure «en àbit reyal».⁴⁵ Això implica un distanciament i una ostentació de riquesa que farà que el poble admirï la seva posició elevada i el respecti.⁴⁶ La cort, fornida d'intel·lectuals, amb escriptors i artistes de primera fila, com els aplegats a València, forma part de la mateixa voluntat d'ostentar i evidenciar un entorn reial esplendorós i puixant.⁴⁷ Aquest mateix entorn facilita la promoció artística a través de la qual s'exalta la figura del sobirà com a exponent d'una dinastia esponentosa sobre la qual ostensiblement ell se sosté⁴⁸ i vers la qual no desatendrà responsabilitats com preservar la deguda memòria i vetllar per la seva sort espiritual.⁴⁹ De fet, l'extens programa de cons-

37. Flocel SABATÉ, «Estamentos, soberanía y modelo político en la Cataluña bajomedieval», *Aragón en la Edad Media* (Saragossa), vol. XXI (2009), p. 245-278.

38. Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 257-279.

39. David IGUAL, «Entre Valencia y Nápoles. Banca y hombres de negocios desde el reinado de Alfonso el Magnánimo», *En la España Medieval* (Madrid), núm. 24 (2001), p. 103-143.

40. Manuel SÁNCHEZ, «La evolución de la fiscalidad regia en los países de la Corona de Aragón (c. 1280-1356)», a *Europa en los umbrales de la crisis (1250-1350): Actas de la XXI Semana de Estudios Medievales de Estella, 18-22 de julio de 1994*, Pamplona, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura, 1995, p. 415-421.

41. Flocel SABATÉ, «Discurs i estratègies del poder reial a Catalunya al segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 23 (1995), p. 632-638.

42. Flocel SABATÉ, «Discurs i estratègies del poder reial...», p. 622-632.

43. Henri BRESQ, «L'«empresa de la correge» et la conquête de la Sicile: Le royaume errant de Martin de Montblanc», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 23 (1993), p. 197-220.

44. Jaume RIERA, «Els heralds i les divises del rei Martí (1356-1410)», *Paratge* (Sant Cugat del Vallès), núm. 14 (2002), p. 41-62.

45. Daniel GIRONA, «Epistolari del Rei En Martí d'Aragó», *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica* (Barcelona), vol. VI (1902), p. 191-192.

46. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Un aragonés consejero de Juan I y de Martín el Humano: Francisco de Aranda», *Aragón en la Edad Media* (Saragossa), vol. XIV-XV/1 (1999), p. 541.

47. Matilde MIGUEL JUAN, «Martín I y la aparición del gótico internacional en el Reino de Valencia», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 30/2 (2003), p. 781-814.

48. Amadeo SERRA, «La historia de la dinastía en imágenes: Martín el Humano y el rollo genealógico de la Corona de Aragón», *Locus Amoenus* (Bellaterra), núm. 6 (2002-2003), p. 57-74.

49. Josefina PLANAS, *El Breviario de Martín el Humano*, València, Universitat de València, 2009, p. 59-60.

trucció que emprengué, amb nous palaus en llocs emblemàtics com Poblet,⁵⁰ pretenia reflectir l'elevada posició de la monarquia i alhora la seva proximitat a Déu, cosa que inclou tant les interseccions entre palau reial i monestir religiós⁵¹ com la construcció d'una santa capella, al Palau Reial Major de Barcelona, amb les relíquies de la monarquia.⁵² Les escenografies que acompanyaren la coronació de Martí el 1399 a Saragossa visualitzaran aquesta posició del rei Martí entre els súbdits i Déu, amb l'explícita representació del núvol que, amb un àngel entonant cobles referents a la coronació, exhibeix la contundent posició del rei, dotat d'un poder ben caracteritzat pels animals simbòlics que l'acompanyen, especialment en el banquet.⁵³ El monarca s'ubica en un àmbit elevat que ha de *meravellar* qui ho vegi i qui en llegeixi els relats posteriors.⁵⁴ La complicitat amb Déu mena a potenciar la pietat personal fins a extrems que sobtaven els coetanis⁵⁵ i que Francesc Eiximenis criticava com més pròpies de l'orde religiós que no pas de l'exercici de l'autoritat i de regiment militar que li escauria millor com a sobirà,⁵⁶ bo i més tenint en compte el record dels predecessors.⁵⁷ Tanmateix no deixa de ser una manera de fer-se digne de l'ajut diví, prou merescut per la vida pietosa i per excloure de la cort les inclinacions esotèriques que havien atret els seus antecessors.⁵⁸ En qualsevol cas, Martí és conscient que ha de mostrar unes aptituds de govern que comporten capacitat d'autoritat, comandament i justícia, virtuts que està convençut d'haver palesat a Sicília, raó per la qual vol fer-ne ostentació mitjançant l'encàrrec d'una crònica sobre la seva etapa siciliana.⁵⁹ Des de la seguretat que li han d'infondre aquestes bases, un monarca necessàriament negociador ha de vetllar l'oratória, a fi de reivindicar davant dels estaments la continuada aportació del llinatge regi, tal com Martí proclama el 1406⁶⁰ davant de les Corts reunides a Perpinyà en el que ha estat definit com «l'obra millor que hagi produït l'oratória a Catalunya»⁶¹ i on dona cabuda ja no sols a referències bíbliques o a la cronística francesa que tant havia plagut als predecessors de Martí,⁶² sinó a arguments beguts d'autors italians com Petrarca.⁶³

50. Maria Rosa TERÉS, «El Palau del Rei Martí a Poblet: una obra inacabada d'Arnau Bargués i Françoi Salau», *D'Art* (Barcelona), núm. 16 (1990), p. 19-40.

51. Johannes VINCKE, «Proyecto del rey don Martín de Aragón para crear un priorato cistercense en la capilla de su palacio mayor de Barcelona», a *VIII Congreso de la Corona de Aragón (Valencia, 1967)*, vol. 2, València, Sucesor de Vives Mora, 1970, p. 119-132.

52. Francesca a ESPAÑOL, *Els escenaris del rei: Art i monarquia a la Corona d'Aragó*, Barcelona, Fundació Caixa Manresa i Angle, 2001, p. 16-17.

53. Jesús MASSIP, «El rei i la festa. Del ritu a la propaganda», *Revista de Catalunya* (Barcelona), núm. 84 (1994), p. 69-71.

54. Maria A. ROCA MUSSONS, «Nota sobre la coronació de Martín I el Humano», a *XV Congreso de Historia de la Corona...*, tom I, vol. 3, 1996, p. 454.

55. Vicent Josep ESCARTÍ, «El Ms. 212 de la BUV o les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra* (València), núm. 15 (1993), p. 43.

56. David J. VIERA, «Francesc Eiximenis and the Royal House of Aragon: a mutual Dependence», *Catalan Review*, vol. III (1989), p. 183-189.

57. David J. VIERA, «Francesc Eiximenis's dissension with the Royal House of Aragon», *Journal of Medieval History*, vol. XXII, núm. 3 (1996), p. 249-261.

58. Michael A. RYAN, *A Kingdom of stargazers: Astrology and Authority in the Late Medieval Crown of Aragon*, Ithaca i Londres, Cornell University Press, 2011, p. 154-171.

59. Jaume RIERA, «La bibliothèque du roi Martin», a *Association Internationale de Bibliophilie: XXIIe Congrès (Barcelona, 2001)*, Barcelona, Associació de Bibliòfils de Barcelona, 2001, p. 111-114.

60. *Cortes de Cataluña*, vol. VI, Madrid, Real Academia de la Historia, 1901, p. 27-34.

61. Ricard ALBERT i Joan GASSIOT, *Parlaments a les Corts Catalanes*, Barcelona, Barcino, 1928, p. 11.

62. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-èval*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908 (facsimil, 2000), p. 196-198 i 382-383.

63. Flocel SABATÉ, «L'Europe imaginée par les Catalans au Moyen Âge. Structure politique et mirage des sociétés voisines», *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France* (París), sense número (2004-2005), p. 422.

Tractar així de visualitzar i reivindicar la puixant posició règia és necessari per a contrarestar la dependència que, coetàniament, pot constatar-se vers els estaments. L'establiment de les diputacions catalana, aragonesa i valenciana responia a l'escenari en què els estaments han de socórrer el monarca a fi de poder donar resposta al repte bèl·lic puntual,⁶⁴ tot evidenciant alhora que els estaments, en articular una representativitat conjunta, estan catalitzant la dinàmica de cohesió que ha caracteritzat socialment i econòmicament Catalunya, Aragó i València.⁶⁵ No és d'estranyar, doncs, que a les Corts catalanes de 1368 els estaments no exposin la representativitat de cadascun d'ells, sinó del conjunt de Catalunya.⁶⁶ Aquí, les Corts representen els catalans, en una clara dualitat entre el monarca i el país, tal com es percep popularment i, per exemple, esmenten amb naturalitat els paers de Lleida quan, el 1373, indiquen «que ells han haüda una letra del senyor rey en la qual mane Corts generals als cathalans a Barcelona».⁶⁷

Aquesta percepció conjunta requereix una denominació específica. Es podrà aprofitar la que tradicionalment designava espais septentrionals geogràficament cohesionats que eren percebuts com a *terra*: terra de Vallespir, terra de Conflent,⁶⁸ terra de Capcir, terra de Cerdanya,⁶⁹ terra de Baridà,⁷⁰ amb els seus corollaris oficials, com ara jutge de la terra de Cerdanya.⁷¹ El 1389, des de Girona, en exposar al rei la invasió patida des del nord, es mostra clarament aquesta singularització: «Compaynes d'armes de gent strana s'ón entrats en Rosselló e après, senyor, tamben per la terra de Conflent com per la terra de Serdanya s'ón intrades en Cathalunya.»⁷² És clar que hom pot percebre igualment unitats similars en funció dels respectius senyors —«en la terra del noble en Pere de Ffonoylet»⁷³ o a la terra del comte d'Empúries⁷⁴ o dels comanadors a les comandes militars de la vegueria de Tortosa i la Ribera d'Ebre—⁷⁵ i també es pot interpretar el país com la terra del sobirà —«in terram domini regis»,⁷⁶ «la terra del senyor rei»—,⁷⁷ per la qual cosa les seves disposicions afectaran «la sua terra».⁷⁸ L'expressió física inherent de la terra comporta, inextricablement, tot el que hi ha: els productes —«llana de la terra»—⁷⁹ i els habitants que s'hi ubiquen. En aquesta visió global, cadascú, doncs, s'identifica amb una determinada terra. Per això mateix els estrangers ho són precisament perquè pertanyen a «sa terra»,⁸⁰ fins al punt que hom pot relacionar espai físic i gentilici: «terra de moros».⁸¹

64. José Ángel SESMA, «La fiscalidad centralizada como instrumento de poder en la Corona de Aragón (siglo XIV)», *Espacio, Tiempo y Forma: Revista de la Facultad de Geografía e Historia* (Madrid), núm. 4 (1989), p. 456-463.

65. José Ángel SESMA, «El sentimiento nacionalista en la Corona de Aragón y el nacimiento de la España moderna», a Adeline RUCQUOI, *Realidad e imágenes del poder: España a fines de la Edad Media*, Valladolid, Ámbito, 1988, p. 216-217.

66. Tomàs de MONTAGUT, *Les institucions fiscalitzadores de la Generalitat de Catalunya: (Des dels seus orígens fins a la reforma de 1413)*, Barcelona, Sindicatura de Comptes de Catalunya, 1996, p. 102-103.

67. AML, Llibre d'actes, 402, f. 7v.

68. ADPO, 1B-120, f. 10v i 30v.

69. ADPO, 1B-257, f. 141v i 6v.

70. ADPO, 1B-196, f. 1r.

71. ADPO, 1B-57, pergami 1315.

72. AHCG, I.1.2.1, lligall 7, llibre 1, f. 19r.

73. AHCG, I.1.2.1, lligall 1, llibre 2, f. 98v.

74. AHCG, I.1.2.1, lligall 1, llibre 1, f. 56r.

75. ACBEB, Castellania i Temple, II, 6, f. 6r.

76. ADPO, 1B-172, f. 3r.

77. ACBEB, clavari 33, p. 139.

78. ACA, Cancelleria, Papeles por incorporar, caixa 18, núm. 10, sense numerar.

79. ADPO, 1B-367, f. 34v.

80. ACBEB, clavari, llibre 36, p. 148.

81. ACBEB, clavari, llibre 24, p. 125.

Essent així, una agressió enemiga fa mal no sols al titular de la jurisdicció, sinó directament a la terra:⁸² «en gran dampnatge de la terra».⁸³ La terra, per tant, té vida pròpia, la que li infon la pròpia gent: el govern municipal de Girona, mirant tota la zona d'influència de la ciutat, pot dir que actua procurant «so qui és profitós a tot lo general de la terra»,⁸⁴ i el conjunt de gent del territori en armes configuren «les hosts de la terra».⁸⁵ No és pas casual, doncs, que les diputacions creades per a gestionar els ajuts oferts al monarca s'estableixin invocant aquest benefici general de la terra, constituint la «Deputació del General de Catalunya».⁸⁶ Els estaments, així, assumeixen una representativitat, i la vida pública esdevé una dualitat contractual entre el monarca i els estaments canalitzats per les Corts i la seva diputació permanent.⁸⁷ La realitat corrobora la capacitat de les diputacions que, en mans dels estaments, assoleixen una representativitat i fins i tot una capacitat exactiva sobre el conjunt de Catalunya de les quals el rei no pot gaudir.⁸⁸

Quan Eiximenis —el moralista⁸⁹ més influent en la societat de la seva època, escoltat atentament pel rei Martí⁹⁰ i ben present a les biblioteques dels membres de l'elit urbana—⁹¹ diu que «totes les senyories del món foren en llur fundació primerament paccionades e posades en certs pactes»⁹² està avalant aquesta representativitat col·lectiva⁹³ en la qual la prelación és contundent: «La comunitat no alagí senyoria per amor del regidor, mas elegí regidor per amor de si mateixa.»⁹⁴ La conducció de la col·lectivitat és clarament municipalista, perquè els governs locals acompanyen el propi vigor amb una proposta de regiment de govern del conjunt de la societat sense paral·lel en els altres estaments.⁹⁵ Certament, nobles i barons, que en els diferents territoris de la Corona solen estar compostos per diferents llinatges recolzats, més que en grans dominis, en sumes de drets i rendes sovint dispersos,⁹⁶

82. ACBEB, comú 1, 26, sense numerar.

83. AHCG, I.1.2.1, lligall 7, llibre 1, f. 51v.

84. AHCG, I.1.1.1, lligall 1, llibre 1, f. 1r.

85. AHCG, I.1.2.1, lligall 1, llibre 2, f. 51v.

86. Albert ESTRADA, «La "Deputació del General de Catalunya". Dels orígens a la reforma de la cort de Barcelona de 1413», a *El naixement de la Generalitat de Catalunya*, Cervera, Museu Comarcal de Cervera, 2003, p. 70-71.

87. Oriol OLEART, «La terra davant del monarca: una contribució per a una tipologia de l'assemblea estamental catalana», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 25 (1995), p. 593-614.

88. José Luis MARTÍN, «Nacionalización de la sal y aranceles extraordinarios en Cataluña (1365-1367)», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 3 (1966), p. 515-524.

89. Giuseppe TAVANI, *Per una història de la cultura catalana medieval*, Barcelona, Curial, 1996, p. 115-122.

90. Paolo EVANGELISTI, «Credere nel mercato, credere nella "res publica". La comunità catalano-aragonesa nelle proposte e nell'azione politica di un esponente del francescanesimo mediterraneo: Francesc Eiximenis», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 33/1 (2003), p. 74.

91. Josep HERNANDO, «Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle xv», *Arxiu de Textos Catalans Antics* (Barcelona), vol. XXVI (2007), p. 390-392.

92. Francesc EIXIMENIS, «Terç del Crestià», cap. CLVI (Francesc EIXIMENIS, *Lo crestià (selecció)*, ed. a cura d'Albert Hauf, Barcelona, Edicions 62 i La Caixa, 1983, p. 191).

93. Flocel SABATÉ, «El temps de Francesc Eiximenis. Les estructures econòmiques, socials i polítiques de la Corona d'Aragó a la segona meitat del segle XIV», a Antoni RIERA (dir.), *Francesc Eiximenis, el context i l'obra d'un gran pensador català medieval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, en premsa.

94. Francesc EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià*, cap. CLVI (*Dotzè llibre del Crestià I.1*, ed. a cura de Xavier Renedo, Girona, Universitat de Girona i Diputació de Girona, 2005, p. 337-338).

95. Flocel SABATÉ, «États et alliances dans la Catalogne du bas Moyen-Âge», a François FORONDA i Ana Isabel CARRASCO (dir.), *Du contrat d'alliance au contrat politique: Cultures et sociétés politiques dans la péninsule Ibérique à la fin du Moyen Âge*, Tolosa de Llenguadoc, CNRS i Université de Toulouse-Le Mirail, 2007, p. 342-355.

96. Flocel SABATÉ, «Nobles i cavallers. El poder baronial», a Víctor HURTADO i Jesús MESTRE, *Atlas d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1995, p. 111; José Ángel SESMA, *La Diputación del reino de Aragón en la época de Fernando II (1479-1516)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1977, p. 305.

reivindiquen els drets i els valors inherents a qui gaudeix d'una gran responsabilitat, honorabilitat i capacitat en gaudir i gestionar adientment el «regiment dels fets d'armes» i, també, per causa de les jurisdiccions posseïdes, «regiments de gents»,⁹⁷ una posició superior en la societat, segons l'ordre dissenyat per Déu.⁹⁸ Això permet escenes de complicitat amb el sobirà com en la comitiva reial de 1399, quan l'espasa del monarca és portada per l'hereu Joan Ramon Folc,⁹⁹ igual que abans, el 1397, la reina Maria havia regalat al comte de Cardona «un falcó sacre d'aquells del senyor Rey, ab lo qual vos deportets a çacan»,¹⁰⁰ però sense aportar un discurs de poder sobre el conjunt de la societat, cosa que sí que es fa en el costat municipal. De fet, coetàniament, tots els arguments —jurídics, culturals, morals, filosòfics i teològics—¹⁰¹ corroboren l'excel·lència i la superioritat no sols de l'estil de vida urbà,¹⁰² sinó també del govern comunal, raó per la qual Eiximenis mateix arriba a imaginar el futur ideal en què «tot lo món, per consegüent serà partit e regit per comunes»,¹⁰³ encara que més endavant hagi de matisar el vaticini.¹⁰⁴

Aquesta situació explica el que es desencadena el 1396 a partir de la mort de Joan I: la sobtada desaparició del monarca¹⁰⁵ no deixa lloc per al buit institucional o per a un guiatge de la situació des de la cort reial, sinó que immediatament tot es desenvolupa a partir d'una preeminència urbana ostentosa exercida per les autoritats de la primera de les ciutats catalanes, Barcelona.¹⁰⁶ Aquestes autoritats estalvien qualsevol dubte successori entre la filla i el germà del difunt en optar decididament per aquest i, alhora, atesa la seva absència, erigir la seva esposa Maria en lloctinent¹⁰⁷ i, a més, imposar-se en l'assistència en el nou regiment reial. El mateix Consell de Cent de la ciutat ho explica quan tot just el monarca difunt és encara insepult, el 25 de maig de 1396:

Com dimecres prop passat que fo lo jorn de la Cincogèsima, los dits honorables consellers après que per ordinació de Consell de molts prohòmens de la Ciutat foren anats a la senyora ladoncs du-

97. Flocel SABATÉ, «La organización central de la Corona de Aragón cismarina», a José Ángel SESMA (coord.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia. 1208-1458: La monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Saragozza, Universidad de Zaragoza, 2010, p. 411.

98. María Concepción QUINTANILLA, «La nobleza», a José Manuel NIETO SORIA (ed.), *Orígenes de la monarquía hispánica: Propaganda y legitimación (ca. 1400-1520)*, Madrid, Dykinson, 1999, p. 65-86.

99. Santiago SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens Vives, 1989, p. 172.

100. ACA, Cancelleria, reg. 2343, f. 44v (ed.: Aurea Lucinda JAVIERRE MUR, *Maria de Luna, reina de Aragón*, Madrid, CSIC, Instituto Jerónimo Zurita, 1942, p. 203).

101. Flocel SABATÉ, «Municipio y monarquía en la Catalunya bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* (Alacant), núm. 13 (2000-2002), p. 276-279.

102. Daniela ROMAGNOLI, «La courtesie dans la ville: un modèle complexe», a Daniela ROMAGNOLI (dir.), *La Ville et la Cour. Des bonnes et des mauvaises manières*, París, Librairie Arthème Fayard, 1995, p. 58-87.

103. Francesc EIXIMENIS, *Dotzè llibre...*, cap. cci, p. 428.

104. Robert E. LERNER, «Eiximenis i la tradició profètica», *Llengua i Literatura* (Barcelona), núm. 17 (2006), p. 7-27.

105. *Manual de novells ardit, vulgarment apellats dietari del antich Consell barceloní*, vol. I, ed. a cura de Frederic Schwartz i Luna i Francesc Carreras i Candi, Barcelona, Imprempta de Henrich y Companyia, 1892, p. 57.

106. Flocel SABATÉ, «La mort du roi en Catalogne: de l'événement biologique au fait historique», a Claude CAROZZI i Huguette TAVIANI-CAROZZI, *Faire l'événement au Moyen Âge*, Ais de Provença, Publications de l'Université de Provence, 2007, p. 163-164.

107. Flocel SABATÉ, «El Compromís de Casp», a Ernest BELENGUER (dir.), *Història de la Corona...*, vol. I, p. 292-293. Permeteu-me afegir, en l'anecdolari de problemàtiques que patim els autors amb els editors, especialment de divulgació, que l'«intestat» referit a Joan I que ha estat publicat a la pàgina 292 d'aquest capítol, sota la meua pretesa autoria, es deu a la lliure actuació d'un «corrector de català» on jo havia escrit que en aquell moment es tractava d'un «testament inconegut», llibertat excessiva que no va poder ser corregida per l'autor perquè les grans editorials d'alta divulgació no solen lliurar galerades als autors. Serveixi el cas com a esmena, en la mesura del possible, i com a aportació per a la reflexió sobre les publicacions de temàtica històrica.

quessa e li hagueren anunciada la mort del senyor Rey en Johan de bona memòria qui morí en lo loch de Fuxà divendres prop passat qui hom comptava XIX del mes present de maig e li hagueren dit que per tal com aquesta ciutat sabia que·l dit senyor en Johan en temps que vivia havia per primogènit notoriament lo senyor duch de Muntblanch germà seu e marit de la sua senyora e no sabia que del dit senyor rey en Johan fos romàs fill mascle legítim e natural qui del dit senyor Rey pogués succehir, havia per les dites rahons lo dit senyor duch per rey, príncep e senyor seu e de tota aquesta terra supplicants la qual ella com a muller del dit senyor habíem per Reyna en absència del dit senyor Rey marit seu ara present en Sicília, volgués entendre en la conservació e bon estament de la terra, admetent en sos consells la dita ciutat de Barchelona, los dits consellers de voler de la dita senyora haguesen elets II de si mateixes e algunes altres persones que continuament de ladonchs a ençà són entravenguts per la dita Ciutat en lo consell de la dita senyora.¹⁰⁸

No és d'estranyar que tot just l'endemà del sepeli de Joan I, el 31 de maig, el nou consell de la reina faci empresonar l'entorn de «consellers, domèstics, curials e oficials del senyor rey En Johan»,¹⁰⁹ menant vers un judici que, sobretot, ostentarà la humiliació del Consell Reial,¹¹⁰ que s'havia enfrontat als principals governs municipals de la Corona, com València i Barcelona, els quals per la seva part no havien dubtat a assenyalar-los com a veritables culpables de la penúria del poder regi.¹¹¹ Barcelona, d'aquesta manera, exhibeix el seu guiatge de la Corona, tal com el reivindica,¹¹² mitjançant altres indicatius com el lloc que exigeix tenir entre les personalitats a la capçalera dels monarques malalts¹¹³ o en la relació epistolar amb les altres ciutats de la Corona.¹¹⁴

La ciutat de Barcelona invoca, com hem vist, conèixer la voluntat de Joan I per a al·legar la seva opció en la successió. Hom hi afegirà tot seguit el raonament jurídic.¹¹⁵ En qualsevol cas, el tracte precedent entre la ciutat i l'infant hi comptava, com també l'evidència de la feblesa patrimonial inherent a un membre de la família reial, aspectes a tenir en compte des de l'òptica de l'obligada negociació estamental. El Govern de la ciutat de Barcelona tenia una bona coneixença de l'infant Martí: hi havia negociat reiteradament des que el 1387 rebé l'ofici de governador general de tots els regnes i terres del rei Joan,¹¹⁶ l'havia socorregut en dificultats econòmiques i, en aquest sentit, el 1391 adquirí les seves viles¹¹⁷ i s'havia mostrat favorable al fet que la Diputació del General l'ajudés en el passatge a Sicília.¹¹⁸ Alhora, el patrimoni que l'infant Martí havia rebut de la Corona s'havia anat fonent i l'obli-

108. AHCB, Fons municipal, B-I, llibre 27, f. 29r.

109. ACA, Cancelleria, reg. 2273, f. 128v.

110. Marina MITJÀ, «Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona), vol. xxvii (1957-1958), p. 380-384.

111. El 16 de març de 1396, el govern municipal de Barcelona exposava al monarca que «la sua casa e son reyal estament e encara tots sos regnes e terres sien en fort mal estament per mal consell que segons fama al dit senyor és donat per sos consellers o algun d'ells tan ben en alienar lo patrimoni reyal com en altra manera» (AHCB, Fons municipal B-I, llibre 27, f. 23r).

112. Flocel SABATÉ, «La organización central de la Corona...», p. 412.

113. Flocel SABATÉ, *Lo senyor rei és mort!*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida, 1994, p. 13-14.

114. Flocel SABATÉ, *Cerimònies fúnebres i poder municipal a la Catalunya baixmedieval*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2003, p. 12-14.

115. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. 2, Barcelona, Alpha, 1962, p. 516-517.

116. ACA, Cancelleria, reg. 1914, f. 167r.

117. Maria Cinta MAÑÉ, *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona*, vol. II, Barcelona, Arxiu Municipal de Barcelona, 2007, p. 299-301.

118. Frederic UDINA, «Préstamo de cinco galeras por la Generalidad al infante Martín», a *Martínez Ferrando, archivero: Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, Madrid, Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, 1968, p. 487-488.

gava a dependre dels estaments: el pretès comtat de Morella¹¹⁹ no consolidà cap capacitat jurisdiccional i exactiva,¹²⁰ el comtat de Besalú es redimí el 1377,¹²¹ el conjunt de les viles d'Arraona, Sabadell, Terrassa, Tàrraga i Vilagrassa,¹²² més les valencianes Elx i Crevillent,¹²³ van passar el 1391 a domini de la ciutat de Barcelona¹²⁴ i les Terres del Marquesat foren integrades el 1392 al patrimoni de Maria de Luna,¹²⁵ que el maig de 1396 les acabava de cedir a la paeria de Lleida.¹²⁶ Restava en mans de l'infant Martí un escàs patrimoni que havia de retornar a l'erari regi si el titular assolía el tron:¹²⁷ l'escasament dotat¹²⁸ ducat de Montblanc¹²⁹ i el comtat de Xèrica,¹³⁰ creat pel Cerimoniós el 1372 sobre una inicial dotació aragonesa de l'infant just en casar-se i cedint-ne part en concepte de dot.¹³¹ Alhora, el comtat de Luna —l'infant Martí és tractat com a duc de Montblanc, comte de Xèrica i de Luna—,¹³² el gaudeix com a consort de Maria de Luna, igual que el senyoriu de Sogorb (explícitament s'ha intitulat «infant en Martí, del molt alt senyor en Pere de bona memòria rey d'Aragó fill, e per la gràcia de Déu duch de Montblanch, comte de Luna e senyor del Marquesat e de la ciutat de Sogorb»)¹³³ i diversos indrets d'Aragó i València que seran més endavant resumits com a constitutius de l'«Antic Patrimoni de Luna»,¹³⁴ els quals es combinen perfectament amb els provinents del dot aportat per l'infant Martí.¹³⁵ En conjunt, l'infant es beneficia força del patrimoni de la muller,¹³⁶ posat en joc amb el crèdit censal,¹³⁷ cosa que li aporta uns bons ingressos i el gaudi de la imatge inherent a la solidesa i la

119. Francesc de Moxó, *Estudios sobre las relaciones entre Aragón y Castilla (siglos XIII-XV)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1997, p. 70.

120. No s'esdevé, a Morella, cap alteració institucional: Josep SÁNCHEZ ADELL, «La Comunidad de Morella y de sus aldeas durante la Baja Edad Media (Notas y Documentos)», *Estudios Castellonenses* (Castelló de la Plana), núm. 1 (1982), p. 98-111.

121. AMC, Llibre dels usos i privilegis d'Olot, f. 57v-58v; ACGAX, pergami A-222.

122. ACUR, pergamins, caixa 12, 1391.

123. Joan F. CABESTANY i Jaume SOBREQUÉS, «Elx i Crevillent, baronia de Barcelona (1391-1473). Notes i documents per al seu estudi», a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, vol. II, València, Universitat de València, 1980, p. 625-627.

124. Maria Teresa FERRER i MALLOL, «Projecció exterior», a Jaume SOBREQUÉS, *Història de Barcelona*, vol. 3, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 365-366.

125. Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1997, p. 258.

126. Magdalena CANELLAS, «El marquesado de Camarasa y la Paeria», a *Miscel·lània Homenatge a Josep Lladonosa*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1992, p. 351-353.

127. Ja el 19 de juny de 1396 Maria de Luna ho fa saber a la vila de Montblanc: «com nos haiam deliberat e vullam que en la vila de Muntblanch e sos termens tots los actes qui abans de la mort del Senyor Rey en Johan de bona memoria se acostumaven de fer en nom del dit Senyor Rey en Martí axí com a duc, se ffaçen d'aquí avant axí en crides com en altres coses en nom del dit Senyor Rey» (ACA, Cancelleria, 2110, f. 19r; ed.: Francesc de BOFARULL, «Documentos para escribir...», p. 528).

128. Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya...*, p. 251-254.

129. ACA, Cancelleria, reg. 2026, f. 16r.

130. Maria Mercè COSTA, *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, p. 269.

131. Juan F. UTRILLA, «Un libro de cuentas del infante aragonés Martín conservado en el Archivo de la Corona de Aragón», *Aragón en la Edad Media* (Saragossa), núm. 5 (1983), p. 170-178.

132. ACA, Cancelleria, reg. 1914, f. 168r, i reg. 1915, f. 70v.

133. *Aureum opus regaliū privilegiorū Civitatis et Regni Valentia cum historia Christianissimi Regis Jacobi ipsius primi conquistatoris*, València, Didaci Gumiel, 1515, f. 150v.

134. Aurea Lucinda JAVIERRE MUR, *María de Luna, reina...*, p. 9.

135. Francisco Javier CERVANTES, *La herencia de María de Luna: Una empresa feudal en el tardomedieval valenciano*, Sogorb, Ajuntament de Sogorb, 1998, p. 21-220.

136. «Los dominios de don Martín quedaron bien redondeados por su boda con María de Luna, hija y heredera de don Lope» vegeu Francesc de Moxó, *Estudios sobre las relaciones...*, p. 70.

137. Francisco Javier CERVANTES, «El antiguo patrimonio de María de Luna: crédito censal y consolidación feudal (1372-1425)», a *XV Congreso de Historia de la Corona...*, tom I, vol. IV, p. 53-68.

puixança d'un domini com el comtat de Luna, que portava dècades ben inserit en el joc del poder a Aragó.¹³⁸

Ben diferentment, si Joana hagués estat considerada amb dret a succeir son pare, Joan I, s'hauria sentit el pes de qui des de 1392 era el seu marit, el jove vescomte Mateu de Castellbò, que justament el 1391 havia esdevingut comte de Foix i vescomte de Bearn i havia aconseguit retenir l'herència de Gastó Febus malgrat els vincles establerts per aquest amb la Corona francesa,¹³⁹ tot assumint així uns dominis pirinencs institucionalment similars als integrants de la Corona aragonesa en tant que es presenten com a unitats amb una cohesió específica en aplegar els «nadius de la terra».¹⁴⁰ L'afermament dels eixos socioeconòmics d'aquests espais¹⁴¹ es compatibilitza amb una atenció vers la Mediterrània —el comte participa en l'expedició a Tunísia de 1394 del duc de Borbó— i amb la cura d'un important patrimoni al sud del Pirineu, més enllà del vescomtat de Castellbò.¹⁴² De fet, al llarg dels segles precedents, els Foix havien participat amb naturalitat en l'evolució de la societat catalana,¹⁴³ compartint amb intensitat les tensions polítiques del segle XIII¹⁴⁴ i gestionant un important domini jurisdiccional en el segle XIV, amb la important part baronial de Vic,¹⁴⁵ gràcies, destacadament, a beneficiar-se dels dominis provinents dels Montcada,¹⁴⁶ els quals els permetran presentar-se com a «vescomte de Castellbò, senyor de Montcada i de Castellveyl».¹⁴⁷ Precisament, la consolidació de la baronia de Catellvell¹⁴⁸ o Castellví de Rosanes,¹⁴⁹ amb seu a Martorell,¹⁵⁰ esdevé, des de 1309, un domini baronial dels Foix¹⁵¹ ben proper a Barcelona,¹⁵² la qual cosa no sols condiciona els accessos a la capital catalana, sinó que ha estat causa de reiterats problemes jurisdiccionals.¹⁵³ Mateu de Castellbò pot ser, doncs, esguardat, en el conjunt dels seus dominis, com a príncep català¹⁵⁴ i, de fet, inclinar la Corona catalanoaragonesa vers Joana no comportaria allunyar-la dels tradicionals objectius del país, ans els afermarien tot mesclant interessos pirinencs i mediterranis. La historiografia del segle XIX ja havia

138. Carlos LALIENA, «Señoríos en una era de crisis. Los dominios de las casas de Luna e Híjar en la tierra de Belchite (Zaragoza, 1360-1450)», *Revista d'Història Medieval* (València), núm. 8 (1997), p. 184-185.

139. Christian BOURRET, *Un royaume «transpyrénéen»? La tentative de la maison de Foix-Béarn-Albret à la fin du Moyen Âge*, Aspet, Pyrègraph, 1998, p. 60-61.

140. Dominique BIDOT-GERMA, «Le discours national des officiers publics et des représentants aux Etats dans la principauté de Béarn au XVe siècle (1391-1517)», a Jean-Pierre BARRAQUÉ i Christian THIBON, *Les variantes du discours régionaliste en Béarn*, Ortès, Éditions Gascogne, sense data, p. 60.

141. Cécile DUFAU, *Sauveterre médiévale: Construction d'une ville en Béarn*, Ortès, Éditions Gascogne, 2010, p. 42-43.

142. Armand de FLUVIÀ, «Los vizcondes de Urgell, después llamados del Alt Urgell y finalmente de Castellbó, y los vizcondes del Baix Urgell, después llamados de Àger», *Hidalguía* (Madrid), vol. XXVIII, núm. 159 (1980), p. 157-158.

143. Charles BAUDON DE MONY, *Relations politiques des Comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencement du XIVe siècle*, París, Alphonse Picard et Fils, 1896, 2 v.

144. Francesc CARRERAS I CANDI, *Miscelánea histórica catalana: Serie II*, Barcelona, Imprenta de la Casa Provincial de la Caridad, 1906, p. 37-56 i 465-516.

145. Eduard JUNYENT, *La ciutat de Vic i la seva història*, Barcelona, Curial, 1976, p. 96.

146. Claudine PAILHÈS, *Le comté de Foix: Un pays et des hommes*, Càors, La Louve, 2006, p. 292-316.

147. AVV, lligall de registres, 6, plec 1333-1334, sense numerar, entre d'altres.

148. Alfonso FRANCO, «Notas sobre las baronías de Martorell y Molins de Rei (1398-1581)», *En la España Medieval* (Madrid), núm. 1 (1980), p. 107-108.

149. ACA, Cancelleria, reg. 2217, f. 28v-29v.

150. AHCM, Fons del veguer, llibre 4, sense numerar.

151. Bonaventura PEDEMONTE, *Notes per a la història de la Baronia de Castellvell de Rosanes*, Barcelona, Impremta Elzeviriana i Llibreria Camí, 1929, p. 193-362.

152. *Cortes de Catalunya*, vol. IV, 1901, p. 266.

153. *Manual de novells ardots...*, p. 13.

154. Claudine PAILHÈS, *Gaston Fébus: Le Prince et le diable*, París, Perrin, 2007, p. 417-422.

percebut aquesta imbricació, en apreciar, en la pretensió de Joana i Mateu, «el deseo tradicional de la casa de Foix de fundar un poderoso estado pirenaico con territorios de las dos vertientes»;¹⁵⁵ o, també, la interferència del Cisma en tant que ells, «prestándose a servir de instrumento a la política francesa», no mantindrien la Corona d'Aragó sota l'obediència avinyonesa, cosa que tindria un gran ressò en tractar-se del «país que era considerado como el principal baluarte para sostener al papa aragonés Benedicto».¹⁵⁶ En qualsevol cas, l'opció portaria a una monarquia menys dependent dels estaments catalans que no pas desitjaven aquests mateixos.

Significativament, Mateu envia els ambaixadors amb els arguments a favor de Joana a les autoritats municipals de Saragossa¹⁵⁷ i Barcelona, i ambdós es fan acompanyar per la «pública congregación de los estados del reino»,¹⁵⁸ que assumeixen així la representativitat dels territoris respectius. Són els erigits com a representants de les terres respectives els que s'hauran de pronunciar: a Saragossa, «fue deliberado por los jurados y concejo de la ciudad que sus cartas no se abrieran ni se leyesen ni se oyesen la creencia de los embajadores sin que primero se hubiesen ayuntado todos los del reino que se habían congregado en esta ciudad después de la muerte del rey», mentre que a Barcelona s'inclou la presència de «los más notables prelados y barones y caballeros que allí se hallaron y de los mensajeros de las ciudades de Zaragoza y Valencia».¹⁵⁹ Els testaments de Pere el Cerimoniós i de Joan I faciliten un rebuig frontal i immediat sustentat en l'adient base jurídica¹⁶⁰ per a rebatre els arguments basats en els capítols matrimonials acceptats pel Cerimoniós respecte dels descendents femenins que poguessin derivar del matrimoni de Joan amb Mata d'Armanyac.¹⁶¹ Tanmateix no hi havia cap interès en una opció que pogués envigorir la institució monàrquica en si mateixa. El poder regi fort anhelat per les viles i ciutats és el que, guiat per aquestes, apporti una homogeneïtat jurisdiccional que permeti vetllar pels interessos de les elits urbanes sobre el territori.¹⁶² Per la part baronial, i pensant en el mateix territori però des d'una perspectiva ben diferent, els possessors de jurisdicció ja han advertit al monarca respecte de les pretensions de les *comunes*¹⁶³ i, en la conjuntura de 1396, no volen que la seva capacitat pugui ser retallada. De manera ben explícita, tracten de blindar-se mitjançant la trame-

155. Joaquim MIRET I SANS, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó con datos inéditos de los condes de Urgell y de los vizcondes de Àger*, Barcelona, Imprenta La Catalana de J. Puigventós, 1900, p. 272.

156. Antoni de BOFARULL, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, vol. v, Barcelona, Juan Aleu y Fugarull, 1877, p. 70.

157. Els destinataris de les missives a Aragó, com recull Zurita, gaudien d'una específica representativitat moral o col·lectiva: «Traían cartas del conde y de la condesa para el arzobispo de Zaragoza y para el justicia de Aragón y para los jurados» (Jerónimo ZURITA, *Anales de Aragón*, llibre x, cap. LIX; ed. a cura d'Àngel Canellas, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1978, vol. 4, p. 802). Sobre l'evolució representativa de la figura del justícia d'Aragó: Àngel BONET NAVARRO, Esteban SARASA i Guillermo REDONDO, *El Justicia de Aragón: historia y derecho (breve estudio introductorio)*, Saragossa, Cortes de Aragón, 1985, p. 11-53.

158. Joaquim MIRET I SANS, *Investigación histórica...*, p. 272.

159. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, p. 802-804.

160. Germán NAVARRO (dir.), *Actas de las Cortes de Zaragoza de 1398-1400*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 2008, p. IV-VII.

161. La unió de Mata d'Armanyac i Joan d'Aragó s'inscriu en el context diplomàtic de l'antepenúltima dècada del segle XIV, bé que en les negociacions la gran preocupació del rei Pere era poder imposar un dot molt elevat, que al final aconseguí, amb 150.000 lliures torneses que comportaran molts esforços als armanyaquesos (Dominique BARROIS, *Jean Ier, comte d'Armagnac (1305-1373), son action et son monde*, Lilla, Atelier National de Reproduction des Thèses, 2004, p. 318-319). Posteriorment, la salut de Joana, l'única filla que sobrevisqué als sis parts de Mata, fou objecte de preocupació de Pere el Cerimoniós (Rafael TESIS, *Joan I, el rei caçador i músic*, Barcelona, Aedos, 1959, p. 73-74).

162. Flocel SABATÉ, «El poder reial entre el poder municipal i el poder baronial a la Catalunya del segle XIV», *XV Congreso de Historia de la Corona...*, tom I, vol. 2, p. 327-342.

163. *Cortes de Cataluña*, vol. I, 1896, p. 346.

sa a la reina Maria en la seva funció de lloctinent reial, durant el parlament de desembre del mateix any, d'una correcció estilística que comporta capacitats de poder ben diferents:

Los Reys e prínceps del dit Principat de Cathalunya passats havian acostumat com per ells era delliberat de tenir semblants parlaments que escrivien als dits barons per paraules «pregam vos» e no per paraules «manam vos»; perquè és estat fet gran perjudici abs barons o bras d'aquells posant en les dites letres «manam vos».¹⁶⁴

El to formal amb què des del primer moment els consellers de Barcelona i els membres del parlament s'adrecen a la reina aparenta el suport generós a una reina sobtada i inexperta, però en realitat Maria de Luna estava ben bregada en les negociacions del poder, encara que sols fos per haver suportat les tensions viscudes en el mateix entorn reial,¹⁶⁵ per la preocupació social que tradicionalment li ha reconegut la historiografia¹⁶⁶ i, en definitiva, per l'actitud pietosa i responsable que li lloarà Francesc Eiximenis.¹⁶⁷ L'esposa de l'infant Martí, doncs, coneix el context en què es troba i sap, per tant, que els estaments estan, el 1396, convençuts de representar el país. Aquests són alhora prou prudents per a considerar que l'opinió que defensen arran de la successió pot ser contrariada, és a dir, que apareguin suports a la comtessa Joana: el 5 de juny, el nou consell reial decideix, precisament, «trametre spies per aquelles parts que·ls parega per saber e haver tots aquells avisaments que ésser puga si gents d'armes se apleguen».¹⁶⁸ Ben significativament, quan el 5 d'agost es procedeix a la lectura del testament de Joan I¹⁶⁹ a la sala dels Cavalls del palau reial menor de Barcelona, representants municipals, nobiliaris i eclesiàstics fan constar prèviament el seu desacord si la voluntat del difunt és contrària a l'infant Martí:

Abans emperò de la lectura del qual l'archabisbe de Terragona e lo Comte d'Urgell, Don Johan de Cardona, lo Bisbe de Tortosa, en Bernat Galceran de Pinós, los missatgers de València, los Consellers de Barchinona, los missatgers de Tortosa e los missatgers de Perpenyà protestaren que si en lo dit testament havia alcunes coses derogants o adversants al dret que·l senyor Rey en Martí ha o a ell se pertanyen en los Regnes d'Aragó, de València, de Mallorques, de Sardenya e de Còrcega e en los Comtats de Barchinona, de Rosselló e de Cerdanya en aquelles los demunt notats no consentian ans hi dissentien expressament.¹⁷⁰

S'insinua, doncs, que les disposicions testamentàries del rei sobre el regne poden ser desateses si els representants de la terra no les consideren pertinents o ajustades a dret. Queda així anunciat el que succeirà el 1466, quan els que actuen com a representants de Catalunya i de la ciutat de Barcelona es

164. *Cortes de Cataluña*, vol. iv, 1901, p. 346.

165. «Thanks to her father in-law's machinations and her brother-in-law's incompetence she had been forced into a position from which the only way out was to take the throne»: Núria SILLERAS-FERNÁNDEZ, *Power, piety, and patronage in late medieval queenship: Maria de Luna*, Nova York i Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2008, p. 41.

166. Salvador SANPERE I MIQUEL, *Las damas d'Aragó*, Barcelona, Imprenta de la Renaixensa, 1879, p. 43-44; Áurea Lucinda JAVIERRE MUR, *María de Luna, reina...*, p. 85-91.

167. David J. VIERA, «Francesc Eiximenis and the Royal...», p. 183-189.

168. *Cortes de Cataluña*, vol. iv, 1901, p. 257.

169. Antoni UDINA, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó: De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, p. 365.

170. *Cortes de Cataluña*, vol. iv, 1901, p. 262.

consideraran amb prou legitimitat per a fer cas omís, en allò que respecta a la successió al tron,¹⁷¹ de la disposició testamentària redactada per «lo senyor Rey en Pere Quart»: mentre el testament d'aquest determinava com a successor el fill de la seva germana, el príncep Joan de Portugal,¹⁷² «los deputats [del General] ab lur consell, representants lo principat de Cathalunya, ab intervenció de la ciutat de Barchinona, elegiren en rey d'Aragó e comte de Barchinona lo il·lustríssimo senyor en Renat, rey de Sicília e comte de Prohença».¹⁷³

La sobtada mort de Joan I ha catalitzat el veritable estat del poder a la Corona d'Aragó, on la penúria exactiva i les dificultats jurisdiccionals del monarca es combinen perfectament amb la circulació d'idees a Europa entorn de la sobirania i el pes representatiu dels estaments.¹⁷⁴ Mentrestant, els drets de Joana, més enllà de la fallida campanya bèl·lica de finals de 1396,¹⁷⁵ no deixen de ser un perillós destorb fins a la mort del seu marit, el comte Mateu, sense descendència, el 1398.¹⁷⁶ Per la seva part i com estava previst, el rei Martí ha de sotmetre's als estaments per a cobrir el seu quefer quotidià: el 1397 el govern municipal de Barcelona explica «com lo senyor Rey haja proposat e dit als concellers que ell és vengut de Sicília fort pobre e ha trobada tota sa terra ací fort buyda, en tant que ell soffer gran affany per mantenir son reyal estament, e per aquesta rahó haja pregada e prech que la ciutat que li faça alguna ajuda o socors». I les autoritats barcelonines, un cop analitzada la situació, valoren «tan ben per conservació del privilegi que la Ciutat ha lo qual comprà tan carament, com per los grans càrrechs en què és al present, que al dit senyor, en particular, no sia res donat».¹⁷⁷

Convé, doncs, esguardar la realitat de la vivència sobre el territori perquè, consegüentment, hom pot preveure que aquest deu configurar la plasmació d'una altra cara del mateix prisma del poder a la Corona d'Aragó.

2. EL PODER SOBRE EL TERRITORI

La projecció socioeconòmica i la forta fragmentació jurisdiccional configuren dos radis d'intersecció conflictiva. En no coincidir la jurisdicció, qualsevol actuació judicial es bloqueja, sigui la persecució de criminals o les actuacions en incompliments de contractes i deutes.¹⁷⁸ Atès el gruix de les

171. Jesús Ernest MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans», vist a través dels registres de la seva cancelleria*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1936, p. 123.

172. Andreu BALAGUER I MERINO, *Don Pedro, el Condestable de Portugal, considerado como escritor, erudito y anticuario (1429-1466): Estudio histórico-bibliográfico*, Girona, Imprenta de Vicente Dorca, 1881, p. 53.

173. Josep Maria SANS I TRAVÉ (dir.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994, p. 188.

174. Alain BOUREAU, *La religion d'état: La construction de la République étatique dans le discours théologique de l'Occident médiéval (1250-1350)*, París, Les Belles Lettres, 2006, p. 145-324; Antony BLACK, *El pensamiento político en Europa, 1250-1450*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 130-297.

175. «En aquest any en lo mes de satembra lo comte de Foix qui havia la filla del rey en Johan neboda del rey en Martí, duc de Mont blanc, se va alzar a fer guerra contra Cathalunya e de fet entra en lo regne ab gent de armes dihent que lo regna li pertanyia a ell en nom de sa muller»: Ernest MOLINÉ, «Noticiari català dels segles XIV i XV», *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès* (Barcelona), núm. 1 (1915), p. 216.

176. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La sucesión de Juan I de Aragón por Martín I y la invasión del conde de Foix. La participación de Barcelona en la defensa de Cataluña (1396-1397)», a Maria Isabel del VAL VALDIVIESO i Pascual MARTÍNEZ SOPENA, *Castilla y el mundo feudal: Homenaje al profesor Julio Valdeón*, vol. II, Valladolid, Consejería de Cultura y Turismo de la Junta de León i Universidad de Valladolid, 2009, p. 383-395.

177. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les relacions del rei Martí l'Humà amb la Ciutat de Barcelona», a *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Barcelona, 1962)*, vol. III, Barcelona, Archivo de la Corona de Aragón, 1962, p. 163.

178. Flocel SABATÉ, «Justice, jurisdiction et pouvoir dans la Catalogne du bas Moyen Âge», a Julie CLAUSTRE, Olivier

inversions sobre la regió d'influència, les conseqüències són molt greus per a les respectives cúpules urbanes. Just el mateix 1396, els jurats de Girona s'havien adreçat a Joan I per exposar-li que molts ciutadans «sien fort empobrits per ço car han gran partida de lur patrimoni en censals e violaris sobra lo comtat d'Empúries, sobra lo vescomtat de Rocabertí o sobre diversos castells e lochs dels dits comtats e vescomtat e altres terres de barons» atès que «los dits comte, vescomte e barons no vullen que.ls dits ciutadans sien satisfets, ans de molts anys ençà lus haian fetes cesar».¹⁷⁹

Les jurisdiccions no cedeixen a les reclamacions d'inculpats per tal de no establir precedents de dret.¹⁸⁰ Això vol dir que els delinqüents o els incomplidors d'obligacions assoleixen una veritable impunitat en traslladar-se a les jurisdiccions alienes. Als indrets on són reclamats se'ls citarà formalment fins a una quarta o peremptòria comminació,¹⁸¹ concordant amb les formes habituals a Europa,¹⁸² i si en fan cas omís seran bandejats: «banniti et eiecti».¹⁸³ Formalment, tothom ha d'advertir de la presència d'un bandejat, el qual no pot rebre ajuts,¹⁸⁴ però a la pràctica els fugitius sempre troben refugi en les altres jurisdiccions. Gairebé a tots els indrets hi ha bandejats d'altres senyories.¹⁸⁵ La mateixa infranquejabilitat jurisdiccional encara accentua la tibantor entre veïnats oposats i configura un joc de manca de col·laboració judicial en el qual participa explícitament el rei Pere el Cerimoniós: el privilegi reial per a atraure immigració a Cervera i a Vilafranca del Penedès el 1382 garanteix la immunitat als «que hayen comès algun crim, excés ho delictes en terra de qual-sevuyle baró ho altres qui acostumen de sostenir bandeyats»,¹⁸⁶ als quals, doncs, es pot «libere et impune recipere, receptare, sustinere, manutere ac defendere intus dictam villam et eius terminos ac vicariam».¹⁸⁷

Tanmateix, en no obtenir satisfacció la demanda judicial, es pot apreciar l'existència d'una «fadiga de dret». A partir d'aquí, es pot efectuar un procés de marca, el qual permet actuar contra els béns de qualsevol dels membres de la jurisdicció que protegeix el bandejat,¹⁸⁸ tal com s'anuncia adientment: «Pasats los dits III dies enantaria a marchar e pejorar los homes de la vostra jurisdicció.»¹⁸⁹ És el que s'aplica a Tortosa el 1397 respecte de Traiguera, quan «los honrats veguer e jutges de la dita ciutat en fadiga del reverent Maestre de Muntesa lochtinent e d'altres oficials seus» passen a «fer procés de represàlies i de marcha per fadiga de justícia atrobada» i, consegüentment, es procedeix a

MATTÉONI i Nicolas OFFENSTADT, *Un Moyen Âge pour aujourd'hui: Mélanges offerts à Claude Gauvard*, París, Presses Universitaires de France, 2010, p. 278-285.

179. AHCG, I.1.1, llibre 32, f. 5r.

180. Flocel SABATÉ, «El veguer a Catalunya. Anàlisi del funcionament de la jurisdicció reial al segle XIV», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (Barcelona), vol. VI (1995), p. 153-159.

181. Flocel SABATÉ, *El veguer a Catalunya: Anàlisi del funcionament de la jurisdicció reial al segle XIV*, vol. I, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1993, p. 926-929.

182. Michel MARÉCHAL i Jacques POUVARADE, «La répression des crimes et des délits dans une coutume medievale gasconne. L'exemple de Saint-Sever», a *107e Congrès National des Sociétés Savantes (Brest 1982)*, vol. I, París, Comités des Travaux Historiques et Scientifiques, 1984, p. 85.

183. ACBEB, General, 13.

184. ACA, Cancelleria, Varia, reg. 263, f. 2r.

185. ACA, Cancelleria, Papeles por incorporar, Cervera, sense numerar.

186. Max TURULL, Montserrat GARRABOU, Josep HERNANDO i Josep Maria LLOBET, *Llibre de Privilegis de Cervera (1182-1456)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1991, p. 317.

187. Jordi VALLÈS, Jordi VIDAL, Maria Carme COLL i Josep Maria BOSCH, *El Llibre Verd de Vilafranca*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera, 1992, p. 78.

188. Joaquim MIRET I SANS, «Les represàlies a Catalunya en l'edat mitjana», *Revista Jurídica de Catalunya* (Barcelona), núm. 31 (1925), p. 290-304 i 384-417.

189. AVV, lligall de registres 7, plec 2, sense numerar.

requisar tot el bestiar d'habitants de Traiguera que es trobi en la demarcació reial de la vegueria de Tortosa.¹⁹⁰

Davant la generalització de les aplicacions, creixen les iniciatives per a tractar de limitar els efectes de les marques mitjançant l'obtenció de privilegis reials,¹⁹¹ per tal que el procés de marca no afecti l'avituellament de la capital del país,¹⁹² no entorpeixi la participació en activitats com les fires¹⁹³ o que la població no es vegi afectada pel creixent endeutament municipal,¹⁹⁴ tractant també d'aconseguir exempcions mitjançant rars privilegis específics,¹⁹⁵ a voltes sota objectius concrets, com afavorir el creixement de la població, segons ha pretès Joan I al Voló el 1392: «minime possit capi, deteneri, marcari, impediri, arrestari seu quomodolibet inquietari in personis vel bonis nec contra ipsos vel alios proet cum eis obligatos aut bona ipsorum».¹⁹⁶ A vegades, un acord pot arranjar la disputa i deixar la marca sense raó de ser: el 1395, després que el veguer de Cervera hagi declarat un explícit procés de marca «contra baiulum dicti castrí de Muntpalau et suos districtuales» pel deute de 350 sous que el senyor de Montpalau, Ramon d'Oluja, té amb el senyor de Tudela, Galceran d'Oluja, un acord entre ambdós, mitjançant una sentència arbitral, permet retirar la denúncia i concloure les accions contra els veïns de Montpalau.¹⁹⁷ I en alguns casos es pot desviar vers una altra instància judicial: l'infant Martí, actuant com a governador general, el 1392 va acceptar la causa del donzell Guillem Ramon de Lloret, que s'hi havia adreçat al-legant pobresa, per la qual cosa no podria fer front al procés de marca que li feien les poblacions de Sant Martí de Biert, Sant Vicenç de Canet i Sant Joan de Montbó.¹⁹⁸

Més enllà del procés de marca, resta el procés de sometent. Atès el sentit solidari de compartir una vila, els veïns poden sortir conjuntament en cas d'un delicte flagrant contra un membre del mateix col·lectiu del delinqüent —«a so metent»— o poden procedir contra la contumàcia en greus incompliments de la justícia, en general arran d'atorgar protecció als inculpats en una altra jurisdicció. Les autoritats municipals, sovint després d'escoltar el seus assessors jurídics, acorden la sortida en sometent, bé que cal efectuar-la sota el guiatge de l'oficial representant del titular de la justícia. Les grans poblacions gaudeixen de mecanismes articulats ben consolidats, com, destacadament, la mà armada de Perpinyà i el sacramental de Barcelona. En qualsevol cas, implica desplaçar-se amb armes fins a la jurisdicció veïna adversa i reclamar l'inculpat. En no obtenir resposta positiva, es pot procedir a l'atac dels indrets on se suposa que està protegit, cosa que en els casos més greus pot comportar l'assalt a recintes murallats. Aquest atac no persegueix damnar físicament els assaltats, sinó procedir contra els seus béns, cosa que mena a veritables actuacions força desordenades en què sempre regna el pillatge per part dels assaltants i en les quals es deixa un rastre de destrucció de collites, assalt de cases i, fins i tot, importants danys als emblemàtics castells.¹⁹⁹

190. ACBEB, Comú, iv, 135.

191. El 1389, el govern municipal de Girona es va adreçar al rei «per tal car sovin vehim que a Barchelona són marchats o penyorats diversos ciutadans nostres per demandes del senyor Rey sens fatiga trobada en los officials de la ciutat de Barchelona us pregam que haiats altre provisió reyal que negun ciutadà de esta ciutat no puxer esser marchat ne penyorat en Barchelona ne en altres parts» (AHCG I.1.2.1, lligall 7, llibre 1, f. 1r).

192. AHCB, B-VI, llibre 2, f. 132v.

193. Marc TORRAS, *El Llibre Verd de Manresa (1218-1902)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, p. 86.

194. Griselda JULIOL, *Llibre Vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, p. 147-148.

195. ACA, Cancelleria, reg. 208, f. 52r.

196. ADPO, 1B-163, f. 10r.

197. AHPB, Notari Joan Eiximenis, 17 (llibre de protest i sentències), sense numerar.

198. ACA, Cancelleria, reg. 2011, f. 17v-18r.

199. Flocel SABATÉ, *El sometent a la Catalunya medieval*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2007, p. 37-109.

Aquesta milícia urbana ha millorat ostensiblement en capacitat intimidatòria durant la segona meitat del segle XIV. Més enllà de l'armament personal que cada veí està obligat a tenir a casa,²⁰⁰ l'erari municipal es va dotant de bones ballestes²⁰¹ i, de manera destacada, es preocupa d'adquirir «ballestes en tro, bombardes»²⁰² i l'adient provisió de pólvora,²⁰³ en una preocupació per a fornir-se d'artilleria que no fa més que afermar-se en el pas vers el segle XV. Igualment, la tradicional articulació en desenes i centenes es manté²⁰⁴ amb els encarregats d'ordenar-les,²⁰⁵ bé que detallant i estructurant millor el conjunt, com s'estableix a Barcelona el 1407 en disposar que cal poder comptar sempre amb «150 hòmens de cavall y 150 ballesters per acompanyar al veguer que eixiria a sometent»,²⁰⁶ sota una específica i ordenada disposició²⁰⁷ que inclou les «carretas ab artilleria» que obliguen a «regonèixer los camins» prèviament a fi que puguin passar-hi bé.²⁰⁸ Igualment, la poderosa milícia de Cervera passarà a funcionar mitjançant uns determinats nombres d'homes a cavall, de ballesters, de paveses i d'animals de càrrega, amb les corresponents vitualles.²⁰⁹ L'organització armada municipal s'allunya de l'espontani grup local en armes i cerca ordenaments clarament militars: la campanya victoriosa de Martí el Jove a Sardenya el 1409 s'adopta el 1448 com a model explícit²¹⁰ per al sometent de Barcelona mobilitzat contra Anglesola arran del fet que «havian presos moltons dels carnicers de Barcelona».²¹¹ D'aquesta manera, les forces armades municipals són molt superiors a les que poden sumar els barons possessors de jurisdicció, per molt que aquests, com a nobles o cavallers, formin part d'un estament conegut com a militar: el 1415 el sometent de Cervera atacarà l'Oluja Jussana i malmetrà amb contundència collites, béns agraris i el mateix castell residència del senyor del lloc, Ponç d'Oluja, que no dubtarà a denunciar la vila davant del rei, fet del qual derivarà un plet llarg i costós.²¹²

De forma similar, les queixes senyoriales es reiteren assenyalant el sometent com una via d'abusos que genera molts més danys materials que no pas el bé judicial que invoca, tal com s'especifica davant de les Corts de 1413 referint-se al sacramental barceloní: «Per raó del sacramental se seguesquen en lo exercici de aquell diversos abusos, per los quals sovín se don causa de molts sinistres e inconvenients en lo dit Principat.»²¹³ De fet, en les dècades precedents, l'extensió del model barceloní del sacramental a les vegueries d'Osona i Bages, a fi de satisfer les projeccions regionals de les cúpules de nuclis urbans com Vic, Manresa i Moià, ha provocat una abrivada reacció contrària de les baronies

200. Joaquim SARRET, *Història de Manresa*, Manresa, Impremta i Enquadernacions de Sant Josep, 1921, p. 153; Joaquim ICART, *Ordinacions i crides de la ciutat de Tarragona (segles XIV-XVII)*, Tarragona, Ajuntament de Tarragona, 1982, p. 43; Jaume CODINA i Sabí PERIS, «Ordinacions de Girona de l'any 1358», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (Girona), núm. 28 (1985-1986), p. 195.

201. ACSG, clavari 1372, f. 29r, i clavari 1378, f. 97r.

202. ACBEB, clavaría 23, p. 213; clavaría 24, p. 178, i clavaría 33, p. 146.

203. Sabí PERIS i Josefina CUBELLS, *Actes municipals 1369-1374-75*, Tarragona, Ajuntament de Tarragona, 1984, p. 127.

204. *Manual de novells ardots...*, p. 18.

205. AML, Llibre d'actes 398, f. 45v.

206. Esteve Gilabert BRUNIQUER, *Ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, vol. II, Barcelona, Enrich i Companyia, 1913, p. 310.

207. AHCB, C-XV-3, f. 79v-80v.

208. Esteve Gilabert BRUNIQUER, *Ceremonial dels magnífichs...*, p. 310.

209. Pere VERDÉS, «El veïnatge de Cervera durant el s. XV», a Salvador CLARAMUNT (dir.), *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta (Barcelona-Lleida, 2000)*, vol. III, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 1087-1099.

210. AHCB C-XV-3, f. 79r.

211. Esteve Gilabert BRUNIQUER, *Ceremonial dels magnífichs...*, p. 310.

212. Francesc Xavier RIVERA, «Lo fet d'en Ponç d'Oluja», *Miscel·lània Cerverina* (Cervera), núm. 15 (2002), p. 39-68.

213. *Cortes de Catalunya*, vol. XI, 1907, p. 231.

de Portella i de Lluçanès, menant fins i tot a supressions temporals del sacramental entre 1397 i 1399. Destacats nobles del país, incloent-hi els comtes d'Urgell, de Pallars i de Cardona i senyors com el de Pinós, han arribat a encarar-se al monarca arran d'aquesta força armada popular i han aconseguit que el 1406 Martí imposi una significativa suspensió cautelar al sacramental.²¹⁴

Els abusos del sometent, pel que fa a les conseqüències en assalts i pillatge, són una realitat incontestable i, en realitat, imputable a la mateixa estructura social de la milícia urbana, perquè mitjançant aquestes pràctiques molts dels participants pretenen rescabalar-se d'una participació armada que, en realitat, els ha estat imposada pels governs locals sota uns objectius que tenen a veure, més que amb la voluntat popular, amb el desig dels magistrats municipals en el seu afany d'ostentar la puixança de la respectiva ciutat o vila.²¹⁵ Tractant-se així d'un joc de forces, els barons poden intentar rebutjar de ple la capacitat jurídica del sometent. Si les Corts de 1228 i, sobretot, les de 1283 impedeixen l'accés dels oficials reials a les jurisdiccions alienes,²¹⁶ es pot pretendre objectar fins i tot la validesa del procediment: el 1391, arran de les invasions mútues entre dues poblacions veïnes, la reial Torroella de Montgrí i l'emporitana Bellcaire, el procurador del comte d'Empúries proclama que «el senyor Rey ni oficials seus pusquen enantar ni entrar so maten per nangun cas dins lo dit comdat».²¹⁷ Per la seva part, l'Església afegeix les armes espirituals en defensa dels seus dominis, portant els abusos del sometent a les greus penes d'excomunió que les Constitucions conciliars tarraconenses reserven per a «invasores et raptores et depredatores rerum ecclesiasticarum et locorum religiosorum»²¹⁸ quan el sometent pretén procedir contra indrets de titularitat eclesiàstica.²¹⁹ A més, en les negociacions amb la Corona entorn de les anomenades temporalitats, el 1372²²⁰ ha aconseguit introduir una clàusula concreta per a preservar els seus béns i dominis respecte de danys derivats del sometent.²²¹

Contra les queixes i denúncies subsegüents a les actuacions del sometent, diversos municipis reclamen al monarca privilegis que protegeixin l'actuació de la població en armes,²²² alhora que se cerca incidir sobre el rei a fi que aquest identifiqui els interessos de les cúpules de les seves viles i ciutats amb els seus. Ja el 1383 el Govern de Barcelona parlava al Cerimoniós respecte de «lo procés de so metent qui és una de les principals regalies que vós senyor havets en Cathalunya»,²²³ i el 1395 enllaça explícitament sometent, cosa pública i posició reial:

Un dels pus honorables e carregoses actes que la ciutat ha sia lo fet de la host vehinal per sometent e lo antiquat ús d'aquella, lo qual no solament ha assegurat als habitants en la dita ciutat e a llurs béns, ans encara a la sustentació del profitós bé de tota la cosa pública de la dita ciutat, la qual per gràcia de Déu és e Déu volent serà senyorejada per lo senyor rey, senyor e príncep nostre qui és cap, fonament e sustentació de la dita cosa pública.²²⁴

214. AHPB, 56/80, f. 5r-v; ACA, Cancelleria, reg. 2235, f. 142r-v.

215. Flocel SABATÉ, *El sometent...*, p. 111-132.

216. *Cortes de Cataluña*, vol. I, 1896, p. 121 i 142.

217. AHCG, I.2.1, lligall 4, llibre 1, f. 34r.

218. Josep Maria PONS I GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. II, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, p. 277.

219. AHMV, llibre XIII, pergami 260.

220. Flocel SABATÉ, «L'Església secular catalana al segle XIV: la conflictiva relació social», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 28 (1998), p. 779-781.

221. *Constitucions de Catalunya: Incunable de 1495*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988, p. 568-570.

222. Joan CRUZ, *Els privilegis de la vila d'Igualada*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, p. 306-307.

223. AHCB B-VI, llibre 2, f. 3v.

224. AHCB C-XV-3, f. 69r.

Semblantment, Cervera, el 1401, proclama que «la vila no és acostumada de perseguir negun malfaytor sinó tant com toque jurisdicció e regalies del senyor rey»²²⁵ i per això mateix, el 1397, Igualada demana al rei Martí un privilegi explícit per a deixar clar que quan el sometent de la vila es mobilitza és sota l'empара reial mitjançant «portare extensum et elevatum in altum bonum pen-norem regalem».²²⁶

Els uns i els altres, és a dir, tant les viles i les ciutats, que al·leguen que sota titularitat reial han hagut d'actuar d'acord amb l'ordenament jurídic per a casos de fatiga de dret, com els possessors de jurisdicció, que invoquen haver estat víctimes de l'assalt de les hosts populars, s'adrecen a la Corona just enmig de tibantors molt enquistades i que en nombrosos casos han comportat, també, actuacions judicials contra els oficials reials que han guiat el sometent, si més no davant del tribunal de taula que clou el trienni dels oficials jurisdiccionals, i tot plegat ha conduït a llargs processos.²²⁷ El monarca tracta d'aprofitar la situació per a reivindicar la seva preeminència: «faent aquest pau faria ço que deu, com sia soberana cosa al príncep posar sos sotmeses en pau e tranquil·litat», invocava el Cerimoniós el 1379.²²⁸ Sobretot, però, tant el rei com el seu governador a Catalunya evidencien un interès a aplicar remissions generals, degudament remunerades, raó per la qual la seva intervenció acostuma a ser percebuda com una fiscalitat encoberta.²²⁹

La malfiança respecte als interessos i la capacitat de la Corona, l'enquistament de les tensions que mena a espirals d'una tensió gran i reiterada i a processos judicials ben llargs, la veritable dificultat per a acotar l'actuació del sometent i, de manera destacada, l'elevat cost econòmic inherent a la mobilització de la milícia popular fins i tot per a les viles i ciutats que el promouen, inciten a cercar acords entre les parts abans d'arribar a l'actuació armada. Clarament, una ciutat com Lleida que controla el seu entorn procura, des de finals del segle XIV, establir enteses amb «los senyors dels castells».²³⁰ En algunes senyories pertanyents a membres de l'oligarquia urbana s'assoleixen veritables acords de col·laboració. Després que els Desbosc, funcionaris reials barcelonins, adquirissin els castells termenats de Sant Vicenç i Vilassar a mitjan segle XIV²³¹ i el rei els en reconegués la plena jurisdicció,²³² se succeïren episodis de forta tensió jurisdiccional, que inclogueren el recurs del sometent el 1383, com explica el mateix govern municipal de Barcelona:

Com en ple consell lo qual presents nós se és tengut de doctors e molts savis d'esta ciutat sia estat deliberat que'l so metent qui s'és mes e continuat per rahó de la presó feta per lo batle d'en Pere dez Bosch en la parroquia d'Argentona de la muller d'en Francesch Asbert, argenter ciutadà de Barchelona e l'execució d'aquell ha loch no contrestant rahons o excempcions per part del dit en Pere opposades.²³³

225. ACSG, Llibre del Consell, 1400, f. 27v.

226. Joan CRUZ, *Els privilegis de la vila...*, p. 311-312.

227. És paradigmàtic l'allargament de les queixes, denúncies i reclamacions que segueixen l'assalt que tingué lloc el 1399, per part del sometent d'Igualada, del mas Morató, al terme castral de Claramunt, sota jurisdicció del comte de Cardona; vegeu Joan SEGURA, *Història d'Igualada*, vol. I, Igualada, Estampa d'Eugeni Subirana, 1907, p. 126-128.

228. ACA, Cancelleria, Papeles por incorporar, 1379, sense numerar.

229. Flocel SABATÉ, «L'augment de l'exigència fiscal en els municipis catalans al segle XIV: elements de pressió i de resposta», a Manuel SÁNCHEZ i Antoni FURIÓ (dir.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la baixa Edat Mitjana (octubre 1995)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, p. 426-430.

230. AML, Llibre d'actes, 397, f. 9v-10v.

231. Coral CUADRADA, *El règimen feudal en el Maresme (s. x-XIV)*, Barcelona, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1988, p. 79.

232. Joan J. BUSQUETA i Coral CUADRADA, «Un grup social a la conquesta de l'entorn rural. Els funcionaris regis i la seva implantació en el Pla de Barcelona i en el Maresme», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 94 (juny 1986), p. 40.

233. AHCB B-VI, llibre 2, f. 2v.

Tot seguit, però, s'avançarà vers una entesa que permetrà efectuar autèntiques extradicions d'acusats en l'altra jurisdicció, raó per la qual el 1401 un saig del veguer de Barcelona porta a la jurisdicció de Sant Vicenç i Vilassar el mallorquí Francesc Costa, acusat d'haver robat en la jurisdicció de Miquel Desbosc.²³⁴ Fins i tot se cercaran arbitratges quan un mateix acusat sigui requerit en ambdues demarcacions, com és el cas, el 1402, de Pere Canta, detingut a Barcelona, procedent del castell de Vilassar i que, d'acord amb l'arbitratge assolit,²³⁵ és lliurat a la jurisdicció castral perquè, un cop satisfeta judicialment, el torni a la jurisdicció del veguer de Barcelona, i així s'aplica.²³⁶

Només en alguns casos s'assoleixen veritables acords estables de «fer remissió [...] sens alguna interpellació de temps e messions e despeses de la part requirent» d'acusats de cometre crims en l'altra jurisdicció, a manera de mútua extradició, tal com paradigmàticament estableix la ciutat de Tortosa el 1379 amb l'orde de Montesa respecte del territori comprès «en lo Maestrat de Muntesa de la vila de Murvedra ençà», comptant amb l'aprovació reial posterior,²³⁷ cosa que no evitarà, però, discrepàncies que fan retornar a situacions ben tenses.²³⁸ El govern municipal de Tortosa estableix un acord idèntic, el 1402, amb la vila de Montblanc. En ambdós casos, s'ha acordat que, si algú comet un crim en una demarcació i és localitzat en l'altra, serà transferit on ha comès el delicte per a ser sotmès a la llei, bé que si es tracta d'un habitant *domiciliat* a la jurisdicció on ha estat localitzat no serà extraditat, sinó *conegut* per la justícia de la pròpia demarcació pel delicte comès a l'altre lloc, garantint que no hi haurà impunitat. Així ho negocien i acorden els governs municipals de Tortosa i de Montblanc i al final, el rei Martí, titular de la jurisdicció en ambdues poblacions, es limita a fer constar la seva aprovació: «laudamus, aprobamus, ratificamus et etiam confirmamus».²³⁹

Tanmateix, rere les facilitats d'acord, nia el temor a les milícies populars. El sometent ha esdevingut el potent exèrcit de les viles i ciutats, amb una clara funció d'exercir l'hegemonia vilatana sobre la regió d'influència rere la invocació de preservar la justícia. En paraules reials, aquesta milícia municipal es mobilitza «pro conservatione iustitie et iuredictionis nostre»,²⁴⁰ però es vincula totalment a la conducció municipal. Conscient d'estar dotades d'un vigor que doblega els senyors jurisdiccionals, les grans poblacions tracten de combinar les respectives forces armades, ja no sols per a reclamar puntualment ajuda,²⁴¹ sinó per a establir acords permanents, com de manera emblemàtica articulen les dues grans poblacions del centre-oest del país, Lleida i Cervera.²⁴² Aquesta mateixa ciutat, el 1408, pretén, fallidament, assolir un acord estable amb Manresa, sobretot tenint en compte que l'una i l'altra pateixen reiterades tensions amb el comte de Cardona.²⁴³

Aquesta contundent capitalitat armada sobre el territori sols pot tenir lloc si la població estableix i presideix una veritable xarxa amb les localitats de l'àmbit d'influència. Així ho ha desenvolupat emblemàticament la vila de Cervera, mitjançant pactes temporals amb diferents indrets de l'entorn que permeten que els habitants d'aquests llocs puguin ser reconeguts com a veïns de la vila a canvi d'un

234. APCV, 2-2-40 (B-9).

235. APCV, 2-4-01 (B-10).

236. APCV, 2-5-21 (A-14).

237. ACBEB, *Diversorum*, I.8.

238. ACBEB, *Comú*, IV, 135.

239. ACBEB, *Diversorum*, I.1.

240. ACA, Cancelleria, reg. 914, f. 47r.

241. ACSG, Fons municipal, registre de lletres, 1400, f. 69r.

242. Josep Maria LOBET, «Les relacions entre Cervera i Lleida durant el segle xv», *Ilerda* (Lleida), núm. 51 (1994), p. 33-36.

243. ACSG, Fons municipal, registre de lletres, 1408, f. 94r.

pagament anual i de la participació en l'entramat de suport cerverí, de caire jurídic i, si cal, armat. Primer es pactarà l'aportació d'un determinat nombre d'homes armats i posteriorment, vers el 1430, amb unes milícies més estructurades, no importarà el volum d'homes a aportar, sinó les contribucions específiques en armament o vitualles amb què articular un exèrcit ben eficaç.²⁴⁴ És així com es contraresta la fragmentació jurisdiccional i s'ostenta una veritable capital regional. Ben clarament, aquestes col·lideixen en els extrems de les demarcacions: el 1405, Cervera s'encara a les demandes de la també reial Manresa sobre Aguilar, defensant així «los singulars del castell o loch d'Aguilar los quals dies passats són stats fets vehins de la vila de Prats que és carer e en vehinat de la dita vila de Cervera».²⁴⁵

El carreratge és una ficció jurídica en virtut de la qual l'indret menor passa a ser tractat sota els privilegis i la protecció del que l'acull, i s'estableix com a millor garantia d'una redempció jurisdiccional efectuada pels propis habitants.²⁴⁶ Aquesta fórmula comporta una vinculació mútua que, al cap i a la fi, estreny veritables xarxes de puixança municipal.²⁴⁷ Prèviament, a fi d'evitar la fragmentació jurisdiccional, els governs municipals havien impulsat l'obtenció de privilegis reials d'inalienabilitat. Fins i tot havien assumit despeses per a garantir l'entorn —Igalada, tement el veïnatge dels Cardona, va pagar el 1321 el privilegi d'inalienabilitat de Montbui i l'Espelt, i el 1336 ho va fer amb Òdena—²⁴⁸ o tota la regió d'influència. Així, Berga, el 1390, paga el privilegi d'inalienabilitat per tota la vegueria²⁴⁹ i Girona, interpretant que la seva influència s'estén per tot el bisbat²⁵⁰ —«cap d'aquest bisbat»—,²⁵¹ el 1339 ho ha fet sobre totes les vegueries encabides dins del bisbat,²⁵² amb el corresponent ressò regional,²⁵³ especificant una intenció ben explícita: perquè «los veguers e altres oficials de Gerona, Besalú, Camprodon e demás llochs del bisbat de Gerona no podien fer degudament las execucions que devian segons justícia contra los richs homens, barons, nobles, cavallers del dit bisbat».²⁵⁴ Però la cessió a carta de gràcia, en tant que formalment és un crèdit amb penyora, permet ometre aquests privilegis i, atesa la facilitat del procediment, el rei s'aboca a bastament sobre aquesta via d'obtenció de recursos econòmics,²⁵⁵ amb la corresponent escalada de pèrdua de patrimoni, més inexorable que no pas semblaria, atesa la incapacitat del monarca per a retornar els crèdits.²⁵⁶

L'evidència que convertir l'àrea d'influència en un mosaic jurisdiccional afectava de manera directa i ben negativa els lligams de la cúpula urbana en el territori mena a solucions ben immediates,

244. Pere VERDÉS, «El “veïnatge pactat” de Cervera durant el segle XV», a Flocel SABATÉ (dir.), *L'estructura territorial de Catalunya. Els eixos cohesionadors de l'espai: V Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya* (Barcelona, 1999), Barcelona, L'Avenç, 2009, p. 355-366.

245. ACSG, Llibre del Consell, 1405, f. 85v.

246. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *El carreratge de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1999, p. 6-11.

247. Flocel SABATÉ, «Igalada, carrer de Barcelona», *Revista d'Igalada* (Igalada), núm. 4 (2000), p. 7-11.

248. Joan CRUZ, *Els privilegis de la vila...*, p. 55-59.

249. ACBR, Llibre de privilegis, 18, f. 1v.

250. Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya...*, p. 180-184.

251. AHCG, I.1.2, lligall 2, llibre 1, f. 1r.

252. Christian GUILLERÉ, *Llibre verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*, Girona, Fundació Noguera, 2000, p. 292-294.

253. ACGX, pergami 11; AHMTM, pergami 32; AMC, Llibre dels usos i privilegis d'Olot, f. 103r-v i 115v-116r.

254. AMC, Llibre dels usos i privilegis d'Olot, f. 103r.

255. Manuel SÁNCHEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Vic, Eumo, i Girona, Universitat de Girona, 1995, p. 117-118.

256. Flocel SABATÉ, «Pèrdua i recuperació del patrimoni reial», a Víctor HURTADO i Jesús MESTRE (dir.), *Atles d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1995, p. 107.

com ara que la capital de la regió adquireixi els indrets per la mateixa quantitat per la qual serien cedits pel monarca, tal com ja fa Girona amb Juià el 1345: el govern municipal esdevé titular del mer i mixt imperi, però el situa sota l'exercici de l'oficial reial, el veguer, cosa que garanteix la desitjada unitat jurisdiccional.²⁵⁷ Nombroses viles i ciutats reials s'aboquen a pràctiques similars durant les dècades següents, a vegades afegint, en el desig per a adquirir indrets, altres interessos, com obtenir un millor control de recursos naturals o viaris.²⁵⁸

Tanmateix, mentre un rei sense recursos a penes pot fer res més que disculpar-se, com ja feia Pere el Cerimoniós el 1384 —«ens sap greu lo disminuïment de nostre patrimoni»—,²⁵⁹ tot anunciant, com afegeix el 1386, que les necessitats no són encara satisfetes —«hajats en consideració la gran alienació que de nostres rendes de patrimoni se són fetes ans de nostre regiment e les molts grans messions que he attès lo temps present nos convé de fer»—,²⁶⁰ els governs municipals no poden compensar les necessitats del sobirà perquè, segons indica el Govern de Girona el 1401, «no siam copiosos de pecúnia».²⁶¹ Conseqüentment, la solució per a ambdós, a fi de retornar l'homogeneïtat jurisdiccional i que el monarca recuperi la recepció dels ingressos provinents d'aquests indrets, passa perquè els habitants dels llocs afectats paguin la pròpia redempció jurisdiccional: «Los homes de les dites perròquies pagants la preu perquè les dites coses són estades venudes.»²⁶²

Per tant, importants municipis reials, en plena complicitat amb la Corona, però sense deixar de portar ells mateixos les brides, empenen la campanya adient perquè els habitants dels indrets alienats paguin la pròpia redempció jurisdiccional per retornar al domini reial, i amb aquesta finalitat difonen la retòrica que contraposa la «suau senyoria» del rei a les «moltes oppresions, vecsacions, mals tractaments» que serien propis de la jurisdicció baronial.²⁶³ De tota manera, les paraules no seran suficients i caldrà especificar-hi compensacions, entre les quals destaca sempre la vinculació permanent a la capital regional. La campanya s'endega als anys seixanta del segle XIV, s'accelera el 1382 i esdevé una actuació sistemàticament planificada a partir de 1384 per part de destacats municipis reials.²⁶⁴ Quan el 1387 Joan I accedeix al tron, confirma el mateix objectiu, «ad luendum seu redimendum ac nostro regio patrimonio resciendum et reintegrandum»,²⁶⁵ amb una explícita consciència del problema i de la necessitat de la reversió del patrimoni: «Desijans que les jurediccions a dret reyals venuts e alienats a Cathalunya migençant carta de gràcia tornen a nostre patrimoni e a nostrecosa pública.»²⁶⁶ Tanmateix les cessions de patrimoni s'incrementen sota Joan I a un volum que impedeix altres actuacions i justifica el creixent enuig dels governs municipals contra els consellers del rei, perquè, com li indica el govern municipal de València, «us han fet alienar tot vostre Patrimoni».²⁶⁷

En la pressa perquè la Corona passi a l'infant Martí i la seva esposa assumeixi la lloctinència, se situen els interessos municipals, que es posen a rutllar immediatament. Els grans municipis empenyen des dels primers moments la reina Maria a reprendre els plans de redempció jurisdiccional. Ella

257. AHCG, I.1.2.1, lligall 1, llibre 1, f. 107r.

258. Flocel SABATÉ, «États et alliances...», p. 317-318.

259. ACA, Cancelleria, reg. 1560, f. 36v.

260. ACEB, Paeria i Vegueria, II, 59, f. 129v.

261. AHCG, XV.4, lligall 1, llibre 3, sense numerar.

262. ACA, Cancelleria, reg. 1560, f. 17v.

263. ACGX, pergamins A-410 i A-491.

264. Flocel SABATÉ, «Discurs i estratègies del poder reial...», p. 629-632.

265. ACA, Cancelleria, reg. 1802, f. 56r.

266. ACA, Cancelleria, reg. 2024, f. 28r.

267. Josep ROCA, «Memorial de greuges...», p. 75.

autoritza, l'agost de 1396, les reunions de la població de la baronia de Lluçà per la seva redempció, mentre continuen els tractes amb la Corona que culminen amb l'acord explícit signat el 2 de novembre de 1396 entre la reina Maria, lloctinent general del rei Martí, per un costat, i els consellers de la ciutat de Vic i els prohoms de les baronies i castells de Lluçà, Quer, Merlès i Sant Boi, per l'altre, en què acorden la redempció jurisdiccional d'aquests indrets per part de la pròpia població, la qual mai més no serà separada de la Corona reial «encara que fos cas de extrema necessitat», i serà integrada en la demarcació osonenca i regida pel sotsveguer i batlle de Lluçà, el qual serà extret pel rei d'una terna presentada pels prohoms locals.²⁶⁸ Però Martí I es troba entre la pressió dels uns i dels altres, i el juliol de 1397 el nou sobirà accepta les queixes de Ramon de Peguera i mana que la baronia de Lluçà li sigui retornada,²⁶⁹ malgrat les fortes queixes i actuacions jurídiques per a demostrar que la venda s'havia efectuat a carta de gràcia i que, per tant, només calia retornar els diners amb què la Corona s'havia endeutat.²⁷⁰ La continuació de les greus tensions entre Ramon de Peguera com a senyor de la baronia del Lluçanès i la seva població perllonga el conflicte i arriba a una situació singular: el març de 1398, el rei Martí, al·legant que per haver d'estar a Aragó no pot desplaçar-se a Catalunya a ocupar-se del greu problema que es viu al Lluçanès, hi envia el seu conseller i algutzir Ramon de Blanes investit com a virrei,²⁷¹ càrrec que sols té el precedent del creat just uns mesos abans per a Mallorca. Explícitament ha de vetllar perquè retorni l'ordre al Lluçanès i limitar tant les actuacions del senyor com de les milícies populars, que s'han vist agreujades amb l'actuació del sacramental.²⁷² El nou virrei actua amb una plena capacitat que exerceix, amb el seu assessor jurídic, reproduint els funcionaments de les corts ordinàries, i amb la missió tant d'imposar la pau a la zona encomanada com d'assolir una sentència que dirimeixi el llarg contrast d'arguments judicials.²⁷³

Les redempcions jurisdiccionals permeten, sobretot, visualitzar la puixança municipal sobre el territori, a manera fins i tot d'actualització institucional de la relació d'equilibri entre capitalitats veïnes: la vitalitat de Vic ha comportat una puixança socioeconòmica que justifica un eixamplament que les autoritats municipals pretenen visualitzar mitjançant aquesta intervenció per l'oest sobre la baronia de Lluçà, que havia de comportar la integració dins de la vegueria osonenca d'indrets fins aleshores no sols ubicats dins de la vegueria de Manresa i Bages, sinó sobre els quals Manresa havia pretès exercir una influència²⁷⁴ i una representativitat explícites,²⁷⁵ tot i que precisament l'evolució del segle XIV ha evidenciat com tot el territori s'ha anat decantant cap a Vic, tant per la progressió dels interessos vigatans com pels serveis oferts per la capital osonenca.²⁷⁶

De manera semblant, el Govern local de Vic pretén comandar les redempcions jurisdiccionals a les demarcacions de Ripoll i de Camprodon,²⁷⁷ en línia amb una capitalitat socioeconòmica molt clara sobre Ripoll i amb l'evolució demarcacional al llarg del segle XIV, quan el veguer d'Osona en diverses ocasions havia aplegat la titulació d'aquestes dues demarcacions septentrionals, tal com el

268. AHMV, Llibre de privilegis, x, pergamí 192.

269. Antoni PLADEVALL i Pere CATALÀ, «Castell de Lluçà», a *Castells catalans*, vol. iv, Barcelona, Rafael Dalmau, 1973, p. 813.

270. ACV, Ripoll, reg. 1, f. 310r-313v.

271. ACA, Cancelleria, reg. 2217, f. 43v-45r.

272. Flocel SABATÉ, *El sometent...*, p. 102-103.

273. AVV, lligall de registres 28, plec 1399, sense numerar.

274. AHCM, Fons del veguer, llibre 4, sense numerar.

275. *Cortes de Catalunya*, vol. I, 1896, p. 438-439.

276. AVV, lligall de registres 28, plec 2, sense numerar, entre d'altres.

277. ACGX, pergamí A-211.

Govern vigatà seguia reivindicant a la segona meitat del segle XIV.²⁷⁸ El 1398 s'enceta l'actuació de tres ciutadans de Vic per al tractament de les redempcions en aquestes demarcacions. La pretensió és rebuda de molt bon grat a Olot,²⁷⁹ vila emergent que vol allunyar-se de la capitalitat regional de Camprodon, i que troba una facilitat en les pretensions vigatanes, tal com li reconeix el rei Martí: «Vos prometem que vosaltres serets units a aquella Ciutat e vegueria que volrets e en aquella lo dit senyor Rey vos encorporerà.»²⁸⁰ El 1399, el veguer d'Osona, el veguer de la part reial de Vic i dos vigatans es desplacen com a comissaris reials a Olot per pretendre guiar el procés de redempció jurisdiccional, malgrat el contundent parer advers del senyor del lloc, l'abat de Ripoll,²⁸¹ que haurà de ser degudament negociat.²⁸² La discussió sobre si la cessió d'Olot a l'abat de Ripoll es féu a carta de gràcia —que ja havia portat a definicions contradictòries des de mitjan segle: el 1348 a favor de l'abat i el 1370 possibilitant la redempció—²⁸³ i, per tant, permet ara la recuperació patrimonial que l'abat es nega a acceptar,²⁸⁴ porta una tensió de fons entre olotins i camprodonencs,²⁸⁵ en què aquests reclamen la pertinença a la vegueria de Camprodon²⁸⁶ i una vinculació sustentada en arguments prou contundents com que el 1338 Camprodon havia aportat el propi diner per a assegurar la inalienabilitat d'Olot.²⁸⁷ Els homes de Vic continuaran actuant com a comissaris reials al llarg de tot el procés, i són presents en les reunions de la població olotina en què s'acorda el corresponent endeutament,²⁸⁸ alhora que Camprodon es garanteix un protagonisme superior: en els capítols de redempció acordats amb el rei el 1399,²⁸⁹ els prohoms d'Olot són acompanyats pels cònsols i prohoms de Camprodon²⁹⁰ i el veguer de Camprodon és present a Ripoll en el moment de materialitzar el retorn de la suma econòmica i en la cerimònia de recepció reial de la jurisdicció a Olot, actes en els quals també hi han estat presents els ciutadans de Vic dotats de la seva especial delegació reial.²⁹¹ Tot plegat aboca a un posterior acord mutu entre ambdues viles pel que fa a la representació jurisdiccional reial a Olot.²⁹² Cal assajar fórmules territorials com la sotsvegueria i, finalment, la manera com es representa i es gestiona la jurisdicció reial a la zona es dirimeix mitjançant una sentència arbitral entre la vila de Camprodon i la d'Olot que el 1400 estableix la figura de la lloctinència territorial d'Olot dins de la vegueria de Camprodon.²⁹³

Coetàniament, la ciutat de Girona ha negociat amb nombrosos representants locals dels diferents indrets de la vegueria per a obtenir la redempció jurisdiccional. El gener de 1399 signa amb el rei un

278. Flocel SABATÉ, *Vegueries i sotsvegueries de Catalunya*, en premsa.

279. ACGX, pergami A-209.

280. ACGX, pergami A-409.

281. ACGX, pergami A-404.

282. ACGX, pergami A-210.

283. ACGX, pergami A-212.

284. ACGX, pergami A-468.

285. AGGX, pergamins A-410, A-424, A-434 i A-491.

286. AGGX, pergami A-210.

287. ACA, Cancelleria, reg. 990. f. 72v.

288. ACGX, pergamins A-335, A-468 i A-475.

289. ACGX, pergami A-491.

290. Antoni MAYANS i Xavier PUIGVERT, *Llibre de Privilegis d'Olot (1315-1702)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1995, p. 39-48.

291. ACGX, pergamins 211 i 212.

292. ACGX, pergami A-213.

293. ACGX, pergami A-b; AMC, Llibre dels usos i privilegis d'Olot, f. 54v-56v; AMC, Llibre de privilegis de Camprodon, f. 16r-17r.

primer acord, a manera de «ley paccionada» entre el sobirà i el municipi gironí, que afecta vint-i-vuit parròquies. Són uns específics

[...] capítols fets e fermats entre lo molt excellent príncep e senyor, lo senyor en Martí per la gràcia de Déu rey d'Aragó, de València, de Mallorques, de Sardenya e de Còrcega e Comte de Barcelona, de Rosselló e de Cerdanya de una part, e los jurats e consell faents universitat de la Ciutat de Gerona de la altra part, en e sobre les rehemçons de les jurediccions de la vegeria e batlia de Gerona alienades fins al jorn present.

L'acord sanciona el ple protagonisme de la ciutat i garanteix als indrets que es redimeixin amb el propi peculi una completa inalienabilitat contra la qual no es podrà al·legar «qualsevol cas per fort, urgent o extrem que sien [...] e per altra manera que dir, cogitar o imaginar se pugue», de manera que restaran integrats a Girona, raó per la qual els indrets en faran homenatge i quedaran sota la jurisdicció de l'oficial jurisdiccional reial de Girona i en la garantia de les armes d'aquesta ciutat: «Que la host de la dita ciutat isque e vage fer la dita deffensió e offensió tota vegada que.n sien requests e en aquell loch o lochs que necessari sia o a ells serà vist faedor contra tots compradors, ocupadors o volents obtenir algun o alguns dels dits lochs, perroquies e jurediccions.»

La ciutat de Girona desenvolupa una gran activitat en el mateix sentit, centrant-se sobre tot el territori d'influència en «lo negoci de les luicions e reempcions de les jurediccions Reyals alienades en la vegeria e bisbat de Gerona».²⁹⁴ Treballa intensament per a reunir les poblacions de l'entorn a fi de convèncer els habitants dels avantatges de la redempció. L'operació és conduïda pel ciutadà gironí Pere de Santmartí i el canonge urgellenc Andreu Gurb, assistits, com es disposa el 1399, de sis persones, «ço és, les dues per part del senyor rey, e les dues per part de la esgleya e les dues per part dels jurats»,²⁹⁵ les quals esdevenen les «sis persones a aço ordenades o la major partida d'aquelles seran tatxats e en aquells termens e pagues que aquelles sis persones o major partida d'aquelles sera vist faedor»,²⁹⁶ cosa que comporta l'exclusió de dos representants permanents dels pagesos com a habitants dels llocs afectats. A la pràctica, s'estableixen acords específics a cada indret, que s'afegeixen a les concessions d'estabilitat. No poques vegades se cerquen avantatges en matèria de deutes,²⁹⁷ bé que adaptats a una ampla casuística segons els casos de cada lloc, tractant d'aconseguir desgravacions fiscals, esquivar penyores judicials, evitar haver de mantenir presoners, garantir mercat o distribució de productes propis, com ara el peix en indrets costaners, o mantenir oficials propis.²⁹⁸ Alhora, també cal esmerçar energies a tractar amb els respectius senyors,²⁹⁹ cosa que no deixa de portar tensions, com quan el veguer de Girona enderroca les significatives forques³⁰⁰ del senyor de la vall d'Hostoles.³⁰¹ Els uns i els altres cerquen el favor del monarca, a qui el municipi tracta de convèncer que les actuacions no sols són positives, sinó que es fan per a bé de la seva jurisdicció. Les diferents passes —els acords amb la població que es redimeix, amb senyors que retornen la jurisdicció i amb la Corona

294. AHCG, XV.4, lligall 1, llibre 3, sense numerar.

295. Christian GUILLERÉ, *Llibre verd de la ciutat...*, p. 604.

296. AHCG, XV.4, lligall 1, llibre 3, sense numerar.

297. AHCG, XV.4, lligall 1, llibre 1, f. 1r-14r; Griselda JULIOL, *Llibre vermell de la ciutat...*, p. 162-187.

298. AHCG, XV.4, lligall 1, llibre 4, sense numerar.

299. AHCG, XV.4, lligall 1, llibre 2, sense numerar.

300. Flocel SABATÉ, «La pena de muerte en la Cataluña bajomedieval», *Clío & Crimen* (Durango), núm. 4 (2007), p. 128-136.

301. AHCG, xv, Jurisdicció, lligall 1, llibre 4, sense numerar.

reial que accepta el tracte— es preparen des de la ciutat, la qual tramet a la Cancelleria Reial la documentació quan està enllestida. És el que es reflecteix en la missiva enviada al rei el 1400, després d'haver acordat amb els homes d'indrets com Púbol, Sant Andreu i Orriols:

Senyor bé creem sia la vostra gran altesa e senyoria com mossèn lo governador ab micer Pere Sent Martin e ab nosaltres jurats ha molt treballat en lo fet de les redempsons de les jurediccions reyls alienades en la batlia e vegaria de Gerona, e aquest fet senyor ab la ajuda de nostre senyor Déus és pervengut a bon stament e a bona conclusió e és senyor en aquest punt, ço és que ls homes forans de la dita batllia e vagaria han assegurat de pagar certes quantitats de moneda an Ffrancesch Sant-saloni qui deu esser tauler o cambiador en aquesta ciutat dos meses après que la taula serà per lo dit cambiador assegurada convertidores en les dites reemsons de las jurediccions, emperò que vos senyor fermets als alguns capítols los quals mossèn Phelip de Palou ha portats a la vostra senyoria, axí senyor que açí no resta sinó que la vostra senyoria ferm los dits Capítols, los quals per vos senyor fermats lo fet de les dites reemptions hi son degut acabament, so es que no cal sino reembra les dites jurediccions.

És clar que, en aquest joc a tres bandes —capital regional, població afectada i senyors—, també la població local a voltes tracta d'apropar-se al rei; de fet, és en nom de l'esforç popular per assumir els deutes i la recuperació del patrimoni del monarca que es fa tot. Per això, en aquest mateix cas, la ciutat de Girona s'afanya a desautoritzar representants de la població afectada que s'han adreçat directament al sobirà en un sentit contrari a la redempció jurisdiccional pretesa per la ciutat que comanda l'operació:

Ara senyor segons havem entès II o III pageses de simpla condició no havents poder de lurs universitats són anats a la vostra senyoria e per color de ben volen destorbar los dits affers perquè senyor com aquests affers sian en bona e sian fets a honor e a profit de la vostra senyoria e de tota la cosa pública, sia vostra mercè senyor no vullats dar orella als dits pageses e placieu, senyor, de fermar los dits Capítols, car en continent con los dits capítols sian fermats les monedes se han pagar per aquells qui les han assegurades al dit tauler dins II meses après que la taula serà posada segons que dessús és dit, com axí hi sian obligats ab cartes públiques, e per consegüent los affers hauran bona professió e son degut acabament. E en bona fe senyor si ara aquests affers se torbaven, pensem e creem fermament que de vostres dies no veuríem los dits affers en tan bona professió com ara són ateses les maneres que alguns dels dits homes forans han tengudes en aquests affers.

En aquest cas, es tracta d'un desacord en les negociacions i alguns dels pobles, abans de redimir la jurisdicció per a retornar al domini reial, entenen que cal negociar amb qui formalment rebrà la jurisdicció i no amb la capital regional, bo i més quan des dels indrets demanen «franquesa de barra» a Girona i mantenir mercat i carnisseries fora de la ciutat, cosa que segons el Govern gironí no és possible en els llocs més propers, «com fora la Ciutat per una leuga luny no.s puxen tenir carniceries», un conjunt de pretensions que segons la interpretació gironina aniria «en gran desolació e destrucció de la dita Ciutat e de la cosa pública». ³⁰² Certament, malgrat algunes interpretacions ingènues per part de la historiografia, la pretensió de les capitals sobre la respectiva regió sempre ha estat interessada, a fi de facilitar i fer prelació de l'aprovisionament de productes i de beneficiar-se amb l'obligada *recollida* de la població del voltant, aspectes que els habitants de l'entorn sempre han contraposat als

302. AHCG, XV.4, lligall 1, llibre 3, sense numerar.

avantatges de serveis i protecció que poden trobar en les capitals regionals.³⁰³ Per això, els indrets a redimir remarquen els avantatges a obtenir i en molts casos accentuen el carreratge per les garanties d'estabilitat i protecció que comporta.³⁰⁴

El rei Martí, per la seva banda, és ben conscient del guany inherent en aquestes redempcions, sobretot per la bona experiència que guarda de la redempció efectuada el 1377 del comtat de Besalú, que el rei tot just havia creat el 1368³⁰⁵ per a ell, mitjançant les aportacions econòmiques pactades i aportades per la pròpia població:³⁰⁶ «Redemptionis comitatus Bisulduni et vicecomitatus de Basso quos comitatum et vicecomitatum inclitus dominus infans Martini [...], ad presens cessantibus, tenebat et possidebat.»³⁰⁷

La conjunció d'interessos mostra, especialment entre 1399 i 1402, la demarcació gironina com un gran paradigma de recuperació de jurisdicció reial, que, d'una manera i d'una altra, afecta 271 poblacions i que reclama el posicionament en el mateix sentit d'altres capitals reials com Perpinyà.³⁰⁸ La dinàmica, repetida des de 1398 arreu de Catalunya,³⁰⁹ genera un gran enrenou, bé que d'escàs volum global, sobretot perquè es tracta d'una suma de petites baronies que, en qualsevol cas, ha contribuït a refermar el pes de les capitals sobre les regions que presideixen, perquè totes les actuacions es desenvolupen des de l'empenta de les capitals vicarials respectives. En els altres territoris de la Corona coetàniament també s'impulsa una campanya de recuperació de la Corona, amb les Corts designant la comissió a Aragó, i a València amb una actuació específica per part de la Batllia General del regne i la participació de les Corts.³¹⁰ Les Corts Valencianes de 1403 accepten que vuitanta mil florins de l'ajuda elevada al monarca es destinin a recuperar alienacions reials a batllies prou destacades com Morella i Alzira, alhora que s'accentuen les actuacions per a reintegrar al domini regi indrets com Borriana i Xèrica, mentre que les poblacions que hi contribueixen directament negocien i reben compensacions específiques, com és el cas de Cullera. Tot plegat possibilita que un bon grapat de reintegracions es vagin succeint, a un ritme divers, entre 1399 i 1409.³¹¹ Al mateix temps, aquests esforços col·lectius en favor del patrimoni regi també exigeixen una deguda compensació, especialment limitant la capacitat impositiva reial.³¹² De fet, els recursos ordinaris del rei Martí continuen essent insuficients. En conseqüència, en els darrers anys del regnat, l'increment de reptes, sobretot a Ultramar, retorna a cessions de patrimoni a carta de gràcia. A València, per a visualitzar resultats importants en la reintegració del patrimoni reial, caldrà esperar al regnat del Magnànim, amb una clara connivència amb les Corts.³¹³

303. Flocel SABATÉ, *Municipi i regió a la Catalunya medieval*, en premsa.

304. AHCG, XV.4, lligall 1, llibres 2-4.

305. Francesc CAULA, *El règim senyorial d'Olot*, Sant Joan les Fonts, Ajuntament de Sant Joan les Fonts, 1982, p. 109-110.

306. AMC, Llibre de privilegis d'Olot, f. 35v-36r.

307. AHGX, pergami A-222.

308. Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya...*, p. 436-437.

309. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 7 (1970-1971) p. 351-491.

310. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació...», p. 382-383.

311. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació...», p. 400-408.

312. Carlos LÓPEZ, *Patrimonio regio y orígenes del Maestre Racional del Reino de Valencia*, València, Generalitat Valenciana, 1998, p. 25-29.

313. Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, «Avalando al rey. Préstamos a la Corona y finanzas municipales en la Valencia del siglo XV», a Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ (dir.), *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, Casa de Velázquez, 2006, p. 379-380.

El predomini de les viles i ciutats sobre la regió respectiva inherent a aquest procés culmina, en realitat, tot un segle en què els interessos urbans trobaven la complicitat de la Corona, que ja s'havia avesat a gestionar demandes fiscals i defensives sobre el conjunt territorial a través de la capital regional.³¹⁴ L'exercici jurisdiccional del territori segueix la mateixa pauta: ja a començament del segle xiv els límits entre la vegueria de Cervera i la de Manresa i Bages havien estat objecte d'una disputa entre ambdós governs municipals, fins al punt que el pronunciament reial a favor d'aquesta darrera comportà que la definició, el 1311, de Boixadors i Sant Pere Sallavinera com a integrants de la vegueria bagenca mereixés un lloc en el Llibre de Privilegis de Manresa, igual que el 1400 s'hi fa constar la inalienabilitat d'indrets jurisdiccionalment redimits per la pròpia ciutat, com Castelladral i Castellar.³¹⁵ És la dinàmica encara accentuada en aquests moments: l'increment del pes regional d'Igualada sobre la conca d'Òdena enfilant-se pels seus extrems³¹⁶ fa que sigui el govern municipal de la vila qui demani al rei Martí la modificació dels límits occidentals de la sotsvegueria. I és precisament el Govern local igualadí qui el 4 de gener de 1401 s'adreça als seus homòlegs de Cervera per un tema que, pròpiament, afecta l'organització de la jurisdicció règia: «Per part de la vila d'Agualada és stada presentada una letra del senyor rey en la qual se conte que lo senyor Rey trau de la vegueria de Cervera los lochs de Clariana e de sa Goda, e ls met en la sotsvegueria de la dita vila d'Agualada.» No cal dir que des de Cervera es protesta vivament, entenent que «açò sie gran perjudici de la vila e de la vegueria», i es mobilitzen nítids posicionaments davant del rei.³¹⁷ De fet, els mateixos oficials que representen el rei sovint són designats en la persona suggerida pel municipi de la capital, com és el cas del veguer i el sotsveguer ceriverins el 1399³¹⁸ i el 1401,³¹⁹ cosa que implica buscar i negociar amb qui estigui disposat a assumir aquests oficis de representació reial malgrat la tensió jurisdiccional o de bàndols inherent, com va repetint el mateix municipi de Cervera, preocupat per «com açò sie gran perjudici de la vila e de la vegueria, la qual a penes pot hom trobat hom suficient que vuylla regir la dita vegueria»³²⁰ o perquè des de la cort règia es designin oficials imparcials per la seva proximitat a un determinat bàndol.³²¹

El rei Martí és conscient que el territori de jurisdicció reial és sinònim d'influència municipal i per això se'n malfia. L'exemple més clar és la reversió del comtat d'Empúries a la casa reial, en virtut dels acords de 1324.³²² El 1401, el comte Joan ha mort sense descendència. Martí s'esforça per fer valdre els seus drets i fins i tot a l'abril hi envia el conseller i camarlenc Ramon de Llupià com a lloctinent i virrei seu per al comtat d'Empúries i també per a tot l'antic ducat de Girona. La condició de virrei, com recalca Martí mateix, pretén reforçar la capacitat d'actuació de l'alt representant, perquè ho farà amb tota la funció i significació del rei i, per tant, tots els obstacles que se li posessin serien comparables a agredir el rei.³²³ Arriba amb un mandat explícit de servir la pau, bé que en la seva actuació esguarda no sols vers el comtat, sinó també cap a la ciutat de Girona. De fet, el Govern gironí entén que el comtat ha d'integrar-se dins de la jurisdicció règia, d'acord amb la demarcació vicarial existent

314. Flocel SABATÉ, *Municipi i regió...*, en premsa.

315. Marc TORRAS, *El Llibre verd de Manresa...*, p. 89-90 i 364-366.

316. ACA, Fons parroquial, Batllia, Administració local, caixa 13, plec 2, sense numerar.

317. ASG, Llibre del Consell, 1401, f. 17r.

318. ACA, Cancelleria, 2217, f. 113v-114r i 158r-v.

319. ASG, Llibre del Consell, 1401, f. 117r.

320. ASG, Llibre del Consell, 1401, f. 17r.

321. ASG, Llibre del Consell, 1401, f. 104r-105r.

322. Flocel SABATÉ, *Castelló, capital del comtat d'Empúries a la baixa edat mitjana*, en premsa.

323. ACA, Cancelleria, reg. 2218, f. 38r-39r.

i dins de la dinàmica de la redempció de jurisdiccions reials, cosa a la qual s'oposen les autoritats municipals i baronials del comtat, que tradicionalment havien maldat per preservar la seva capitalitat de l'expansió socioeconòmica gironina, tot concatenant nombroses topades.³²⁴ Martí I es decantarà, el 1402, per aquestes i evitarà que el comtat d'Empúries s'integri a la jurisdicció reial,³²⁵ preferint, per tant, l'aparent paradoxa de consolidar un territori aliè a la jurisdicció reial, sota la seva titularitat personal i sense col·laborar amb les forces reials, com ja queda de manifest el 1402, quan la capital del comtat, Castelló, es queixa «contra lo veguer de Gerona, que volia que la vila acompanyàs lo dit veguer contra Orriols, que era gitat de Pau y de treva».³²⁶ De fet, i de manera semblant, el patrimoni de què gaudien Martí i Maria a Aragó i a València a partir del seu casament, el continuaran regint un cop siguin reis, a manera de domini personal al marge del patrimoni reial.³²⁷

El rei, doncs, és assenyalat com a responsable de la fragmentació jurisdiccional que entorpeix l'exercici judicial ordinari amb greus conseqüències socials i econòmiques.³²⁸ Amb idèntica gravetat, la contundent pressió exactiva del sobirà, encara que sigui a través de peticions de subsidis extraordinaris, aboca els municipis a un endeutament tan elevat que, arreu, més de la meitat dels ingressos dels eraris locals resten consumits pel deute,³²⁹ com no pot ser d'altra manera atès que l'exigència règia ha empès a construir, a la segona meitat del segle XIV, un sistema fiscal municipal sota el signe del deute,³³⁰ en què aquest acompanya de manera inevitable les altres potes del sistema, les exaccions directes i indirectes.³³¹ Bé que les viles i les ciutats de jurisdicció nobiliària també coneixen greus dificultats,³³² inclosa la suspensió de pagaments de Castelló d'Empúries el 1382,³³³ l'evidència de la voracitat fiscal del sobirà mena al fet que viles règies com Camprodon no dubtin a culpabilitzar el rei d'estar portant a la ruïna els seus municipis,³³⁴ com també els d'òrbita baronial, que de diferent manera es veuen igualment afectats.³³⁵ De fet, Martí I accepta i reconeix que els municipis passen una situació difícil, endeutats amb censals morts, per tal que ell pugui fer front a reptes com els de Sicília i Sardenya.³³⁶ L'escalada del deute aboca les viles i ciutats a greus dificultats,³³⁷ inclosos tots els perills entorn de la

324. AHCG, I.1.2.1, lligall 4, llibre 3, f. 10r; lligall 7, llibre 3, f. 15v i 42r-43v; lligall 8, llibre 1, f. 31r, entre d'altres.

325. AHCG, XV.2, lligall 1, llibre 3, sense numerar.

326. Albert COMPTE, «Un inventari de l'arxiu de Castelló d'Empúries de mitjan del segle XVIII», *Anuari de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (Figueres), núm. 20 (1987), p. 192.

327. FRANCISCO JAVIER CERVANTES, *La herencia de María...*, p. 55.

328. FloCEL SABATÉ, «Municipio y monarquía...», p. 266-276.

329. Manuel SÁNCHEZ, «Fiscalidad y finanzas municipales en las ciudades y villas reales de Cataluña», a *Finanzas y fiscalidad municipal*, Àvila, Fundación Sánchez Albornoz, 1997, p. 228-235.

330. Manuel SÁNCHEZ, «Le système fiscal des villes catalanes et valenciennes du domaine royal au bas Moyen Âge», a Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ, *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen)*, vol. II, *Les systèmes fiscaux*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1999, p. 28-40.

331. Pere ORTÍ, Manuel SÁNCHEZ i Max TURULL, «La génesis de la fiscalidad municipal en Cataluña», *Revista d'Història Medieval* (València), núm. 7 (1996), p. 115-134.

332. FloCEL SABATÉ, «L'augment de l'exigència fiscal...», p. 443 i 461-465; Manuel SÁNCHEZ, «Fiscalidad y finanzas de una villa señorial catalana: Castelló d'Empúries, 1381-1382», a Manuel SÁNCHEZ, *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1999, p. 345-347.

333. Albert MARTÍ, «Endeutament i crisi financera en una vila senyorial: Castelló d'Empúries (1381-1393)», a Manuel SÁNCHEZ (dir.), *La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2009, p. 165-177.

334. ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, 372, f. 42r.

335. Andreu GALERA, «Endeutament i fiscalitat senyorial a la Catalunya del segle XV. El cas del comtat de Cardona (anys 1419-1433)», a Manuel SÁNCHEZ, *Fiscalidad real y finanzas urbanas...*, p. 363-397.

336. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 85r.

337. FloCEL SABATÉ, «L'augment de l'exigència fiscal...», p. 443-461.

insolvència.³³⁸ El 1406, la vila de Valls fa fallida financera i entra en suspensió de pagaments,³³⁹ com també farà Cervera el 1411.³⁴⁰ El 1409, les dificultats de Montblanc per a satisfer els seus creditors aboquen la vila a una situació molt tensa, amb agressions, detencions i, fins i tot, el tancament de les portes de les muralles a fi de contenir els homes dels creditors que exigeixen el pagament del deute. Atesa l'escalada dels esdeveniments i les acusacions existents contra el comportament dels oficials regis locals, el rei Martí nomena el seu conseller i algtzmir, el cavaller Galceran de Rosanes, lloctinent i virrei seu a Montblanc, amb l'encàrrec de posar pau i imposar una solució a les parts. En la correcció dels oficials regis locals, l'enviat especial rep capacitat explícita per a destituir el batlle de Montblanc i designar-ne el successor.³⁴¹

Aquestes tensions combinen la puixança dels municipis que es projecten vers l'exterior amb les febleses internes, raó per la qual cal esguardar l'interior de l'estructura social urbana a fi de copsar la natura de les seves contundents fractures.

3. ELS INTERSTICIS DEL PODER: ELS BÀNDOLS

En arribar a la sortida del segle XIV, totes les viles i ciutats estan fortament sacsejades pels bàndols, que esdevenen mecanismes de solidaritat fonamentats en un principi de proximitat antropològica —«amic i parentes»—³⁴² que reacciona a manera de protecció i suport, atorgant «ajuda e valença»³⁴³ als propis i negant-la als qui facin mal a algú del mateix bàndol. La venjança contra qualsevol membre del grup contrari esdevé la resposta adient i simbòlica a l'agressió patida per un membre del propi grup,³⁴⁴ sota el convenciment, com es diu coetàniament a Vic, que «amicus inimici, inimicus est».³⁴⁵ La concatenació de suports consolida dos blocs enfrontats a totes les poblacions, amb les corresponents subdivisions internes,³⁴⁶ bé que prou cohesionats per a aplicar una contundència que divideix cada vila o ciutat i atrapa tota la població, com explícitament es diu a Calataiud:

Es verdat que la dita ciutat es poblada de dos bandos e partidas que se claman de Sayas e de Linyan, e maguer común hi haya o comunidad, empero quanto a la verdat, todos o la mayor partida de aquellos que se claman comun fazen o han feyto part con los ditos bandos, cada uno a su part, e los ayudan con las personas, dineros e consellos.³⁴⁷

El mecanisme de resposta permanent comporta, és clar, l'arrelament secular de les tensions, continuament alimentades. La vinculació socioeconòmica existent amb l'espai circumdant de cada vila o

338. Flocel SABATÉ, «La insolvència municipal a la segona meitat del segle XIV», a Manuel SÁNCHEZ, *Fiscalidad real y finanzas urbanas...*, p. 255-280.

339. Jordi MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segles XIV-XV*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2001, p. 773-886.

340. Pere VERDÉS, «Per ço que la vila no vage a perdició»: *La gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1387-1516)*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques, 2004, p. 124-129.

341. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 84v-86r.

342. ACBEB, Paeria i Vegueria, I, 68, f. 15v.

343. AML, Secció de Consells Generals, A-399, f. 28r.

344. Claude GAUVARD, «De grace especial»: *Crime, état et société en France à la fin du Moyen Âge*, vol. II, Paris, Publications de la Sorbonne, 1991, p. 753-788.

345. AHMV, Llibre de privilegis, xxiv, pergami 424.

346. ACGX, fons notarial, secció Besalú, reg. 274, f. 61v.

347. Carlos LALIENA i María Teresa IRANZO, «Poder, honor y linaje en las estrategias de la nobleza urbana aragonesa (siglos XIV-XV)», *Revista d'Història Medieval* (València), vol. IX (1998), p. 65.

ciutat arrossega amb naturalitat la regió: la tensió entre els Malla i els Mir s'escampa des de Vic sobre tota la Plana, com la dels Togores i els Recasens a Sabadell s'estén damunt del Vallès. Els lligams de parentiu consoliden igualment, en cada grup, aliances, expansions i contactes de suport. El bàndol, d'aquesta manera, cavalca damunt de la fragmentació jurisdiccional, com posen de manifest zones trencades per nombroses jurisdiccions, com Cervera o Girona.³⁴⁸ Aquesta expansió territorial facilita la transversalitat estamental pròpia dels bàndols: cadascun involucra membres de tots els estaments, com es diu a Manresa en adreçar-se, en les faccions, als «singulars e valedors d'aquelles axí de peratge com ciutadans e homens de vila honrats, com homens de peu de qualsevol condició o stament».³⁴⁹ La preferència i la presència dels uns i dels altres en el marc urbà comú faciliten aquesta mescla.³⁵⁰

Els bàndols omplen les viles i ciutats de tensions, amb assalts de domicilis («trencament d'alberch») —amb tota la càrrega simbòlica—,³⁵¹ topades verbals i físiques al carrer, que s'omple de tensió i d'instabilitat —com es diu a Barcelona: «van per la ciutat ab moltes companyes fort desordenadament»—,³⁵² especialment a la nit, quan la foscor se sol veure trencada per la fressa de corredisses, batusses i sobretot crits —«a ells!, a ells!; muyren!, muyren!; muyren los traïdors!»—,³⁵³ a voltes amb un clar sentit no sols d'intimidació, sinó d'ostentació; com quan el desembre de 1396 entre trenta i quaranta partidaris armats del fill d'Esperandeu Cardona recorregueren sorollosament els carrers de Barcelona omplint-los de crits, música i cops a les portes. L'escenari de fragmentació jurisdiccional i acolliment de bandejats aporta una impunitat i un refugi que alimenten les tensions: a Barcelona, el 1398, Guerau de Palou pot entrar a la ciutat amb cinquanta homes a cavall, travessar una via aleshores central com era el carrer Ample injuriant i cridant davant de les cases dels membres destacats del bàndol oposat, els Marquet,³⁵⁴ i sortir corrents a refugiar-se a Sant Vicenç dels Horts aprofitant la diferència jurisdiccional.³⁵⁵

La intersecció amb la fragmentació jurisdiccional permet acusar els barons de les tensions, com diu el rei Pere el 1387, perquè «entens havem que la vila de Cervera és posada en gran perill per raó de bregues e de bandos qui són en aquella dels quals són mantenidors certes persones de peratge poblats dins la dita vila e de fora e altres de la dita vila»,³⁵⁶ comptant amb la permeabilitat que facilita, com es diu a Vic el 1385, que entrin a la ciutat «homines armorum extraneos».³⁵⁷ Per això arreu els governs municipals procuren que tensions nascudes a fora no traspassin a l'interior,³⁵⁸ que la po-

348. Flocel SABATÉ, «Les factions dans la vie urbaine de la Catalogne du XIVe siècle», a Philippe SÉNAC, *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Âge*, Perpinyà, Presses Universitaires de Perpignan, 1995, p. 339-365.

349. ACA, Cancelleria, reg. 1782, f. 32v.

350. A Aragó, «la mayoría de los grandes y medianos linajes nobiliarios poseían casas en la capital del reino y en las ciudades cabeceras de las comarcas donde radicaban sus principales dominios señoriales»: Carlos LALIENA i María Teresa IRANZO, «Poder, honor y linaje...», p. 47.

351. «La casa es el emblema del bando, allí donde el cabeza de facción es amo absoluto, punto de reunión de los fieles, referencia obligada para la memoria»: María Jesús TORREBLANCA, «Sistemas de guerra, sistemas de paz: los bandos en el Aragón de la Edad Media», a *Violencia y conflictividad en la sociedad de la España bajomedieval*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 1995, p. 113.

352. AHCB, B-VI, llibre 1, f. 139r.

353. ACBER, Paeria i Vegueria, I, 22, f. 5v.

354. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Lluites de bàndols a Barcelona en temps del rei Martí l'Humà», *Estudis d'Història Medieval* (Barcelona), vol. I (1969), p. 85-93.

355. AHCB, B-I, llibre 5, f. 26r.

356. ACA, Cancelleria, reg. 1944, f. 157r.

357. AHMV, Llibre de Privilegis, XIX, f. 161r.

358. ACUR, Llibre de Privilegis, III, f. 95r-v.

blació no s'hi involucri,³⁵⁹ que els protagonistes d'aquests fets vagin a «guerrear en altre part», com es disposa a Barcelona el 1406,³⁶⁰ o, directament, com es fa a Igualada el 1418, que «nullus miles de paratico habens guerram vel bandositatem possint habitare in villa Aqualate nisi sit in ea domiciliatus».³⁶¹ Sempre hi cal la negociació. A Cervera, l'estiu de 1401, els paers van a negociar amb Bernat de Boixadors atès que aquest vol entrar «ab sa companyia de Montmaneu» per a avituallar-se a la vila, i duen l'encàrrec d'aconseguir que la ciutat sigui tancada, que el menjar i el beure «els en sie tret defora e que com hayent menyat e begut que tenguen lur cami en altra part».³⁶²

En el context aragonès, Martí, per tal de fonamentar la pau, ha corroborat, a Albarrasí, una veritable segregació entre els habitants de la ciutat i els barons:

Ordenamos y provedimos que d'aquí adelant, alguna universidad, consejo o singular persona de las ditas ciudad e comunidad no ose, ne presumesca fazer ayuda o valença alguna ad algun cavallero, generoso, infançón, scudero o fidalgo de la dita tierra d'Albarracin, si no le era, o es, acostado o con-juncto con ell o con ellos en linia de parentela, dentro el dito quarto grado.³⁶³

Tanmateix la vivor dels bàndols s'alimenta de la malfiança vers la justícia ordinària, tant perquè les garanties romanistes, en realitat, han portat a un sistema judicial llarg i costós, com perquè es malfia del sobirà, que, sempre necessitat de recursos, trastoca la justícia ordinària amb facilitat mitjançant llicències, canvis de fur, guiatges i remissions mercès a l'aportació econòmica corresponent.³⁶⁴ Tant la monarquia com l'Església clamen contra els bàndols perquè desestabilitzen l'ordre de l'autoritat posada per Déu: són actuacions «contra Deum et iustitia», perquè cal sotmetre les diferències a l'«auctoritatem iuris vel iudicis».³⁶⁵ Els bàndols, doncs, responen a un model de justícia basat en la solidaritat de grup que posa en qüestió l'ordre de la societat. Com es raona a Valls coetàniament, «per aquesta raó són posats els senyors damunt les ciutats, les viles i els castells i els són donades les rendes, per tal que ells defenen lurs dependents e facin justícia als malfaytors».³⁶⁶ Els juristes romanistes auxiliien en el mateix sentit en poder raonar que «rahó no vol ne dicta que una persona sie punida o damnificada per excés que altre face».³⁶⁷

Els municipis no qüestionen la lògica de la solidaritat, però la contundència de les topades en fa témer les conseqüències. Un clima de tensió física és inhibitori per al desenvolupament econòmic i dissuadeix de participar al mercat o a la fira. Tampoc ajudarà, ans al contrari, a atraure població, a la vegada que en situacions molt tenses pot propiciar l'abandonament de la ciutat o vila pels qui se senten amenaçats³⁶⁸ i menar a la despoblació tan temuda en entendre's contrària al vigor local. Alhora, la parcialitat es pot apoderar amb facilitat de les magistratures municipals, amb el consegüent descrèdit de les institucions de govern.³⁶⁹ Dels bàndols deriva, doncs, la greu situació que pateixen els

359. AVV, lligall de registres 25, plec solt, sense numerar.

360. AHCB B-I, llibre 28, f. 95r-v.

361. ACA, Cancelleria, reg. 2590, f. 72v.

362. ACSV, Llibre d'actes, 1401, f. 85r.

363. María Jesús TORREBLANCA, «Sistemas de guerra, sistemas de paz...», p. 111-112.

364. Flocel SABATÉ, «Els bàndols com a solidaritat en la societat urbana baixmedieval», *Afers: Fulls de Recerca i Pensament* (Catarroja), vol. XIII, núm 30 (1998), p. 457-472.

365. ACUR, pergamins, caixa 5, 1345.

366. ACAC, pergami 81.

367. ACA, Cancelleria, reg. 1782, f. 32v.

368. AML, Consells generals, A-403, f. 8r.

369. Flocel SABATÉ, «Les factions dans la vie urbaine...», p. 346-365.

municipis: «la vila e habitants d'aquella sien en gran perill per alguns bandols e rancors qui són entre alguns singulars de la vila», es diu a Vilafranca del Penedès.³⁷⁰ El 1400, Torroella de Montgrí, a causa de les tensions dels bàndols, es confessa en «extrema necessitatis respectum qua villa predictam populo diminuta et facultatibus exhausta».³⁷¹

Conseqüentment, els governs municipals són els primers a adoptar mesures pal·liatives. Quan el clima de tensions va augmentant, es procura protegir aspectes clau com la participació en fires i mercats³⁷² o fins i tot advertir l'entorn, com fa el procurador general de les ciutats dependents de Barcelona al Vallès el 1400, davant de l'increment de les tensions a Sabadell entre els Togores per un costat i els Requesens i els Rosseta per l'altre.³⁷³ De manera més regular, les ordinacions municipals han especificat les «armes vedades», a vegades recalcaades per als forasters,³⁷⁴ amb les quals no es pot circular, especialment de nit, i encara menys, fer-les servir: «treure l'espasa, treure coltell».³⁷⁵ Es tracta de contrarestar l'evidència no sols del seu ús, encara que sols sigui per a intimidar —com es recull a Lleida el 1379: «molta gent hic va ab armes vedades, cosa que és ocasió de mal»—,³⁷⁶ sinó, segons es diu a Barcelona el 1393, que les «porten molts mals homens».³⁷⁷ Semblantment, es limita la circulació nocturna o tractar d'amagar-se amb la roba.³⁷⁸ Alhora, els governs municipals, especialment en moments de gran tensió, organitzen *guaytes* i rondes al llarg del dia i, sobretot, durant la nit.³⁷⁹ De manera més contundent, les grans ciutats van tallant els carrers amb cadenes, no sols per a limitar la circulació dels cavalls, sinó també la dels contendents, tal com es disposa a Barcelona en manar «de tenir les cadenes aparellades» a fi «que tots aquells qui stan als portals e als camins dels carrers de la ciutat la on solen esser les cadenes que les tenguen aparellades e endressades. e que si hoyen metra so o baralla que neguna part de die o de nit que encontinent deien metra levar les cadenes per tal que los dits barallans o malfaytors si passaven aque.n fossen aturats».³⁸⁰ La tensió pot arribar al punt que calguin mesures excepcionals, com delimitar les parts d'influència de cada bàndol a la ciutat, tractant així d'evitar les intromissions en el sector advers, com es fa a Girona el 1394,³⁸¹ o impedir que els caps més destacats surtin del territori de la seva parròquia, com s'imposa a Saragossa el 1397.³⁸²

La consolidació de les tensions i la gravetat de les conseqüències inciten els governs municipals a tractar de minimitzar-ne les conseqüències propiciant l'establiment de treves entre les parts,³⁸³ fins i tot forçant amb la retenció, l'empresonament o l'expulsió en cas que els representants d'ambdós bàndols no endeguin negociacions.³⁸⁴ Es tracta d'aconseguir un compromís de treva en un termini

370. ACAP, Fons segle XIV, secció judicial, plec 1368, f. 4r-v.

371. AHMTM, pergami 40.

372. ACAn, Llibre de la universitat de la vila, 1405, f. 9r.

373. ACVO, D.11.30.2, Justícia, Cúria, notari Ajachs, f. 9r.

374. Gabriel CASTELLÀ i RAICH, *Llibre de la mostaçateria: Ordinacions de la vila d'Igualada*, Igualada, Centro de Estudios Comarcales de Igualada, 1954, p. 71.

375. AVV, lligall de registres 28, plec 1398, sense numerar.

376. AML, Llibre d'actes 403, f. 8v.

377. AHCB, B-I, llibre 25, f. 32r.

378. AVV, lligall de registres 28, plec 1398, sense numerar.

379. ACBR, Paeria i Vegueria, I, procés 39, sense numerar.

380. AHCB, Fons municipal B-1, llibre 9, f. 72r.

381. AHCG, VII.2.1, lligall 1, f. 3r.

382. Esteban SARASA, *Sociedad y conflictos sociales en Aragón. Siglos XII-XV: Estructuras de poder y conflictos de clase*, Madrid, Siglo XXI de España, 1981, p. 191.

383. ACAn, Llibre de la universitat de la vila, 1405, f. 69r.

384. AHCG, VII.2.1, lligall 1, llibre 1, f. 10r; ACUR, Llibre del Consell, 1396, f. 4r; ACBR, Llibre del Consell, 1396, f. 1v; Joan CRUZ, *Els privilegis de la vila...*, p. 310.

tan llarg com sigui possible, a partir dels pactes als quals s'obliguen ambdues parts, garantits per un *manament* registrat a la cort ordinària la ruptura del qual comportaria una pena econòmica en cas d'incompliment. L'acord és signat pels dos caps i per gran part dels integrants de les faccions: «per nos et omnes amicos et valitores nostros et per omnes etiam heredes et successores nostros».³⁸⁵ Molt sovint, aquest acord s'assoleix mitjançant l'acceptació per ambdues parts d'un arbitratge que menarà a una sentència arbitral. L'ideal d'assolir «pau final perpetua»³⁸⁶ rarament se signa. En qualsevol cas, els «trencaments de manament» són molt nombrosos, fet que corrobora la greu dificultat per aconseguir paus i que fa caure, a cada indret, en una successió de treves i trencaments.³⁸⁷ Per això se cerquen arbitratges prestigiosos, sobretot amb les invocacions a l'ordre desitjat per Déu. Pacificar bàndols³⁸⁸ s'insereix entre els mèrits hagiogràfics de Vicent Ferrer,³⁸⁹ que intervé explícitament en l'enquistada tensió de bàndols de Vic, on el 1409 predica i imposa les paus,³⁹⁰ tal com fa tot seguit a Manresa.³⁹¹ A voltes, s'interpreta que és Déu mateix qui intervé, com degué succeir a Mallorca el 1405, arran de la greu inundació de la riera: «Ante aquel espectáculo aterrador de cinco mil víctimas y de más de mil quinientas casas hundidas, recordóse el oráculo del Evangelio “omne regnum in se divisum desolabitur”, y en un arranque de patriotismo acudieron al consistorio en la tarde del 6 de diciembre a reconciliarse gobernantes presentes y pasados.»³⁹²

La pacificació pactada no deixa de comportar un interès per reglamentar la violència i regular els bàndols: a Sabadell, el 1402, la comissió de quatre membres de cada bàndol que ha de portar a la pacificació aconsella els governants municipals en els diversos aspectes locals —«pro consulendo eis in negotiis dicte ville»— i aconseguix així una incidència veritable i negociada sobre l'exercici del poder i un reiterat pacte d'influències.³⁹³ Malgrat tot, la tensió retorna en tots els casos i arriba a desbordar clarament els ens locals. El 1368, el govern municipal de Vilafranca del Penedès acorda que «si per ventura hic avia alcunes de les dites parts que per malícia no volgués fer la dita pau, lo dit consell ara dona plen poder als dits jurats que ells que puxen elegir una bona persona que a ells sia viares que vage al senyor Rey a fer querimonia de les dites feines».³⁹⁴ En general, els governs municipals cerquen que el monarca, amb la seva autoritat inherent, reforci els posicionaments municipals. Explícitament ho demana la ciutat de Girona el 1399:

Com en la dita ciutat de Gerona per freqüentació de bandositats qui-s susciten e-s mouen en aquella s'esdevenquen molts e diverses escàndols per la qual rahó és moltes vegades posada en gran escàndol, perill, dampnatges e inconvenients, maiorment per negligències o altres colpes dels oficials de la dita ciutat qui en lo cas qui és necessari no curen de fer-hi degudes provisions e ministrar los remeys que porien e deurién, que-l dit senyor, ratificant e confirmant tots privilegis ja sobre

385. ADPO, 1B-142, f. 17v.

386. ACAP, Fons segle XIV, secció judicial, plec no classificat, sense numerar.

387. En el cas de destacades ciutats aragoneses: Carlos LALIENA i María Teresa IRANZO, «Poder, honor y linaje...», p. 71-72.

388. Vicente GENOVÉS, *San Vicente Ferrer, apóstol de la Paz*, Barcelona, Amaltea, 1944.

389. José María de GARGANTA i Vicente FORCADA, *Biografía y escritos de San Vicente Ferrer*, Madrid, Biblioteca de Autores Católicos, 1956, p. 53.

390. ACF, registre 804, f. 165r.

391. Albert BENET, «Manresa medieval», a *Història de les comarques de Catalunya: Bages*, vol. 1, Manresa, Edicions Selectes-Parcir, 1988, p. 342.

392. Àlvar CAMPANER, *Cronicon Mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca de 1229 a 1800*, Palma de Mallorca, Establiment Tipogràfic de Joan Colomar i Salas, 1881, p. 203-204.

393. ACVO, D.11.30.2, justícia, Curia, Notari Ajachs, f. 56v.

394. ACAP, Fons segle XIV, secció judicial; plec 1368, f. 4r-v.

açò per lo dit senyor e sos predecessors a la dita ciutat atorgats, don e atorch a la dita ciutat e jurats d'aquella en nom de la universitat e singulars e face privilegi perpetual per conservació de pau e bon estament de la cosa pública de la dita ciutat, que·ls jurats d'aquella presents e esdevenidors, tota vegada que algunes bandositats se moguen en la dita ciutat entre qualsevol persones, puguen fer per cessar escàndols o bregues entre les parts dels dits bandos totes provisions e ordinacions qui seran a ells vistes esser faedores, ab estrenyiment de límits e ab presó de persones e ab foragitament de la dita ciutat d'aquell de les dites parts que lus parra e ab penes pecuniàries e corporals a aquells posadores a lur ordinació per los veguers, sotsveguer e batlle e sotsbatlle de Gerona e lochtinents d'aquells.³⁹⁵

El rei Martí accepta aquesta petició gironina que reforça l'autoritat municipal, i consent que una part del problema se situa en la manca de diligència dels oficials ordinaris, raó per la qual especifica penes de destitució en cas de desobeir aquestes disposicions, deixant així clara la capacitat municipal en la solució i la problemàtica dels oficials, els quals seran «privats e remoguts dels dits officis» en cas de no actuar d'acord amb el govern municipal i substituïts per altres que facin cas de les disposicions municipals.

La sospita que els bàndols afecten els oficials de justícia és reiterada. El 1405, el batlle reial d'Igualada és explícitament apuntat com a parcial i afavoridor d'un dels bàndols de la vila: «Açò no va bé, que tuyt no vaguen per un igual.»³⁹⁶ De fet, quan les magistratures són d'origen local, són fàcils de detectar: el 1368, a Tortosa, són recusats els jutges³⁹⁷ en el procés contra Gabriel Mata, conegut membre del bàndol dels Pinyol, perquè els magistrats «són enemichs capitals» d'aquests.³⁹⁸ La realitat és que l'enrenou i la pressió provocats pels bàndols dissuadeixen d'ocupar els càrrecs públics encarregats de la justícia i l'ordre. El 1387, Joan I reconeix que el nou veguer d'Osona ha de gaudir d'una prudència especial per a encarar la divisió de bàndols que hi regna.³⁹⁹ En el pas del segle XIV al XV, esdevé difícil trobar qui vulgui acceptar l'ofici de veguer arreu de Catalunya, cosa que el govern municipal de Cervera no dubta, el 1401, a comprendre, «atteses les bandositats que hic són».⁴⁰⁰

El rei, a petició dels governs locals, exhorta els oficials i concedeix privilegis que ratifiquen les mesures municipals,⁴⁰¹ i imposa que els membres destacats de bàndols no accedeixin a magistratures dels municipis,⁴⁰² tot complint els seus deures com a sobirà, segons proclama Martí el 1403, en definir-se encarregat «circa pacificum et tranquillum prosperum et amenum ne bonum regimen rei publice».⁴⁰³ Són actuacions, però, que generen guanys immediats per al monarca, com sobretot la intervenció més freqüent del rei i del governador: les remissions generals. Certament, les freqüents lluites de bàndols són el principal argument perquè les màximes autoritats de la Corona expedeixin les remissions generals, com les de veïnatge, que també afecten la majoria de la població.⁴⁰⁴

L'arrelament dels bàndols i la contundència de les seves conseqüències en la ruptura de l'ordre

395. AHCG, XV.4, lligall 1, llibre 1, f. 10r-v.

396. ACAn, Arxiu parroquial, llibres, Inquisició 1407-1408, sense numerar.

397. Respecte de la institució de jutges a Tortosa: Flocel SABATÉ, «El veguer i la vegueria de Tortosa i Ribera d'Ebre al segle XIV», *Recerca* (Tortosa), núm. 2 (1997), p. 127-131.

398. ACBER, procés 16, sense numerar.

399. ACA, Cancelleria, reg. 1913, f. 37r.

400. ACSV, Llibre del Consell, 1401, f. 102r.

401. AHCB, B-VI, llibre 2, f. 1r.

402. AHCB, Fons municipal B.1, llibre 28, f. 40r; AHMV, Llibre de Privilegis, x, pergami 189.

403. AHMV, Llibre de Privilegis, x, pergami 189.

404. Flocel SABATÉ, «L'augment de l'exigència fiscal...», p. 426-430.

públic afecten el conjunt de la Corona. A València, la polarització en dos grups ha arribat a caracteritzar tot el regne, reflectint així la indiscutible capitalitat de la ciutat i posant en relleu unes característiques especialment agreujants. D'antuvi, els principals llinatges aristocràtics no sols viuen a la ciutat, sinó que des de 1329 gaudeixen d'accés al govern municipal, cosa que facilita una complexa cruïlla dels valors antropològics de solidaritat de grup; dels elements d'identitat dels barons, que són *miles* amb dret a combatre i a lluitar entre ells; dels interessos en el govern i els negocis urbans, i de les problemàtiques a les senyories rurals, ja sigui per la tinença de propietats i béns o per l'evolució econòmica. Tot plegat es lliga sota els mateixos mecanismes de protecció de grup, amb el recurs a la venjança sobre els integrants del bàndol advers, en un escenari que, atesa aquesta suma de vectors, arriba pràcticament a atrapar tot el regne valencià, on tothom es va arrenglant o al costat dels Soler o al costat dels Centelles, els quals han substituït amb naturalitat els Vilaregut i els Peres d'Arenós. Les institucions no en sortiran indemnes, sinó que seran objecte de tensió entre els bàndols i propiciaran que les topades esdevinguin veritables batalles campals, com s'esdevé el 1404 a Llombai,⁴⁰⁵ «hon fonch mort mossèn Aymerich de Centelles e molta gent de huna e parte d'altra».⁴⁰⁶

Aquest mateix any, tres diputats aragonesos visiten el rei a València i li demanen la convocatòria de Corts generals com a única manera d'afrontar tres problemes greus: dos d'economicofiscals —el vectigal i el finançament de la Diputació General— i el tercer sobre la fractura de l'ordre públic.⁴⁰⁷ Martí I assumeix la gravetat de la situació. El 1408 diu que «per cinc o sis raons principalment» convoca les Corts de Barcelona, i la cinquena se centra en el clivellament dels bàndols, sota la intenció de posar-los en el seu degut ordre i pacificació: «Quintament, per proveir en la manera del guerrear e dels bandos de la terra, los quals hic són molts, ço és, metre la guerra e los bandos de la terra en degut e raonable orde, axí que les gents sàpien e sien certes de qui s'han a guardar, ni com.»⁴⁰⁸

Els oficials jurisdiccionals ordinaris es mostraven ben depassats pel nivell de tensions, per la capacitat de pressió dels bàndols i per la ingerència dels magistrats locals. Es van succeint episodis de gran contundència, incloent l'assassinat, el 7 de gener de 1402, del batlle i veguer de la part reial de Vic, Robert de Malla,⁴⁰⁹ que, en realitat, compaginava la possessió en propietat de l'ofici jurisdiccional reial i l'encapçalament d'un dels bàndols que sacsejaven Vic.⁴¹⁰ A fi d'encarar greus situacions d'ordre públic, Pere el Cerimoniós ja havia optat per lloctinents especials com Andreu de Contijoc a Lleida, a qui Joan I, el 1387, haurà de renovar l'encàrrec,⁴¹¹ just un any abans d'haver d'optar per una delegació «loco et vices nostris»⁴¹² per a encarar les greus tensions de bàndols de Cervera.⁴¹³ Avançant en aquesta línia, Martí, a fi d'encarar situacions greus puntuals, designa representants especials portadors de la plenitud de la seva capacitat règia, de tal manera que es puguin posar al capdamunt dels oficials i

405. Christian GUILLERÉ, «Le contrôle du gouvernement urbain dans la Couronne d'Aragon (milieu XIIIe siècle-1479)», a *Las sociedades urbanas en la España Medieval: Actas de la XXIX Semana de Estudios Medievales de Estella. 15 al 19 de julio de 2002*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 2003, p. 379.

406. Josep SANCHIS, *Dietari del capellà d'Anfós el Magnànim*, València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1932, p. 90.

407. José Ángel SESMA, «Trayectoria económica de la hacienda del reino de Aragón en el siglo XIV», *Aragón en la Edad Media* (Saragossa), vol. II (1979), p. 177.

408. Ricard ALBERT i Joan GASSIOT, *Parlaments a les Corts...*, p. 75.

409. AVV, lligall de registres 28, plec 1402-1403, sense numerar.

410. Eduard JUNYENT, «Intervencions reials en la constitució del consell de Vic (1313-1450)», *Estudis d'Història Medieval* (Barcelona), vol. IV (1971), p. 60-67.

411. ACA, Cancelleria, reg. 1912, f. 119v.

412. ACA, Cancelleria, reg. 1918, f. 124v-125r.

413. Jesús LALINDE, «Virreyes y lugartenientes medievales en la Corona de Aragón», *Cuadernos de Historia de España* (Buenos Aires), vol. XXXI-XXXII (1960), p. 125.

de tota la societat i que la seva paraula sigui respectada no com una delegació règia, sinó en plena assimilació a la figura del sobirà:⁴¹⁴ «sitis et locum nostrum».⁴¹⁵ Per a remarcar aquesta pretensió, es justifica la designació en el fet que, ocupat en altres afers, el sobirà no pot desplaçar-se on tramet qui ocupi plenament el seu lloc,⁴¹⁶ podent aquest «fer e ordonar axí com ell faria e poria fer personalment constituït».⁴¹⁷ Per això identificarà lloctinent amb virrei, tal com es fa en designar el 1397 el «viçrey en lo regne de Mallorca e isles de aquells».⁴¹⁸ De fet, la presència física del rei es té per altament beneficiosa per a la pacificació, fins i tot a voltes imprescindible: el 1406, els jurats de València indiquen que la gravetat de les tensions entre bàndols fa que «per deliurar aquella hi sia sols remey la presència del molt alt senyor rey».⁴¹⁹

Reflectint les irradiacions amb l'entorn, les designacions de virrei sempre se centren en viles o ciutats greument sacsejades per bàndols i la seva regió d'influència, com, el 1401, «in civitate et vicaria Ilerde»,⁴²⁰ denominació que referma el vincle regional amb la ciutat si es fa referint-se a la seva *contribució*⁴²¹ en el cas lleidatà,⁴²² o València i, atesa la seva capitalitat, tot el regne: «in Civitatem prefacta et Regno euysdem quo ad factum bandositatum»,⁴²³ especificant si de cas els àmbits de jurisdicció règia, com es fa a Vic, el 1402, en designar el virrei «in parte regia civitatis Vicens et vicaria Ausonie».⁴²⁴ En el mateix sentit, els virreis aniran ocupant la gestió especial de diversos indrets concrets: Berga el 1400, València el 1403, Girona el 1405, Cervera el 1408, Tarragona el 1410, justificat en una gravetat que farà que a la majoria d'aquests indrets hi calguin nous nomenaments força immediats. Amb idèntica funció i capacitats, actuen el lloctinents aragonesos de Tarassona el 1402, de Terol el 1408 i d'Albarrasí el 1410,⁴²⁵ els quals sumen la condició de capità a fi de comandar adientment les accions armades que hi calen, amb la participació de les altres viles reials.⁴²⁶

El lloctinent o virrei procedeix sempre de l'estament militar, ja sigui un noble, un cavaller o un simple donzell —Berenguer de Montagut i Pere de Llivia, el 1402 virreis, el primer a Lleida i el segon a Vic, eren respectivament cavaller⁴²⁷ i donzell.⁴²⁸ Normalment prové de l'entorn reial, ornat amb oficis domèstics: el virrei de Mallorca Hug d'Anglesola és «cavaller del molt alt senyor rey conseller e camerlench»;⁴²⁹ el cavaller Andreu de Peguera, que des de 1400 fins a 1410 anirà actuant com a virrei per a la vegueria de Berga i Berguedà, és conseller i majordom del rei,⁴³⁰ i el noble Bernat Galceran de Pinós, que coetàniament serà virrei a Vic i Osona, és conseller del rei,⁴³¹ mentre que Joan d'Abella és

414. ACA, Cancelleria, reg. 2218, f. 84v-86r.

415. ACA, Cancelleria, reg. 2223, f. 132v-134r.

416. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 59r-v.

417. ACA, Cancelleria, reg. 2356, f. 1r.

418. ACA, Cancelleria, reg. 2356, f. 1r.

419. ACA, Cancelleria, Cartes reials Martí I, 885 (ed.: Àurea Lucinda JAVIERRE, *Maria de Luna, reina...*, p. 279).

420. ACA, Cancelleria, reg. 2218, f. 84v.

421. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 34v.

422. Josep LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. II, Lleida, Dilagro, 1991, p. 591-599.

423. ACA, Cancelleria, reg. 2223, f. 68r.

424. AHMV, Llibre de Privilegis, xxv, pergami 432.

425. Flocel SABATÉ, «Corona de Aragón», p. 402-403.

426. ACA, Cancelleria, reg. 2222, f. 153v-154r.

427. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 34v i 42r-v.

428. ACA, Cancelleria, reg. 2218, f. 108v-110r.

429. ACA, Cancelleria, reg. 2356, f. 1r.

430. ACA, Cancelleria, reg. 2220, f. 59v-60v, i reg. 2221, f. 101r-102v.

431. ACA, Cancelleria, reg. 2220, f. 69v.

conseller i algtzir reial⁴³² i Bernat de Vilarig, cavaller i uixer d'armes,⁴³³ essent ambdós virreis a Girona, respectivament, el 1405 i el 1408. El Consell Reial assessora el monarca en les designacions, segons comenta Martí en nomenar, el 1410, el virrei per a Tarragona i el Camp, i el designat, Leonard de Sos, participa de l'Administració règia com a conseller del rei i lloctinent del mestre racional.⁴³⁴ Es pot assolir una certa professionalització al servei del sobirà: Arnau d'Erill, després d'haver estat el 1402 lloctinent reial a Tarassona,⁴³⁵ Martí I el 1408 el designa capità i lloctinent a Terol i el 1410 el nomena «visrey, lochtinent, capità, castellà e procurador nostre» a la Vall d'Aran.⁴³⁶ Alguns casos concrets permeten dotar de la condició virregnal personatges aliens al cercle regi, fins i tot eclesiàstics, com l'abat Arnau de Sant Joan de les Abadesses, que el 1408 acompanyarà Bernat Galceran de Pinós en la condició virregnal per a apaivagar el rebrot dels bàndols vigatans: «ad constituendum vos in vice regios ac locumtenentes nostros in vicaria et baiulia Vici et Ausonie occasione bandositatum que vigeabant in eisdem inimico humani generis procurante».⁴³⁷

El virrei actua sempre acompanyat d'una completa cort jurisdiccional, amb l'assessor jurídic⁴³⁸ i un notari que regeix una escrivania⁴³⁹ que desenvolupa sense excepcions les tasques pròpies de les escrivanies jurisdiccionals, com autenticacions, trasllats i tota mena de garanties documentals.⁴⁴⁰ En l'àmbit executiu, disposa de saigs i porters propis,⁴⁴¹ i a voltes amb algtzirs específics.⁴⁴² S'adopta el sistema de treball de les corts jurisdiccionals, amb instrucció de les causes i desenvolupament de judicis.⁴⁴³ Les funcions de la cort del virrei s'extingeixen en complir-se els objectius pels quals ha estat designat, actuant «ab gran e ample poder qui axí com a representant la sua reyal maiestat en e sobre lo bon e pacífich estament e reformació de la cosa pública».⁴⁴⁴ Pacificació i reforma són els dos termes clau. Fins i tot el lloctinent reial d'Albarrasí és definit, tant el 1394 com el 1410, com a reformador.⁴⁴⁵ L'explícit esment de reformador s'empra coetàniament a Sardenya, reforçant els governadors:⁴⁴⁶ entre el 1406 i el 1408 hi actua «Huc de Rosanes, Cavaller governador e Refformador del dit Cap de Caller et de Gallura per lo molt alt senyor rey d'Aragó».⁴⁴⁷

Es tracta d'imposar la pau, perseguir judicialment els trencadors de l'ordre i culminar amb sentències judicials i, imbricades amb aquestes o com a desenvolupament posterior, establir reformes institucionals que impedeixin el retorn a la violència. Això comporta un paper important a les negociacions, raó per la qual sovint es reforça el virrei amb l'assistència de juristes específics, a voltes bons

432. ACA, Cancelleria, reg. 2218, f. 142v-143r.

433. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 30r-31v.

434. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 97v-98v.

435. ACA, Cancelleria, reg. 2222, f. 98v-99v.

436. ACA, Cancelleria, reg. 2222, f. 153r-154r.

437. ACA, Cancelleria, reg. 2220, f. 69v.

438. ACA, Cancelleria, reg. 2218, f. 114r-v.

439. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 62v.

440. AHMV, Llibre de Privilegis, iv, pergamí 77.

441. ASG, Llibre del Consell, 1408, f. 56r.

442. ASG, Llibre del Consell, 1408, f. 64r.

443. AVV, lligall de registres, 28, plec 1402-1403, sense numerar.

444. ACA, Cancelleria, reg. 2356, f. 1r.

445. ACA, Cancelleria, reg. 1919, f. 138r-v.

446. Ana Maria OLIVA, «Il consiglio regio nel regno di Sardegna. Prime ricerche», a Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josefina MUTGÉ i Manuel SÁNCHEZ, *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques, 2005, p. 215.

447. Josefina MATEU, *Los virreyes de Cerdeña: Fuentes para su estudio*, vol. 1, Pàdua, Cedam i Casa Editrice dott. Antonio Milani, 1964, p. 92.

coneixedors del context, com a Lleida quan l'assistència inicial del jurista barceloní Jaume Logaya es reforça amb el montblanquí Andreu de Contijoc,⁴⁴⁸ que el 1384 ja havia mediat en la pacificació d'una Lleida sacsejada per bàndols i per les disputes entre mans arran de les exaccions.⁴⁴⁹

Aquests objectius s'apliquen paradigmàticament a Vic. El procés endegat confirma excessos en el bàndol dels Malla que inclou l'ús partidista de la seva possessió perpètua de la batllia i vegueria de la part reial de Vic:

[...] cum per probata in dictis informationibus coram nobis et aliter nobis constet clarissime Rogerium de Malla militem dum vivebat et Poncium eius fratrem nunc viventem quorum successive fuerunt et sunt baiulia et vicaria partis Regie Civitatis Vicense fuisse et esse principales et partem facientes in bandositatibus magnis et gravibus que hactenus vigerunt et nunc videntur fervide in dicta civitate et parrochia ac territorio Vici.

Conseqüentment, el possessor dels drets de la batllia i vegueria, Ponç de Malla, serà sentenciat el 1404 a vendre els seus drets a la Corona: «Condemnamus ipsum curatorem et eius parte ad vendendum iusto precio nobis vel fisco nostro dicta officia baiulie et vicarie.»⁴⁵⁰ El febrer de 1405 el monarca ja designa el seu batlle i veguer a la part reial de Vic, sota explícita invocació de la sentència del virrei que havia obligat a integrar a la Corona els oficis reials fins aleshores propietat dels Malla, i tot seguit s'esdevé la designació d'un sotsveguer i sotsbatlle.⁴⁵¹

La complexitat de les tensions, però, imposa que afrontar les tensions de bàndols obligui el virrei a encarar realitats ben complicades. L'arribada del virrei a Lleida el 1401 no pot evitar l'increment de les tensions que comportarà l'assassinat, el 1402, del prestigiós ciutadà Bernat Gralla,⁴⁵² en una continuïtat amb els conflictes socials entre les mans que ja havia propiciat els aldarulls del 1380, arran d'«un avalot que.s feu per la mà menor e mijana contra la Cort e pahers de la dita Ciutat»⁴⁵³ i les intervencions especials reials a la segona meitat de la penúltima dècada.⁴⁵⁴ Per això, la tasca del virrei Montagut, amb el degut assessorament jurídic,⁴⁵⁵ se centra en l'articulació fiscal entre les mans, la qual és assolida i aplicada, el 1402, a manera de reforma que ha de pacificar la ciutat.⁴⁵⁶ El rerefons econòmic, mesclat encara amb les infranquejabilitats jurisdiccionals dels senyors de l'entorn, és la complexitat amb què es troba el virrei que el 1408 rep l'encàrrec de pacificar els bàndols a la vegueria de Berga i Berguedà. Per això, la reforma imposada pel virrei Andreu de Peguera atén problemàtiques jurisdiccionals i, sobretot, se centra a evitar la fallida econòmica de Berga.⁴⁵⁷ També és complexa la situació que es troba, el 1410, el virrei que ha de pacificar Tarragona i el Camp, escenari difícil pel cosenyoriu a la ciutat amb l'arquebisbe i el domini d'aquest sobre el Camp des del 1391,⁴⁵⁸ en el qual es mesclen tensions urbanes que inclouen el rebuig popular a minories inassimilables com els jueus i interferències amb els nobles i els cavallers de l'entorn.⁴⁵⁹

448. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 45r-45v.

449. AML, Llibre d'actes, 460, f. 17v-21v.

450. AHMV, Llibre de Privilegis, iv, pergami 67.

451. ACA, Cancelleria, 2218, f. 146r-v, 149r i 156r-157v.

452. ACA, Cancelleria, 2219, f. 34v-35r.

453. ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, 373, f. 26r.

454. ACA, Cancelleria, reg. 1912, f. 119v.

455. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 45r-v.

456. Rafael GRAS, *La Paeria de Lleida*, Lleida, Ajuntament de Lleida, 1988, p. 162-170.

457. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 101r-v, i reg. 2220, f. 59v-60v.

458. ACBC, Carpeta Privilegis, lligall I, 11.

459. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 97v-98v.

La pacificació i reforma per la qual Hug d'Anglesola és, entre 1397 i 1399, «per lo dit senyor vicrey en lo regne de Mallorca e isles de aquells»,⁴⁶⁰ comporta encarar unes tensions fruit d'un complex creuament: la divisió en bàndols,⁴⁶¹ les peticions dels forans respecte dels ciutadans en la representativitat al Consell General i el Govern de l'illa, les pretensions dels menestrals en reclamar una incidència en el Govern adient a la seva participació en les talles, el repartiment de la pressió fiscal⁴⁶² i el ressò de l'assalt al call jueu el 1391, amb totes les seves ramificacions.⁴⁶³ Si bé el 1392 una remissió general i una pragmàtica ja havien tractat d'apaivagar les tensions sorgides d'aquest entramat,⁴⁶⁴ el virrei intenta assolir la reforma definitiva mitjançant la pragmàtica imposada el 1398, atenta als diferents vessants del conflicte: retoca el règim electoral, saneja el sistema financer i reforma la judicatura.⁴⁶⁵ En el seu exercici, rere la invocació de pacificar l'illa, el virrei s'immisceix en els aspectes més variats: efectua nomenaments regis, com ara batlles i assessors; exerceix la representativitat en les convocatòries del Consell General de l'illa i pren decisions en tots els aspectes de govern,⁴⁶⁶ com en la política d'aprovisionament de gra i l'organització d'un parell d'expedicions punitives contra els nuclis pirates del nord d'Àfrica.⁴⁶⁷

L'actuació del virrei afecta, doncs, les atribucions d'altres oficials ordinaris. De fet, a voltes és l'embolcall superior que el reforça. El 1407, enmig d'una situació molt tensa entre els bàndols al regne valencià, Martí I parteix de València cap a Catalunya i deixa el governador reforçat en designar-lo virrei.⁴⁶⁸ El 1408, afrontant un increment molt espectacular de la violència entre bàndols a Girona, que inclou l'ús d'artilleria, el rei tracta de reforçar el veguer i batlle de Girona nomenant-lo el seu lloctinent i virrei.⁴⁶⁹

En altres casos, la sola presència del virrei mena a una posició secundària els oficials ordinaris,⁴⁷⁰ els quals continuen regint les seves corts, bé que supeditats al virrei,⁴⁷¹ mentre aquest desenvolupa les investigacions i els processos que considera propis de la seva missió.⁴⁷² A Vic s'assoleix una bona entesa perquè la singularitat jurisdiccional de l'indret facilita que el virrei es recolzi en el veguer de la demarcació osonenca mentre procedeix contra el batlle i veguer de la part reial de la ciutat.⁴⁷³ La malfiança contra els oficials regis esdevé el motiu pel qual es designa el virrei a Girona el 1405, que

460. ACA, Cancelleria, reg. 2356, f. 1r.

461. Jorge MAIZ, «Apreciaciones sobre la *part forana*. Mentalidad y marginalidad en el siglo XIV mallorquín (1391)», *Mayurqa* (Palma de Mallorca), núm. 28 (2002), p. 245-248.

462. Josep Francesc LÓPEZ BONET, «El pes impositiu a les acaballes del segle XIV», a *XV Congreso de Historia de la Corona...*, tom I, vol. 4, p. 128-129.

463. Josep Francesc LÓPEZ BONET, «La revolta de 1391: efectivament, crisi social», a *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. II, Palma de Mallorca, Ajuntament de Palma, 1989, p. 111-123.

464. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Conflictes populars a Mallorca a la fi del segle XIV», *Estudis Baleàrics* (Palma de Mallorca), núm. 84-85 (2006), p. 87-97.

465. Antoni PONS, *Constitucions e ordinacions del regne de Mallorca (s. XIII-XV)*, vol. 1, Ciutat de Mallorca, Estampa den Guasp, 1932, p. 141-190.

466. Pau CATEURA, «La Gobernación del reino de Mallorca», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* (Alicant), núm. 12 (1999), p. 94-95.

467. Jaume SASTRE, «Dos expediciones valenciano-mallorquinas al norte de África. La Armada Santa 1398-1399 (Aportación documental)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (Palma de Mallorca), vol. LII (1996), p. 57-94.

468. ACA, Cancelleria, reg. 2223, f. 132v-134r.

469. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 30r-v.

470. ACA, Cancelleria, reg. 2218, f. 108v-110r.

471. AVV, Processos criminals, lligall 1, plec segle XIV-4, sense numerar.

472. AVV, lligall de registres 28, plec 1402-1403, sense numerar.

473. ACF, Processos, segle XV, plec solt, sense numerar.

haurà de començar la seva actuació posant sota sospita tots els oficials reials a la demarcació: el veguer, el batlle, el sotsveguer i el sotsbatlle, a més de part del govern municipal.⁴⁷⁴

En general, als oficials ordinaris no els plau la supeditació al virrei, i si compten amb el suport municipal poden assolir-se tibantors ben contundents. A Lleida, el 1402 el virrei destitueix el veguer i també el tinent de la presó ordinària de la ciutat, al palau de Cervera, en entendre que aquest ha facilitat la fugida de Jaume d'Olzinelles i d'Antoni Rubió,⁴⁷⁵ dos destacats membres d'un dels bàndols en disputa. Tanmateix aquestes destitucions provoquen no sols una forta tensió amb el govern municipal, sinó que aquest acudeixi al rei el mateix 1402.⁴⁷⁶ Es reproduïxen així les velles pràctiques que es volien evitar mitjançant la figura especial: el virrei esdevé un oficial més amb qui es pot discutir i fins i tot encarar-lo contra el monarca, que, precisament, pot corregir-lo, com s'esdevé en aquest cas, perquè Martí desautoritza els arguments del virrei pel que fa al veguer lleidatà⁴⁷⁷ i fins i tot, el 1404, caldrà restituir el tinent del palau lleidatà de Cervera.⁴⁷⁸ Ben similarment, a la vila de Cervera, el govern municipal també fa costat al veguer i batlle en contra del virrei i no dubta a queixar-se davant del rei, que el maig de 1406 es pronunciarà contra el virrei i l'obligarà a cenyir-se a la persecució dels bàndols sense interferir en les competències del veguer,⁴⁷⁹ acceptant així la disquisició formal invocada per la paeria, i que, pròpiament, contradiu una realitat prou complexa perquè els bàndols afecten tots els diferents vessants de la vida urbana. De fet, les interferències són constants, com quan l'alguatzir del virrei s'immisceix en el joc a la mateixa vila de Cervera, el 1408, per raó de les armes que es porten i les tensions que s'hi poden generar.⁴⁸⁰ Semblantment, en la disputa a València en què la ciutat acusa el virrei i governador d'envair competències que no li pertocquen, el 1409 Martí, després d'haver rebut un important ajut de la ciutat de València per a la campanya sarda, accepta les queixes del Govern local i, tot seguit, intervé per desqualificar el seu virrei, al qual mana que «no·s entrameta en lo regiment de la ciutat ne en provar, suspendre o remoure los officials de aquella».⁴⁸¹ Ja el 1405, a València mateix, el virrei havia estat recriminat per la reina, la qual s'arreglera al costat del parer expressat pels jurats,⁴⁸² i el 1406 havia estat la Diputació del General valenciana la que havia aconseguit corregir el virrei quan aquest havia prohibit l'entrada a la ciutat al diputat Eiximèn Peres d'Arenós.⁴⁸³

Els poders estamentals continuen, doncs, projectant-se sobre tots els representants locals i regionals del monarca i accedint a aquest per a pressionar el virrei de la mateixa manera que es fa amb els ordinaris. L'actuació del virrei Llívia a Vic té el suport del govern municipal, que ha designat un síndic específic per al seguiment del procés.⁴⁸⁴ En un sentit ben diferent, els nobles valencians aconsegueixen el 1403 que el rei anul·li les funcions que ostentava des de 1401 el vescomte d'Illa com a «viceregii per nos ultra rivuum Xucaris et in civitate Xative».⁴⁸⁵ A València, precisament, el virrei queda atrapat en l'ajut que li ofereixen el Govern de la ciutat i la Diputació, els quals assumeixen el

474. ACA, Cancelleria, reg. 2218, f. 142v-143r.

475. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 81r-82v.

476. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 46r-v.

477. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 46r, 59r-v i 71v.

478. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 81r-82r.

479. ACA, Cancelleria, reg. 2219, f. 166r-v.

480. ASG, Llibre del Consell, 1408, f. 64r.

481. *Aureum opus regaliū...*, f. 169r.

482. Àurea Lucinda JAVIERRE MUR, *Maria de Luna, reina...*, p. 103.

483. Salvador CARRERES ZACARÉS, *Notes per a la història dels bandos*, València, Fill de F. Vives Mora, 1930, p. 39-40.

484. ACF, Processos, segle XV, plec solt, sense numerar.

485. Jesús LALINDE, «Virreyes y lugartenientes...», p. 147.

cost dels seus emissaris i l'aportació de tropa, armes i assessorament, cosa, però, que el va deixant en les seves mans, de tal manera que el 1410 la Diputació no dubta a imposar el cessament de les actuacions i el llicenciament de les tropes tot corregint contundentment el virrei, que volia prosseguir les actuacions.⁴⁸⁶

Els virreis esdevenen així uns personatges ben propers, portadors d'una gestió interrompuda per ingerències del rei, el qual, altres vegades, no els desqualifica però els transmet instruccions, gairebé com si es tractés d'oficials ordinaris. Així ho fa Martí I el 1408, quan mana al virrei de Berga i Berguedà que s'immisceixi en la discussió sobre la batllia de Casserres,⁴⁸⁷ allargassada sobre els drets de Bonanat Pascasi des de 1403 tot mesclant-se en les tensions jurisdiccionals i de bàndols.⁴⁸⁸ De fet, els mateixos virreis es deixen engolir dins dels engranatges locals: el 1408, en el context de la visita del rei de Navarra a Cervera, Joan de Bellera, que actua a la vila com a porter del virrei, el seu parent Arnau Guillem de Bellera, s'adreça amb naturalitat al govern municipal per a sol·licitar una compensació econòmica:

Molt honorables senyors pahers, consellers e prohomens de la vila de Cervera humilment suplich en Johan de Bellera porter del senyor que com ell haye treballat en la venduda del senyor Rey de Navarre e en altres fets a honor d'aquesta universitat, per què us plàcie que-l vuyllats satisfacer en ço que a vosaltres plaurà.⁴⁸⁹

En aquest mateix cas, arran de la visita a Cervera del rei navarrès, el Govern local havia sol·licitat abans i amb plena naturalitat, tant al lloctinent del virrei com al veguer i batlle, guiatges per als Sacirera que, just per haver estat sancionats en el conflicte de bàndols, estaven bandejats i, per tant, refugiats en jurisdiccions veïnes no reials, tot esperant que les festivitats que ara s'havien de celebrar fossin una bona excusa per a permetre la seva estada a la vila, cosa que no deixa de reflectir com la intersecció de fragmentació jurisdiccional i bàndols està plenament incrustada en la quotidianitat:

Lo dit consell volch e acorda que los honrats en Guillem Çacirera, Dalmau Çacirera, Bernat de Carboners e altres de lur part qui a present de la dita són absents sien guiats per lo lochtinent de visrey e per lo veguer e batlle de la dita vila o algun d'ells segons als dits pahers o major partida d'ells serà vist fahedor e que haut lo dit guatge si escrit al dits Guillem Dalmau e Bernat e altres de lur part segons als dits pahers o major partida d'ells serà vist faedor per tant que los damunt nomenats Guillem Bernat e Dalmau e altres de sa part sien e puxen entervenir a la exida que-s farà al dit senyor Rey de Navarra per los dits pahers e prohomens de la dita vila e aquells pahers e prohomens ensemps ab los damunt dits Guillem Dalmau, Bernat e altres de lur part mills puxen fer la honor de nostre Senyor lo Rey e de la dita universitat.⁴⁹⁰

A voltes, fins i tot la completa sinceritat de les intencions del monarca es pot posar sota un cert dubte per part dels altres poders, sobretot en apreciar les creixents interferències amb la tresoreria règia, amb designacions específiques com es fa a Vic el 1408.⁴⁹¹

486. Maria Rosa MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1987, p. 378-379.

487. ACA, Cancelleria, reg. 2220, f. 59v-60v.

488. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 65r.

489. ACSG, Llibre del Consell, 1408, f. 56r.

490. ACSG, Llibre del Consell, 1408, f. 55r.

491. ACA, Cancelleria, reg. 2220, f. 64r.

Aquesta intervenció a Vic es justificava pel retorn de les tensions malgrat la tasca closa pel virrei Llívia el 1405.⁴⁹² En realitat, totes les pacificacions i reformes aplicades s'han revelat ben efímeres. A Mallorca, només sortir el virrei el 1399, la tensió retorna al sistema ordinari, amb una illa contunentment fragmentada en dos bàndols —«aragonesos» i «mallorquins»— afectant de ple les institucions, amb alternances dels uns i dels altres en el govern municipal,⁴⁹³ i mediatitzant la figura del governador,⁴⁹⁴ en un context de greus dificultats financeres per a les autoritats locals.⁴⁹⁵ La pragmàtica del virrei Anglesola marcarà tanmateix tot el segle xv, perquè els sectors més populars la promouran i els més aristocràtics la rebutjaran, qüestió sempre present en tots els intents de concòrdia entre els bàndols, començant pel de 1403.⁴⁹⁶ La vel·leïtat del parer reial no ajuda a consolidar un únic parer reformador. Ben significativament, el rei Martí no sempre secunda els plantejaments més participatius de la pràctica del virrei: el 1405 s'inclinà per les postures més elitistes de l'anomenada franquesa.⁴⁹⁷

Malgrat que els virreis apliquen actuacions judicials i estableixen acords de reforma, l'arrelament antropològic dels bàndols i el fet de deixar intactes les bases que justifiquen les tibantors socials mostren un retorn permanent de les tensions. A Lleida, tot i l'acord, aquestes tornen de seguida.⁴⁹⁸ A València, després de les intervencions especials sobre tot el regne, el 1407 Martí reconeix que a la ciutat hi ha «tumultus populares frequentes et novitates fiebant pernicioset», amb una gran preocupació per les congregacions armades que, malgrat les prohibicions, es formen.⁴⁹⁹ A Cervera, malgrat establir, el juny de 1406, una convinença entre virrei i veguer per a millorar el funcionament i l'eficàcia institucional, les tensions augmenten immediatament i enllacen amb l'entorn jurisdiccional; per això, el 1407 el rei mana al virrei que torni corrents a Cervera a fi de posar-hi pau atès el gran ajust de gent a cavall i a peu que hi té lloc. La intervenció reial en aquest sentit no deixa de crear malfiança, en percebre-s'hi l'afany recaptatori que comporten les iniciatives règies, amb el corresponent ajut de la pròpia tresoreria,⁵⁰⁰ cosa que suscita la desconfiança popular per la fiscalitat encoberta que en les darreres dècades la Corona ha imposat a través de la justícia aprofitant, precisament, contextos de tensió de bàndols.⁵⁰¹

Com en aquest cas, el monarca sol recórrer als virreis mateixos perquè tornin a assumir les problemàtiques. Així ho fa a Berga, on Arnau de Peguera, després de l'actuació de 1408, havia donat per conclosa la seva missió com a virrei, i el mateix rei li havia reconegut l'assoliment de la reforma de la vila i la vegueria, però en esclatar de nou les tensions, el 1410, just entorn d'una recaptació, Martí torna a encarregar-li que es faci càrrec de la situació i, en al·legar malaltia de poagre —«infermitatem

492. AVV, lligall de registres 28, plec 1402-1403, sense numerar.

493. Pau CATEURA, «El bipartidismo en la Mallorca de comienzos del siglo xv», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (Palma de Mallorca), vol. XLI (1985), p. 160-164.

494. Jaume SERRA, «Un procés per faltes de 1417 i el context de les banderies (Mallorca, segle xv)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (Palma de Mallorca), vol. LXVI (2005), p. 13-38.

495. Pau CATEURA, *L'administració atrapada: Crèdit, finances i adaptacions fiscals al regne de Mallorca (s. xv)*, Palma de Mallorca, El Tall, 2008, p. 41-53.

496. Álvaro SANTAMARÍA, *Historia de una marginación: La participación del Reino de Mallorca en el Interregno de la Corona de Aragón*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 2003, p. 352.

497. Pablo PIFERRER i José María CUADRADO, *Islas Baleares*, Palma, Impremta Mossèn Alcover, 1969, p. 114.

498. Maria Teresa FERRER i MALLOL, «Un memorial de greuges de la mà menor de Lleida contra la mà major (s. xv)», a *Miscel·lània Homenatge a Josep...*, p. 296.

499. *Aureum opus regalium...*, f. 164r-v.

500. ACA, Cancelleria, reg. 2220, f. 19r.

501. Flocel SABATÉ, «L'augment de l'exigència fiscal...», p. 426-430.

detinemini nodose podagie»—, el sobirà l'autoritza a disposar de lloctinent, tot i que haurà de mantenir-se atent al cas.⁵⁰²

En altres casos, en tria de nous, com els nous virreis a Vic, el 1408, amb Bernat Galceran de Pinós a Vic i l'abat de Sant Joan de les Abadesses.⁵⁰³ Així també es fa a Girona el 1405⁵⁰⁴ i, de nou, el 1408. A cada represa, les tensions es mostren més contundents. El 1408, el conflicte a Girona arriba a fites espectaculars i escandaloses: els bàndols empren ballestes i bombardes i hi ha morts, amb molta gent afectada que es confessa aliena als bàndols. Es tanca la ciutat i això porta un gran perjudici als negocis. Els oficials reials i els seus familiars són amenaçats. Els jurats no gosen fer res perquè en intentar intervenir han estat amenaçats. Molts ciutadans marxen a les propietats de l'exterior,⁵⁰⁵ posant en relleu aquesta vinculació que la cúpula urbana ha establert, a través de les seves propietats, amb l'entorn.⁵⁰⁶

La mateixa generalització de la figura del virrei fa oblidar el seu caire extraordinari i l'efecte que això pretenia sobre la població, corroborat perquè, en veure's reiteradament sotmès a pressions i requeriments dels uns i els altres, entre estaments municipals i baronials per un costat i el monarca per un altre, cada cop recorda més la situació patida pels oficials jurisdiccionals ordinaris que es volien suplir o complementar. A Girona, el virrei és incapaç d'imposar-se en la tensa situació de 1408 i cal recórrer al suport del rei: amb tons dramàtics i invocant que cal evitar la perdició total de la ciutat, Martí I exhorta, el febrer de 1409, a obeir el virrei a Girona.⁵⁰⁷

La fondària antropològica dels bàndols i l'arrelament de les tensions en l'estructuració dels estrats municipals no sols perllonguen les tibantors, sinó que desacreditaran unes mesures que havien intentat ser innovadores, a través de figures noves com els virreis, i revelaran de nou la incapacitat del poder regi, perquè, al cap i a la fi, el vigor dels virreis havia de venir de l'autoritat inherent al rei. El 1406, la reina Maria valora que en casos greus com el que es viu a València cap delegació no serà respectada, sinó el rei: «Attès lo mal stament en què la ciutat de València és posada segons he sabut certament no veg, ni conech que don Jaime d'Urgell ni altre qualsevol si no la presència de vos senyor solament sia bastant a redreçar la dita ciutat e a preservar aquella de extermini final de que és assats prop.»⁵⁰⁸ Tanmateix les solidaritats de grup inherents als bàndols són molt més sòlides que la paraula reial i, de fet, aquesta, enmig de la tensió entre bàndols, fins i tot pot ser blasmada encara que sigui sota la subtilitat de les formes literàries.⁵⁰⁹

Significativament, les mateixes mesures han posat en evidència la cohesió de cadascun dels territoris. Els lligams consolidats pels bàndols a València han portat al fet que Martí, el 1401, disegni el duc de Gandia «ut viceregius et locumtens predictus universos et singulos de bandositatibus memoratis», no sols a la ciutat, sinó a tot el regne: «in viceregius et locumtenentem in Civitatem prefacta et Regno euysdem quo ad factum bandositatum»,⁵¹⁰ tal com caldrà tornar-hi el 1404 en la persona de Ferran López de Luna,⁵¹¹ i encara el 1409, amb Guillem de Bellera, després d'haver tractat de reforçar,

502. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 101r-102v.

503. ACA, Cancelleria, reg. 2222, f. 69v-70r.

504. ACA, Cancelleria, reg. 2218, f. 141v-143r.

505. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 30r-v.

506. Josep FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval: Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 265-268.

507. ACA, Cancelleria, reg. 2221, f. 60r-61r.

508. ACA, Cancelleria, Cartes reials Martí I, 893 (ed.: Àurea Lucinda JAVIERRE MUR, *Maria de Luna, reina...*, p. 282).

509. Jaume RIERA, «Una cançó de despit contra el rei Martí», *Mot so Razo* (Castelló d'Empúries), núm. 7 (2008), p. 34-41.

510. ACA, Cancelleria, reg. 2223, f. 68r.

511. ACA, Cancelleria, reg. 2223, f. 95r-96v.

mitjançant la fórmula virregnal, la figura del governador, amb «Guillen Ramon de Muncada, visrey e governador de regne de València».⁵¹² De manera similar, Martí nomena el comte de Dénia el 1402 per tal d'atendre específicament els bàndols que sacsegen Aragó,⁵¹³ i encara el 1408 caldrà reforçar la delegació mitjançant el comte d'Urgell, al qual atorga «officio de lugartenient nuestro general en el regno d'Aragón».⁵¹⁴ L'encàrrec que rep Guillem de Bellera a València el porta a exhibir un gran rigor, amb indicadors ben visuals: «Féu fer forques en lo mercat de València e en la plaça de la Seu, e havia molt gran plaer de fer sentències.»⁵¹⁵ L'actuació coetània del comte d'Urgell a Aragó serà criticada per la historiografia posterior en entendre que, en comptes de ser equànime, es va decantar més pels Luna que no pas pels Urrea,⁵¹⁶ cosa que se li tornarà fatalment en contra durant l'Interregne,⁵¹⁷ bé que ell ho interpretava de manera ben diferent, i per això reivindicava davant del rei Martí, el 14 de maig de 1410, «la pau e bona amistad que yo he feta de les bandositats dels bandos e altres sia conservada entre ells, sia feta justícia, de tal manera que los missatgers que y són de les ciutats, viles et lochs del regne me fan gran instància que·ls visite car prests són de admetrem, tan son desigosos de justícia», assenyalant, això sí, un bàndol concret com a contrari a la pau: «emperò, senyor al arquebisbe de Çaragossa, a D. Pedro Durrea et altres de sos partides les dites coses no·ls són agradables».⁵¹⁸

En qualsevol cas, el fracàs dels alts representants en pretendre encertar la solució a les tensions de bàndols des de les dimensions territorials que han assolit, no deixa de posar en relleu que les faccions han arribat a apropiarse de la dinàmica dels regnes respectius. Efectivament, la concatenació de bàndols culmina en un Aragó dividit entre els Urrea i els Luna i una València entre els Centelles i els Soler-Vilaragut, i el posicionament en l'Interregne a la recerca del successor de Martí es farà atenent voluntats de bàndol,⁵¹⁹ com també es viu en la Mallorca dividida entre la partida mallorquina i l'aragonesa.⁵²⁰ Cal, doncs, apropar una anàlisi específica sobre el teixit de poder que efectuen territoris i Corona.

4. PODER, TERRITORIS I CORONA

La figura especial del virrei és emprada també com a delegació en greus emergències que afecten la integritat del territori. Així, el 25 de febrer de 1410, el rei Martí designa el seu conseller el noble Arnau d'Erill «axí com a visrey, lochtinent, capità, castellà e procurador nostre» a la Vall d'Aran, arran de l'entrada de tres-cents homes a cavall i mil a peu, just quan es procedeix a convocar les hosts de Catalunya i les juntes d'Aragó.⁵²¹ El nomenament comporta la remoció de Guerau Alemany de Toralla, que fins en aquell moment era el tinent del castell de Castell-lleó, aleshores centre institucio-

512. *Aureum opus regaliū...*, f. 169v.

513. ACA, Cancelleria, reg. 2222, f. 102v-103v.

514. Daniel GIRONA, «Itinerari del Rey en Martí (1403-1410)», *Institut d'Estudis Catalans. Anuari* (Barcelona), vol. v (1913-1914), p. 243.

515. Josep SANCHIS, *Dietari del capellà...*, p. 97.

516. Àngels MASIÀ DE ROS, *El dissortat comte d'Urgell*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1960, p. 18-19.

517. José Àngel SESMA, *El Interregno (1410-1412). Concordia y compromiso político en la Corona de Aragón*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2011, p. 37-39.

518. Florenci JANER, *Examen de los sucesos y circunstancias que motivaron el Compromiso de Caspe y juicio crítico de este acontecimiento y de sus consecuencias en Aragón y en Castilla*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1855, p. 122.

519. Rafael NARBONA, «Vida pública y conflictividad urbana en los reinos hispánicos (siglos xiv-xv)», a *Las sociedades urbanas en la España...*, p. 575-576.

520. Pau CATEURA, «El bipartidismo en la Mallorca...», p. 165-166.

521. ACA, Cancelleria, reg. 2222, f. 153r.

nal de la vall.⁵²² En confirmar-se la gravetat de la situació, el 7 de març, el rei Martí encara designa com a virrei el comte de Pallars, de tal manera que ambdós gaudeixen de la condició de virrei i tenen la reial potestat de convocar les hosts a Catalunya i les juntes a Aragó i d'emprendre totes les accions que calgui.⁵²³ No és gaire diferent de la designació, el 1408, de Francesc Satria «com a visrey e llochinent nostre» a Sardenya i Còrsega, amb tota la significació de refermar l'autoritat reial que el porta a no defugir una intervenció armada que fins i tot comporti l'enfrontament amb Gènova.⁵²⁴

Mitjançant els tractaments unitaris de cadascun dels territoris de la Corona, el monarca tracta d'adaptar la seva alta representativitat a la cohesió respectiva. Això explica l'evolució de les diputacions. La permanència d'uns òrgans inicialment creats per a ser temporals, com són les diputacions del general, s'explica, evidentment, per la reiterada manca de capacitat fiscal de la Corona, que perllonga el que havia nascut a partir de 1363 com a recurs fiscal concret en la greu conjuntura de la guerra contra Castella,⁵²⁵ però alhora reflecteix, de manera destacada, l'acaparament de la representativitat de la terra per part dels estaments. No importa, en aquest sentit, que les diputacions avancin cap a sistemes de cooptació d'escassa representativitat social i que vagin essent acaparades per una estreta oligarquia, cosa que no farà més que accentuar-se en aquesta mateixa centúria.⁵²⁶

La consolidació i estabilització de la Diputació del General a Catalunya arriba fins al punt que a partir de 1400 s'endeguen les actuacions per a dotar-la d'un edifici que n'esdevingui la seu estable i permanent.⁵²⁷ Mentrestant, el 1403, l'estructura administrativa de la Diputació del General de València no sols és definida i consolidada per acte de cort, sinó que resta afermada la independència de gestió i la plena autoritat dels diputats, les disposicions dels quals no poden ser apel·lades al monarca.⁵²⁸ La Diputació catalana també es va consolidant sota Martí I, incloent el significatiu privilegi de 1410 que li reconeix la capacitat completa en matèria de generalitats.⁵²⁹ Igualment, a Aragó, la Diputació no sols s'adreça al monarca assumint la representativitat respecte de tots els assumptes que afecten el regne,⁵³⁰ sinó que entra en una dinàmica de progressiu acaparament de competències sobre aquest territori.⁵³¹ La Diputació de València segueix la mateixa via —incloent els tractes mantinguts directament amb Castella el 1404— i no dubta, sobretot des de 1403, de la completa representativitat del regne, tal com exposa, el 1409, al rei Martí: «com lo offici de la Diputació representàs tot lo regne».⁵³²

Evolucionant amb plena autonomia, les diputacions adopten vies diverses, tal com aprofita el rei Martí en tractar amb cadascuna d'elles tot respectant la respectiva personalitat. A València, el municipi de la capital i la Diputació General entren en pugna per la representativitat del país, amb episodis com la reducció de salaris de 1407, i amb uns posicionaments clarament confrontats: mentre que el muni-

522. ACA, Cancelleria, reg. 2222, f. 155r-156v.

523. ACA, Cancelleria, reg. 2222, f. 151v-153r.

524. Giancarlo SOGLIA, *Sardenya i Còrsega des de la infeudació fins a Alfons el Magnànim*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1968, p. 33-34.

525. Manuel SÁNCHEZ, *El naixement de la fiscalitat...*, p. 129-134.

526. José Ángel SESMA, «Instituciones parlamentarias del reino...», p. 225.

527. Albert ESTRADA, *Una casa per al General de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2000, p. 46-47.

528. María Rosa MUÑOZ POMER, «La Generalidad valenciana en el siglo xv. Entre la representación y los mecanismos de control», a *XV Congreso de Historia de la Corona...*, tom 1, vol. 4, p. 216-218.

529. Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004, p. 105.

530. José Ángel SESMA, «Trayectoria económica de la hacienda...», p. 177.

531. José Ángel SESMA, *La Diputación del reino...*, p. 29-42.

532. María Rosa MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad...*, p. 400-401.

cipi s'enfronta al rei, aquest pot trobar suport en la Diputació. En canvi, a Aragó, la Diputació assumeix la defensa dels furs com a representativitat del país, enfront del monarca. A Catalunya, la solidesa de la Diputació porta el rei a negociar amb ella aspectes ben diversos d'acord amb les pròpies necessitats.⁵³³ Ben significativament, quan Martí, necessitat de recursos econòmics per a afrontar els reptes a Sardenya, es ven el comtat d'Empúries el 1409,⁵³⁴ qui el compra és la ciutat de Barcelona i la Diputació del General,⁵³⁵ que immediatament passaran a pactar la respectiva partió de l'entitat.⁵³⁶ la capital del país —que combina la bona entesa amb el monarca i una relació econòmica prèvia amb el comtat, atenta als seus cereals i sal—⁵³⁷ afegeix la part més important en el conjunt de baronies que ja posseïa «per rahó de senyoria»,⁵³⁸ mentre que la Diputació del General passa a comportar-se com a senyor, amb tots els drets jurisdiccional i feudals, dels indrets que rep provinents del comtat emporità.⁵³⁹

Aquest afermament de les diputacions concorda amb la progressiva cohesió dels respectius territoris sobre si mateixos, en una via que, clarament des de la darrerria del segle XIII, havia consolidat institucions de representativitat jurisdiccional⁵⁴⁰ i de gestió rendística centrades sobre cadascun dels territoris⁵⁴¹ i la coetània reclamació que els oficials siguin nadius de cadascun d'ells,⁵⁴² tal com s'anirà refermant en entrar al segle XIV, tant en dominis reials com baronials.⁵⁴³ No deixa de ser el reflex institucional d'una cohesió social i fins i tot econòmica de cadascun dels territoris, que comporta l'expressió de malfiances respecte a intromissions dels altres, raó per la qual el monarca accepta, el 1277, ser acompanyat per cavallers d'Aragó, de València o de Catalunya en cadascun dels territoris, sense interferències,⁵⁴⁴ i fins i tot en el context de la guerra contra Castella, el 1358, s'exigeix al monarca no barrejar els uns amb els altres, perquè «el territori ha d'ésser defensat pels súbdits i no pels estranys, i com a tals cal considerar els catalans respecte als valencians i als aragonesos, puix que, bé que tenen el mateix príncep, es regeixen per dret distint».⁵⁴⁵ A partir de 1363, les diputacions consoliden aquesta via, tant per a desenvolupar un tractament fiscal que comporta la perfilació d'unes respectives fronteres entre els territoris,⁵⁴⁶ com sobretot per a aportar unes institucions de representativitat ter-

533. Flocel SABATÉ, «Corona de Aragón», p. 386-388.

534. ACA, Cancelleria, reg. 2208, f. 1r-v.

535. Enrique RIERA, «Etapas barcelonesas del condado de Ampurias (1409-1456)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (Figueres), núm. 11 (1976), p. 261-262.

536. Flocel SABATÉ, *Castelló, capital del comtat...*

537. AHCB C-I-2, sense numerar.

538. AHCB, C-V, caixa 2, plec sense numerar.

539. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya (1359-1413)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2009, p. 44.

540. Jesús LALINDE, *La gobernación general en la Corona de Aragón*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1963, p. 75-126; José Vicente CABEZUELO, *Poder público y administración territorial en el reino de Valencia. 1239-1348: El oficio de la procuración*, València, Generalitat Valenciana, 1998.

541. Tomàs de MONTAGUT, «El baile general de Cataluña. (Notas para su estudio)», *Hacienda Pública Española* (Madrid), núm. 87 (1984), p. 73-76.

542. *Cortes de Cataluña*, vol. I, 1896, p. 157.

543. ACN, Fons Balaguer, pergami 71.

544. «Com lo senyor rei exirà d'Aragó et irà en Cathalunya o en regne de València, que-l dit escrivà de ració o dege dir als cavallers et fils de cavallers d'Aragon que romanguen en Aragó ab si matexs. Atressí com exiran de regne de València et iran en Aragó o en Cathalunya que ho dege dir a aquells qui seran de regne de València en aquella mateixa manera dels altres de Cathalunya e d'Aragon»: Pròsper de BOFARULL, *Procesos de las antiguas cortes y parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia*, vol. VI, Barcelona, Establecimiento Litográfico y Tipográfico de D. José Eusebio Monfort, 1850, p. 15.

545. José Luis MARTÍN, «Les corts catalanes del 1358», *Estudis d'Història Medieval* (Barcelona), vol. IV (1971), p. 83.

546. José Ángel SESMA, «La fijación de fronteras económicas entre los estados de la Corona de Aragón», *Aragón en la Edad Media* (Saragossa), núm. 5 (1983), p. 141-163.

ritorial permanent, basades no en l'autoritat del rei, sinó en la de la terra. Així, emparats rere marcs jurídics diferenciats, la cohesió de cada territori entra en el segle xv refermant els indicadors que els clouen sobre si mateixos. El 1404, a les Corts de Maella, el justícia d'Aragó rep la plena capacitat «que conosciere por todo el reino en los hechos de los particulares por cierto tiempo»,⁵⁴⁷ mentre que el 1412 també les Corts aragoneses especificaran que «les persona de los aragoneses e sus causas no pueden por crims o en otra manera seyer sacados fuera del dito regno».⁵⁴⁸ Per la seva part, el 1401, les queixes valencianes davant les Corts també han blindat l'actuació en el propi regne, incloent la denegació que el justícia aragonès intervingui en el regne de València, com pretenia per raó de les poblacions sota fur d'Aragó.⁵⁴⁹

La figura del monarca va restant com a únic vincle i nexa comú entre els territoris. Les institucions generals van buidant-se de competències en benefici dels subordinats situats a cada territori, començant per l'emblemàtica evolució del governador general, dotat d'un simbolisme en el lloc més proper i immediat al sobirà, cosa que formalment beneficiarà el comte d'Urgell durant la darrera etapa del regnat de Martí,⁵⁵⁰ però buit d'unes competències ordinàries que, en canvi, envigoreixin els responsables de cadascuna de les governacions territorials.⁵⁵¹ La Cancelleria també anava segmentant-se territorialment, bo i més des que, a partir de 1387, s'articulava amb tres vicecancellers, cosa que facilitava a la pràctica la triple divisió territorial.⁵⁵² De manera encara més contundent, el mestre racional crea dipòsits documentals i delegats en oïdors territorials com el que, el 1410, rep del mateix mestre racional plens poders perquè a València «puxats per mi e en nom de mon offici demanar e haver compte e rahó de totes e sengles persones»,⁵⁵³ cosa que dóna lloc a una lloctinència del mestre racional per a València.⁵⁵⁴ En coherència amb aquest context, el rei Martí disposa, en el Consell Reial, d'assistents específics per a cada territori,⁵⁵⁵ en una línia que anirà refermant i fins i tot institucionalitzant la regionalització,⁵⁵⁶ bo i més quan a Sardenya la figura del virrei gaudeix de prou entitat per a reunir-se sistemàticament amb els consellers reials, com fa el 1407 «in camera maiori Palacii regii Castri Callari».⁵⁵⁷

547. LUIS GONZÁLEZ ANTÓN, «Alfonso V y las cortes aragonesas y la batalla en torno al juzticiado», *Aragón en la Edad Media* (Saragossa), núm. 14-15/1 (1999), p. 711.

548. JOSÉ ÁNGEL SESMA, «Estado y nacionalismo en la baja edad media. La formación del sentimiento nacionalista aragonés», *Aragón en la Edad Media* (Saragosa), núm. 7 (1987), p. 264.

549. REMEDIOS FERRERO MICO, «El poder real y las Cortes. La función de los oficiales reales frente a las instituciones», a RAFAEL NARBONA (ed.), *XVIII Congrés Internacional d'Història de la Corona d'Aragó. La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI: VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas (1304-2004)*, València, Universitat de València, 2005, p. 166.

550. FLOCEL SABATÉ, «Governador general», a JESÚS MESTRE (dir.), *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 511.

551. ESTEBAN SARASA, «La Gobernación General en Aragón durante la baja Edad Media», *Anales de la Universidad...*, núm. 12, p. 9-20; FLOCEL SABATÉ, «La Governació al Principat de Catalunya i als comtats de Rosselló i Cerdanya», *Anales de la Universidad...*, núm. 12, p. 21-62; PAU CATEURA, «La Gobernación del reino...», p. 9-20, 21-62 i 79-112.

552. JOSEP TRENCHS i ANTONI MARIA ARAGÓ, «Las cancellerías de la Corona de Aragón y Mallorca desde Jaime I a la muerte de Juan II», a *Folia Parisiensia*, vol. 1, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1983, p. 55.

553. TOMÀS DE MONTAGUT, *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*, vol. 1, Barcelona, Fundació Noguera, 1987, p. 196-200.

554. CARLOS LÓPEZ, *Patrimonio regio y orígenes...*, p. 32.

555. MARIA TERESA FERRER MALLOL, «El consell reial durant el regnat de Martí l'Humà», a *XV Congreso de Historia de la Corona...*, tom I, vol. 2, p. 181.

556. CARLOS LÓPEZ, «Notas en torno al consejo real de Valencia entre la guerra de Castilla y la conquista de Nápoles (1429-1449)», a *XV Congreso de Historia de la Corona...*, tom I, vol. 2, p. 265-274.

557. ANA MARIA OLIVA, «Il consiglio regio nel regno...», p. 215.

Aquesta situació explica tot el que es desencadena en morir el rei Martí,⁵⁵⁸ cloent així les Corts que, amb els seus trasllats, es perllongaven des de 1405.⁵⁵⁹ En primer lloc, que en errar la jugada política el comte Jaume d'Urgell i dimitir del seu càrrec de governador general, i essent el rei difunt, no resta cap altre alt càrrec jurisdiccional per damunt dels territoris. Les màximes autoritats, per tant, seran de caire regional, en la persona dels simples governadors respectius —simples fins i tot en la seva categoria social de cavallers—, al costat dels qui representen la terra a cada territori, és a dir, les diputacions com a delegacions permanents dels parlaments respectius, els quals ara precisament es reuneixen per si mateixos i sota cap altra autoritat que els governadors.⁵⁶⁰ No hi ha cap autoritat superior que enllaci els territoris, els quals, precisament en aquesta situació, reforcen la respectiva cohesió social, política i institucional progressivament consolidada al llarg de les dècades precedents.

En segon lloc, els qui van demanar al governador general que dimitís van ser «els XII qui ladoncs afirmaven representar lo magnífich principat de Catalunya e de la noble ciutat de Barchinona».⁵⁶¹ Són, doncs, els representants de la terra catalana i de la ciutat de Barcelona, tot evidenciant el paper preminent que aquesta vol tenir en la capitalitat i guiatge de Catalunya i, amb ella, de tota la Corona d'Aragó. És coherent amb el parer que expressarà el comte de Cardona, el mateix 1410, respecte de la posició de Catalunya dins del conjunt de la Corona d'Aragó: «quod comitatus Barchinone fuit unitus regno Aragonum principaliter et non accessorie».⁵⁶² Tanmateix el llarg període d'incertesa que s'obre en aquests moments facilita contrastar una opinió ben diferent, perquè el gener de 1412, encara sense rei, l'aragonès Berenguer Bardaxí amenaça d'imposar el tron d'acord amb la voluntat d'Aragó, en veure en aquest regne «su preeminencia y libertad como aquellos que eran cabeza».⁵⁶³ Representants tant de Catalunya com d'Aragó exigeixen, doncs, per a si mateixos la preeminència en el conjunt de la Corona, i en la mateixa línia encara haurem de llegir, a mitjan de la mateixa centúria, com Pere Belluga pot admetre una certa prelació per a Catalunya tot i apreciar que la «provincia Valenciana est regnum principis auctorita coronatum merito praextollendum provinciae».⁵⁶⁴

Així, la plena representativitat assumida i reivindicada per cadascun dels territoris culmina el recorregut efectuat sota el regnat del rei Martí i permet entendre què succeirà a Casp. D'antuvi, com dirà Francesco Guicciardini en entrar al segle XVI, el rei Martí, a la Corona d'Aragó, «fu l'ultimo loro re che fussi catalano».⁵⁶⁵ I, de manera encara més transcendent, que el que estarà en joc a Casp no serà pas una disputa genealògica: indagar qui tenia més drets a la Corona es podia resoldre en pocs mo-

558. Em plau mantenir el record que la versió oral del present text fou exposada dins el marc del congrés «Martí I l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp», celebrat a Barcelona, a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, el 31 de maig de 2010, és a dir, just sis-cents anys després d'un altre 31 de maig, el de 1410, en què, també a Barcelona, expirava el rei Martí.

559. «Et demum die crastina ad quam dicta Curia stiterat ut predicatur ad post prandium continuata que fuit die Sabati Tricesima prima et ultima dicti mensis Madii anno a nativitate Domini Millesimo Quadringentesimo Decimo superium et sepius dicto circa horam undecimam dicti diei ante prandium vel parum antea meridiem dictus serenissimus Dominus rex Martinus qui hujusmodi Curiarum in presenti processu descriptorum convocaverat et celebrabat eius spiritum reddidit Creatori in quadam camera monasterii Vallis Domicelle prope Barchinonam vocata “de la Abadessa”. Cujus anima cum Domino omnipotenti Jesu Christo in eius gloria requiescat in pace. Et sic dicta Curia suum obtinuit finem»: Josep COROLEU i Josep PELLA, *Las Cortes catalanas*, Barcelona, Imprenta de la Revista Històrica Latina, 1876, p. 221.

560. Jesús LALINDE, *La gobernación general...*, p. 174-184.

561. Pròsper de BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. II, Barcelona, Tipografía J. F. Monfort, 1847, p. 436.

562. Pròsper de BOFARULL, *Colección de documentos...*, vol. I, 1847, p. 297.

563. Antonio UBIETO, *El Compromiso de Caspe*, Saragossa, Anubar, 1980, p. 9.

564. Pere BELLUGA, *Speculum Principum ac Iustitiae*, París, Galliot du Pré, 1530, f. xv.

565. Francesco GUICCIARDINI, *Diario del viaggio in Spagna*, Pordenone, Studio Tesi, 1993, p. 22.

ments, no requereix dos anys d'interregne, malgrat que la pretesa discrepància genealògica sobre els drets a l'herència hagi estat invocada per a justificar el bloqueig inicial i que la gran majoria de la historiografia ho hagi anat repetint secularment. En realitat, la diferència genealògica canalitza el veritable punt de discussió: la titularitat de la sobirania pretesa pels estaments.⁵⁶⁶ El que es pretén, doncs, en el llarg interregne que segueix la mort de rei Martí, i al marge de qui en surti escollit successor, és concloure el recorregut conceptual que ha marcat la política i la societat sota el regnat de Martí i poder, explícitament, «helegir rey d'Aragó»⁵⁶⁷ i, per tant, proclamar finalment, com farà Pere Tomic el 1448, que «fou lo XI Rey de Aragó e comte de Barcelona, elegit per la terra».⁵⁶⁸

566. Flocel SABATÉ, «El Compromís de Casp», p. 187-304.

567. Josep SANCHIS, *Dietari del capellà...*, p. 102

568. Pere TOMIC, *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona*, Bagà, Centre d'Estudis Baganesos, 1990, p. 261.